

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

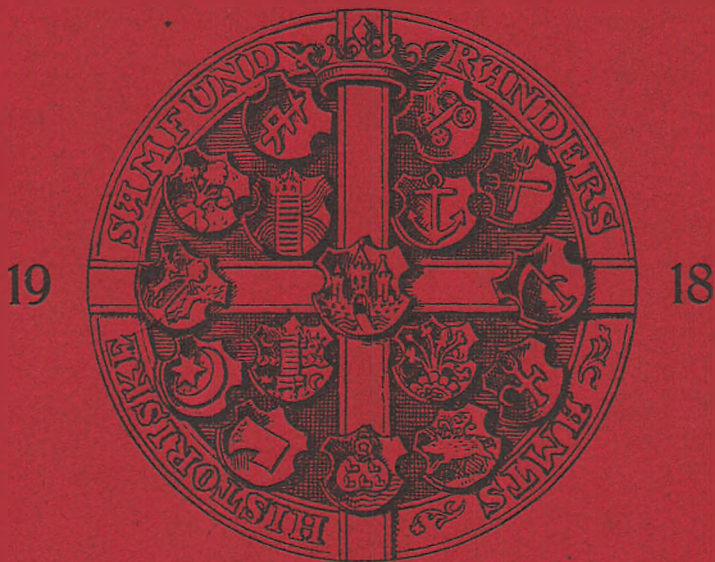
Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA
RANDERS AMT

HISTORISK AARBOG

UDGIVET AF

PRIS: 2 KR. 50 ØRE

TRYKT I C. J. RYE'S BOOTRYKKERI I RANDERS

FRA RANDERS AMT.

XII.

AARBOG

UDGIVET AF

RANDERS AMTS HISTORISKE SAMFUND

1918

RANDERS
C. J. RYE'S BOGTRYKKERI
1918

Redaktionsudvalg:

Partikulier *R. C. Andersen*, R. af D.

Redaktør *Engelbert Dröhse*.

Godsejer, cand. theol. *J. Estrup*.

Justitsraad *J. S. Møller*.

Tved Sogn paa Mols for 50 Aar siden.

Erindringer af *N. Nielsen*, Kommunalærer i Hillerød.

Tredserne af forrige Aarhundrede var Bygningerne i Tved Sogn for største Delen opførte af Mur- og Bindingsværk, tækkede med Straa og mønnede med Græstørv. Lervægge fandtes nu og da, og enkelte Huse var teglhængte. At Hovedbygningerne paa Isgaard og Kvelstrup havde Tegltag, var jo kun, hvad man kunde vente; men at en almindelig Bondegaard, den saakaldte „røde Gaard“ i Dejret, ogsaa var belagt med „Gryder“, som Tagstenene kaldtes, maa betegnes som enestaaende. Til Undtagelserne hørte ligeledes Købmandsfilialen Torup Pakhus (bygget 1852?) og en enkelt Smedje.

Tved Mølle blev efter en Ildebrand opført af Grundmur lige til Hatten, noget ganske ualmindeligt, som vedblivende klæder den godt.

Om Bygningsmaterialier er at mærke: Mursten kunde faas fra den rige Anders Skomagers Teglværk paa Skødshoved, hvilket, trods afsides Beliggenhed,

endog havde Søgning fra Nabosognene. Laurs Teglbænders Fabrikat var nemlig godt. Noget Tømmer kunde købes i Torup Pakhus; men større Partier maatte hentes langvejs fra, da Sognet, ja hele Egnen, var skovløs.

I Landsbyerne laa Huse og Gaarde klinede tæt opad hverandre langs de snavsede Gader og Gyder. 1865 brændte hele Landborup af den Grund, og i Halvfjerdserne gik det et Par Gange slemt ud over Dejret, Sognets største By. Men forøvrigt maa det siges, at Ilden ryddede langt mindre op, end man skulde have ventet, tilmed da Brandvæsenet lod alt tilbage at ønske. Ved en af Ildebrandene i Dejret skal Sprøjte og Sprøjtehus endog have været noget af det første, der blussede af!!

Bøndergaardene bestod i Regelen af fire sammenbyggede Længer, omsluttende et stort Møddingehul, hvis Indhold stinkede fælt, navnlig om Sommeren, og jævnlig flød over. I Gaardsrummet var desuden ikke alt for rigelig Plads til Posten med tilhørende Vandtrug (Husdyrenes Drikkekumme, det mandlige Tyendes Vaskeapparat), Risbrænde, ferierende Arbejdsvogne og do. Avlsredskaber, for ikke at tale om den uundgaaelige Hjulbør, der næsten altid hvilede i omvendt Stilling paa Møddingens højeste Fremspring.

Længen modsat Stuehuset tjente til Lade; men som oftest var den ikke stor nok til at rumme Afgrøden, der for en Del maatte sættes i Stak. I de to andre Udhuse var der Stalde af forskellig Art, Vognport, Tørverum, Huggehus m. m., og ved Hestestalden et mere eller mindre uhyggeligt Rum, Karlekammeret, til hvilket Karlen og Drengen var henvist i de faa Timer, der var Søvnens forbeholdt. Paa

Stænget over Staldene var Høet og Havren til Hestene anbragt, medens den aftærskede Sæd — forsaavidt den ikke straks fandt Vej til Torup Pakhus eller kørtes til Udslibningsstederne — hengemtes paa Loftet i Stuebygningen.

Nye Lader opførtes undertiden af raat tilhugne Kampesten, et Materiale, der var let at faa Fingre i og kun kostede Stenhuggerarbejde. Saadanne Længer kunde være rummelige, og om Soliditeten var der ingen Tvivl. Men om de pyntede op, hvor de laa, er et andet Spørgsmaal.

Stuehuset indbefattede nogle Rum, i hvilke Familien boede, Storstue, Pige-kammer (i Smag med Karlekammeret), Køkken, Spisekammer og Bryggers.

Dagligstuen, der ikke sjældnen var Sovekammer tillige, havde et langt Bord med Ende- og Sidebænk, en Kakkellovn, (i Regelen en „Bilægger“, sjældnere en „Kanonkakkellovn“, som de runde Ovne kaldtes), et Uhr, nogle faa Møbler samt Sengelejlighed (Alkove). Ved Bordet spiste Husbonde, Madmoder, Tyende og Børn i skøn Forening, og der langedes til samme Fad. Manden var anbragt for Bordenden, Karlen, Dag-lejeren og Vogterdrengen efter Rang paa Bænken under Vinduerne. Paa Bordets udvendige Side sad Husmoderen nærmest Manden; derefter fulgte Pigen, som i Regelen stod op. Børnene var kilede ind, hvor det kunde falde. Uden for Maałtiderne havde Ølkanden sin faste Plads paa Bordet for altid at kunne være ved Haanden. — Potteplanter og Vinduesgardiner hørte nærmest Fantasien til. De hvidkalkede Vægge var sparsomt behængte med usle tyske Billeder i tarvelige Rammer, hvortil et „Himmelbrev“ ikke sjældent sluttede sig. Disse Himmelbreve —

sindsforvirrede af Indhold — gav sig ud for at være sendte direkte fra Himmelen og bragte af en Engel, hvis vigtigste Kendemærke snart var det, at han havde mange, snart det, at han ingen Knapper havde i sin Kjole. Deres Afstamning var ikke til at tage fejl af (jeg har endog Mistanke om, at der stod et „Neu Ruppin“ i Hjørnet); men trods alt, hvad der talte imod, betragtedes Himmelbrevene med ikke ringe Ærbødighed.

Storstuen (Øverstestuen) var et koldt og klamt Rum uden Varmeapparat, en Art Pulterkammer i det store. Om Ventilation var der lige saa lidt her som andensteds Tale. De fleste af Vinduerne var maaske endog spigrede fast. Langs Væggene henstod Kister og Skabe, i hvilke Seng- og Gangklæder, Linned, Dækketøj m. m. var oplagret. Naar der kom Fremmede — ja, selv om det kun var et kort Besøg af Nabokonen, det gjaldt — var det Husmoderens kæreste Pligt at aabne for Herlighederne og vise alt frem Stykke for Stykke.

I Køkkenet var et Ildsted (Arne), sjælden Komfur, og over Ildstedet i den aabne Skorsten Plads til Tverstænger, paa hvilke Flæsk, Faarekød, Pølser og andre Sulevarer kunde ophænges til Røgning. — Bryggeret var Ihændeher af en vældig Grubekedel samt Bagerovn. Her blev brygget, baget, vasket og slagtet, naar Tid var, kærnet Smør, lavet Ost m. m.; kort sagt: intet Husrum var af større Betydning end det upoetiske „Saals“.

Rullen — en Sjældenhed, der saa at sige var Herregaardene forbeholdt — blev erstattet ved et Mangelbrædt med Stok samt et almindeligt Bord. „Mangeltræet“ kunde være smukt udskåret og havde

altid en klodset Hestefigur til Haandtag. Stilen tydede paa høj Ælde, og det samme var Tilfældet med de ikke faa pyramideformede Hylde eller Hylde-skabe, som fandtes omkring paa Steder, hvor de gamle endnu havde et Ord at sige.

Skønt Gaardene med deres tjærede Stolper og hvidtede Vægge kunde tage sig helt pyntelige ud, i hvert Fald, naar Kosten lige var gaaet hen over dem, lod Hovedmangelen sig dog ikke skjule; der var ret trangt inden Døre. Men nu Arbejderklassen (Husmænd og Indsiddere); hvorledes stod det da til hos den? Ja, her var Pladsen indskrænket til det mindst mulige, og dog fandt Hønsene undertiden Vej til Familiens Skød. Et enkelt Opholdsrum var Regelen, og at dette Hummer baade gjorde det af for Dagligstue og Sovekammer, er en Selvfølge. Slagbænken spillede en vigtig Rolle som Sovested for Børnene, der ogsaa her maatte kæmpe for Tilværelsen. Køkkenet var næppe større, end at et Menneske lige kunde vende sig deri, og de fattige Brugsgenstande her og der talte mere overbevisende end Ord.

Til Gaardene hørte undertiden en Toft, og til Gaarde og Huse som oftest et Stykke Jord, der førte Navn af Have. I Regelen var det temmelig stort, men altid daarlig anvendt og slet passet — det sidste en Følge af, at Hønsene havde overtaget Gartnerbestillingen. Frugttræer og -buske var af tarveligste Sort, om de end til Tider kunde bære rigeligt. Lidt Køkkenurter stak frem i Krogene; Grønsværet under de knortede og forvredne Træer tjente som Blegeplads, og om Blomster var der saa godt som ikke Tale. Befolkningen manglede Sans for sligt, ja for Hygge overhovedet.

Jorderne i Tved Sogn var af højst forskellig Bonitet, men som Helhed tarvelige, i hvert Fald mere magre end fede. Og at Udskiftningen heller ikke var ideel, fremgaar af, at en Gaard kunde have sine Marker paa fem—seks, et Hus sine paa to—tre forskellige Steder, snart i Øst, snart i Vest, og med en indbyrdes Afstand af flere Kilometre. Værst faren var Dejret, hvor Gaardene ordentligvis havde en Sandlod, en Tørve- eller Moselod, undertiden en Klint- eller Strandlod foruden Hovedmarken, der igen kunde ligge paa to—tre forskellige Steder. Intet Under, at Flytning af Kreaturer og Avlsredskaber fra Mark til Mark kunde være ret omstændelig og tidsspildende.

Af Kulturplanter dyrkedes Hvede, Rug, Byg, Havre, Ærter, Vikker, Raps, Boghvede og Kartofler, — og Græsmarkerne udlagdes med Kløver, Timote og Rajgræs. Roer og beslægtede Vækster laa helt udenfor Tankens Omraade. Ingen anede, at disse Rødfrugter inden Aarhundredets Udløb skulde blive en Hovedfaktor i Landbruget.

Hvede saa man ikke meget til, og da kun paa Herregaardsmarkerne; men til Gengæld var Rapsen i Vælten. Den tog sig smukt ud i Blomstringstiden, kunde ogsaa i gode Aar give en ret respektabel Indtægt, men krævede megen Gødning, slog ofte fejl og var vanskelig at indbjerge. Siden er den gaaet helt ud af Kurs.

Rugen var Brødkorn, Bygget Grødkorn, hvormed dog ikke er udelukket, at Boghvedegrød var kendt, og at Bygmelet ypperligt egnede sig til Pandekager og Æbleskiver. Møllerne ved Tved, Kvelstrup og Dejret (den sidste opført 1864) gjorde deres Pligt efter Tid og Lejlighed; men selv om dette ikke havde

været Tilfældet, vilde enhver Husmoder upaatvivlelig have sat en Ære i at vrage fremmede Produkter (f. Eks. Ris), hvor de hjemlige kunde gøre samme Nytte. — En Del Byg omdannedes til Malt i primitive Køller, af hvilke enhver By vistnok havde sin.

Havren anvendtes for en væsentlig Del til Hestefoder. — Kartofflen havde, takket været Jordbundens Beskaffenhed, stor Udbredelse og gik tappert i Svinene. Lidt Kartoffelmel produceredes dog til hjemligt Forbrug.

Efter at Herregaardene havde givet Tonen an, blev Mergling drevet med Iver, og mangt et halvt sammenskredet Hul omkring paa Markerne bærer Vidne herom. Med Dræningen gik det ogsaa fremad.

Avlredskaberne var faa og simple, men kunde fuldtud gøre Besked. Ploven, der ikke afveg synderligt fra nutidige Modeller, drog en kraftig Fure, kunde indstilles og var i det hele et villigt Redskab i kyndig Haand. Af Harver havde man to Former: Svenskharven, der kunde rode godt op i en rødret Brakmark, og Danskharven, ogsaa kaldet Sæddækkeren, der var lettere og gled spillende hen ad Overfladen. Den klodsede Hyppeplov og den lige saa klodsede Tromle bør nævnes for Fuldstændigheds Skyld. — Saa- og Mejemaskiner var ukendte. Sæden blev udstrøet med Haanden, hvorfor det var af yderste Vigtighed, at Sædemanden forstod sin Kunst, — og den blev mejet med Le. At kunne bruge et saadart Redskab med Færdighed forlangtes af den, der vilde gælde for Karl og var selvfølgelig anbefalende for enhver, der agtede at optræde som Høstmand.

Tærskningen foregik med Plejl og kunde vare Vinteren igennem. Hver Gaard havde sin Tærsk-

mand, ordentligvis en Husmand eller Indsidder, der sammen med Tjenestekarlen bankede i Takt fra Morgen til Aften. Jeg erindrer endnu, hvilken Opsigt det vakte, da Rygtet gik, at Proprietær Jens Risager Poulsen paa Kvelstrup havde anskaffet en Tærskemaskine.

Rensemaskiner var i Brug, dog ikke hos Husmændene, som endnu anvendte et primitivt Sold til at sortere Kornet med. Ogsaa Hakkelsemaskinen var almindelig i Gaardene, men dreves udelukkende ved Haandkraft. Husmændene stod ogsaa her et Trin længere nede paa Stigen, idet de kun havde Skærekisten at holde sig til.

Vognene var stive og blev smurte med Tjære, en Omstændighed, som forklarer, at den plumpe, spørgelseagtige Tjærekande kunde rangere blandt de nyttigste Brugsgenstande. Der var dog enkelte Gaardmænd, som begyndte at anskaffe Stadsvogne med Fjedre; men det skulde, som bekendt, ikke blive der ved. Datidens Fjedervogne er nu kun for Museums-genstande at regne.

Naar Bonden kørte ud med Familie, var han i Regelen selv Kusk. Paa Herregaardene anvendtes selvfølgelig lukket Vogn med Kusk i Liberi ved festlige Lejligheder.

Da det var Markens Afgrøde, der skaffede Balance i Regnskabet, maatte Husdyrholdet nødvendigvis komme i anden Række. Der holdtes ganske vist de fornødne Svin, en hel Del Faar og et passende Antal Køer omkring paa Gaardene; men da Race og Ydeevne ikke stod højt, snarere det modsatte, og Kraftfoderet i Regelen udeblev, kunde Udbyttet selvfølgelig ikke paa langt nær svare til, hvad Nutiden regner med.

Paa Kvelstrup blev Fedning af Staldøksne drevet i stor Stil, og der vistes Dyrene en rørende Omhu. Proprietæren mødte hver Dag under Vandingen i „Studefrakke“ og holdt ud ved Truget i alt Slags Vejr, til alt var besørget. Under hans Fraværelse maatte Fader som Avlskarl træde i Stedet. Forvalter var der nemlig ikke paa Gaarden dengang.

Af Heste havde Bønderne, hvad Driften behøvede, et Spand eller to, som Avlet var stort eller lille til. Engang imellem blev der lagt et Føl til eller skaffet en Plag til Veje, som kunde træde i Stedet for en af de gamle Ralliker, naar Tid kom; men om Hesteval i Ordets egentlige Betydning var der ikke Tale.

Som Kuriosum kan anføres, at Proprietær Poulsen paa Kvelstrup ogsaa holdt Trækstude, dog kun i meget ringe Antal.

Hestene stod paa Stald den meste Tid af Aaret og røgtedes af Tjenestekarlen, der ikke tog i Betænkning at rapse Havre fra Stænget, naar han fandt, at Husbonden var alt for knap med Rationerne. — Faar og Ungkvæg havde Standkvarter i Udmarkerne, hvor de holdt ud Dag og Nat. Køerne, der optraadte i næsten alle mulige Farver og Afskygninger (sort, rødt, gult, graat, hvidt, broget o. s. v.), blev derimod trukne hjem Middag og Aften for Malkningens Skyld og stod inde om Natten. Om Vinteren var selvfølgelig hele Besætningen paa Stald.

Køernes og Hyrdedrengens Liv var paa det nøjeste sammenknyttet, og et eget Afsnit dannede Vogtertiden, som begyndte, naar Høsten var endt, og kunde vare til ind i November. Da var der ikke Tale om Skel eller Grænse; „de hornede“ gik overalt, hvor de lystede, og Drengene, som intet havde at bestille,

flokkedes til Afbrænding af Blus (med tilhørende Kartoffelstegning) og anden Idræt. For dem, der vogtede i Dejret Klint og paa Skødshovedmaen, var Anders Skomagere Teglværk et kærkomment Tilflugtssted, naar Regnen og Blæsten holdt Hus. Paa Tved Strand stak man uden videre Ild paa Lyngen og lod Branden brede sig saa galt, den vilde, idet Havet og det store Kær nok skulde holde den indenfor rimelige Grænser. Blussene var forøvrigt „ej blot til Lyst“. De stakkels Dreng, der almindeligvis var tyndt paa-klædt og ikke sjældent gennemblødte til Skindet, kunde nok føle Trang til at varme de forfrosne Lemmer.

Mejerivæsenet vegeterede under højst ublide Kaar. Man havde som Regel intet ordentligt Opbevaringssted for Mælken, der — især paa mindre Steder og navnlig om Vinteren — ikke sjældent blev anbragt paa Hylder under Loftet i selve Dagligstuen. En Finger i Flødepotten var det eneste Termometer, der stod til troende, og tidt kunde man kærne halve Dage uden at faa Smør. Intet Under, at „Bøndermørret“ faldt uheldigt ud og nærmest gik ind under Begrebet „finere Vognsførelse“. Det var da ogsaa vanskeligt at sælge. — Af Ost blev der kun lavet til Husbehov, og det var ægte Sødmælksost, en lækker Vare, som Centrifugen har skummet ud af Verden. Knapost eksisterede ligeledes — ogsaa med Kommen, som voksede vildt i Moserne —, men kom først i anden Række.

Kalvefødning var næsten ukendt. Kalvene blev slagtede straks efter Fødselen; for saa vidt de ikke fandtes værdige til Tillægsdyr, og Kødet agtedes i den Grad ringe, at en Spædekalkv kun vurderedes til,

hvad Huden kunde indbringe. Af Kalvemaver tilberedtes Osteløbe. — Med Svinene tog man det mere alvorligt. De blev plejede med Omhu og var idelig paa Tale. Her kunde Smaakaarsmanden da ogsaa for en Gangs Skyld snakke med, idet saa godt som ethvert Hus, det være nok saa ringe, havde en Gris, til hvilken de største Forhaabninger var knyttede. Fordringerne var ikke saa opstyltede som nu til Dags. — Høns var der alle Vegne; men desuagtet spillede Fjerkræavl en ingen nævneværdig Rolle. At Drengene, ligesom nu, holdt Duer, er en given Ting.

Da Sognet var træfattigt, maatte Tørvemoserne holde for, og heldigvis var der mange af dem. Det var en ikke ringe Mængde Tørv, der blev skaaren om Foraaret og hjemkørt om Sommeren, og som i Forening med Brændet, man hentede hjem fra Lyngsbækgaard, Kalø og Møllerup Skove, udgjorde Brændselsforsyningen. Kul kendtes kun af Navn, Kokes næppe det engang. — Paa Belysningsomraadet var det hjemmestøbte Tællelys begribeligvis eneherkende.

Færdselen indenfor Sognegrænsen vanskeliggjordes i høj Grad ved de næsten ufremkommelige Veje, der bugtede sig fra By til By og undertiden var saa smalle, at to Vogne med Nød og næppe kunde køre forbi hinanden. At Tilstanden var saa slet, skyldtes Maaden, paa hvilken Vedligeholdelsen fandt Sted. Hver Mand, som ejede Befordring, paalignedes visse Favne; men Omsorgen for det betroede Vejstykke indskrænkedes i Regelen til, at vedkommende en Gang imellem hentede et Læs Rullesten ved Stranden og sænkede det ned i de værste Huller. Undertiden kunde det falde en og anden ind at pløje Rabatterne; men derved blev Vejen jo ikke bedre.

Forbindelsen med Aarhus etableredes ved Baade, af hvilke én udgik fra Bjødstrup Strand, fire fra Skødshoved. De sejlede, naar Vejret og Førerne kunde blive enige, og der i det hele var noget at sejle med; men Afgangstiderne var højst ubestemte. Passagerer og Varer kunde komme med, om der var Plads, ligesom Ærinder besørgedes i Købstaden, alt efter en billig Takst. — Baadene laa i Regelen optrukne paa Land, og at skyde dem ud var et ubehageligt Arbejde, som Passagererne stiltiende var forpligtede til at deltage i. Naar Fartøjet flød paa Vandet, blev Kornsække, Smørbøtter, Kalveskind, Ølankre, Mennesker og Dyr transporterede om Bord paa Vogn, hvorefter man „satt ewr“. Men var Vinden imod, saa der maatte krydses, eller løjede af, saa Aarerne maatte ud, kunde det blive en Sejlads paa flere Timer, hvilket, navnlig om Vinteren, kunde have sin Ubehageligheder. — Hvis alt gik nogenlunde efter Ønske, vendte Baadene tilbage om Aftenen.

Alle Baadførerne var vistnok Jordbrugere. En af dem — „dæ bette Smej“ — var endog Gaardmand, medens et Par andre drev Høkerhandel ved Siden og følgelig havde tre Bestillinger.

Udenfor Landbruget var kun faa Mennesker beskæftigede, og da navnlig med Haandværk eller Fiskeri.

Skønt Regelen „hver Mand sit Haandværk“ ikke var uden Undtagelse, blev Rekorden dog sat af Peder Markussen i Dejret, der paa en Gang var Snedker, Maler, Glarmester og Fotograf!

Fiskerne opererede i Knebel Vig (ogsaa kaldet Tved Vig), som var meget fiskerig; men at Udbyttet var særlig stort, fik man i hvert Fald ikke noget Indtryk af. Fangstredskaberne har sikkert været for

tarvelige, og Sælhundene toldede slemt. — Om Efteraaret blev der drevet en Del Aalefiskeri af Lods-ejerne ved Landborup og Bjødstrup Strand. De store Aalegaarde med Ruser var alt for kostbare til, at en fattig Fisker kunde vove sig frem. Hvor skulde han desuden anbringe dem?

Læger, Jordemødre og Urmagere var Sognet blottet for. Kun i yderste Nødstilfælde blev Læge hentet, og Valget stod da mellem Ebeltoft, Søholt (ved Stubbe Sø) og Rønde. I Regelen kørte man til Rønde, som laa nærmest, og tog heller ikke fejl heri. Den unge Læge V. Krohn — senere Distriktslæge paa Lolland — var nemlig en dygtig Mand, hvorom en udstrakt Praksis bar Vidne. — Distriktsjordemoderen, Madam Frandsen, havde hjemme i Strands, og her boede ligeledes Urmager Jens Kattrup, viden kendt for Duelighed, mekanisk Snille og spillende Vid. En Tidsmaaler, udgaaet fra Kattrups Haand, var at betragte som justeret.

*

*

*

Naar Gaardmanden ikke havde Børn, der kunde gøre Gavn, maatte han holde Karl, undertiden Dag-lejer og Høstkone, samt Pige og Hyrdedreng. Selv gik Husbonde og Madmoder næsten altid med i Arbejdet, maaske dog nærmest for at vaage over, at Tyendet gjorde sin Pligt, og ved en vidtdreven Tidsforfalskning — ikke lovhjemlet som den, vi havde i Sommeren 1916 — blev der sørget for, at Morgensønnen ikke udartede. Om Aftenen derimod havde Urviserne mistet deres Kraft, ligesom Klokkeslagene lød for døve Øren; i hvert Fald gik man og rodede saa længe, det paa nogen Maade var muligt. Denne

lange Arbejdstid forkortedes i Sommermaanederne ved en lille Middagssøvn, vel at mærke for de voksne. Tjenestedrengen, der kom lige saa tidlig op som de andre, havde man gerne et eller andet uopsætteligt Arbejde til, medens Folkene sov.

I Sædetiden, under Tørveskæringen, i Hø-, Raps- og Kornhøsten var der særlig Fart i Arbejdet. Til andre Tider gik det vel mere jævnt, men dog aldrig i det sindige Tempo, Fagforeningsledelsen i vore Dage har approberet. Helligdagsarbejde krævedes, dog indenfor rimelige Grænser; men da der altid var Formiddagsgudstjeneste, kunde Tyendet uheldigvis næsten aldrig komme i Kirke.

Tjenestefolkenes Natteherberge kunde være for-svarligt; men der haves ogsaa Eksempler paa det modsatte. Det samme gælder Maden. I min første Tjeneste var Kosten god og rigelig, i den anden nær-mest under Middell, i den tredje herskabelig, naar der var noget i Spisekammeret, ellers sløj nok, og i den fjerde utilgivelig slet.

Om Morgenen, naar man havde arbejdet en Stund, serveredes Øllebrød. Om Middagen (Maaltidet kaldtes „Unnenow'er“) kunde det svinge mellem Grød, Sød- og Kernemælksvælling, eventuelt Kaal eller Ærter, og til Nadver vankede i Regelen Mælkegrød, i hvil-ken Resterne af Grøden fra Middagsmaaltidet gik igen. Midt paa For- og Eftermiddagen fik man Mellemmad (smurte Rundstykker med Paalæg), og efter Middags-søvnen Kaffe med Kandis til. Ved festlige Lejligheder var Maden selvfølgelig ekstra god.

Husfliden spillede en langt større Rolle end nu om Stunder. I enhver Gaard var der et Huggehus, hvor Aftægtsmanden slog Tiden ihjel med at lave

Tøjrpæle eller andet Smaatteri, og hvor Karlen og Husbonden ikke sjældent syslede med et og andet Træarbejde, naar Avlsredskaberne krævede et mindre Eftersyn. Jernarbejdet var overladt til Bysmøden, en Slags Embedsmand, der havde Embedsjord og anden Forret og i det hele blev behandlet med pligt-skyldig Opmærksomhed.

Det var dog mest Kvindekønnet, der dyrkede Husfliden. Den ret talrige Faarebestand leverede Uld i Overflødighed. Nogen Hør blev ogsaa avlet, og dermed var Raamaterialet givet. Karter, Spinderokke, Garnvinder og Haspe fandtes saa godt som overalt.

I de lange Vinteraftener blev der kartet og spundet paa Kraft. Kartegilderne — vistnok i høj Grad svarende til Hedeegnens Bindestuer — havde været paa Mode, men var ved at gaa af Brug. Hver Husmoder med undergivne arbejdede for sig, og Væverne havde fuldt op at gøre med at omdanne Garnet til Vadmel, et Stof, som alle Mandfolk af Bondeæt dengang gik klædt i. Adskillige Gaarde var endog selv forsynede med Væve, ved hvilke mangt et Stykke Dynevaar saa Dagens Lys. En Mængde Uldgarn gik ogsaa med til Strømper. Strikkeriet var noget for gamle Koner, der ikke kunde bestille andet; men de unge Koner og Pigerne lod heller ikke Strikkepindene ruste i Dragkisteskuffen. Skønt det ikke var Skik, at Mandfolk strikkede, var Regelen dog ikke uden Undtagelse. Jeg selv har saaledes som Dreng for største Delen tilvirket de Strømper, jeg brugte.

Med Hørren var der flere Omstændigheder end med Ulden. Naar den var rusket, skulde den „rødes“, i hvilken Anledning den udbredtes paa Grønsvær eller sænkedes i en Tørvegrav. Man gravede derefter et

langt, firkantet Hul, lagde Ild i Bunden og anbragte Hørstilkene paa Tverstænger over Aabningen samtidig med, at Brydningen foregik. Ved denne anvendtes et Apparat, der knækkede Stilkene og frigjorde Taverner fra den træagtige Substans. En paafølgende Skætning fjernede Skæverne, hvorefter Heglingen fuldendte Værket, idet den satte Skel mellem den rene Hør og Blaarene. Den første anvendtes til finere Linned, Blaarene som oftest til Lagener, mest Folkelagener. Ogsaa Lærred blev almindelig tilvirket omkring i Gaardene, og det var egentlig kun de mindre bemidlede, der maatte ty til Væverne (som forøvrigt mest var Kvinder), naar de ønskede et Stykke Lærred fremstillet.

Af Hamp, som dyrkedes enkelte Steder, blev der snoet Reb; men Planten kunde ogsaa anvendes til Lærred. Et eget Slags Reb tilvirkedes af en Blanding Hamp, Svinebørster og Kohalehaar. Det var fælt at tage paa, men havde den heldige Egenskab, at Køer, som vilde æde Tøjr, aldrig bød Tænderne til, naar de stod Ansigt til Ansigt med dette kildne Stof.

Som man ser, blev saa godt som alle Beklædningsstoffer tilvirkede i Hjemmet, og det var holdne Varer. En Vadmelklædning var ikke let at slide op, en Hvergarnskjole ikke heller. For Parisermoder egnede Stofferne sig ganske vist ikke, og det kunde derfor nok tage sig en Smule komisk ud, naar en Skræder eller Sypige forsøgte sig i den højere Stil, noget, Tyvedboerne forøvrigt ikke havde Betænkeligheder ved. Krinolinen og Hvergarnet lod sig heller ikke godt forene; men det siger sig selv, at Modetyrannen var af en anden Mening og blev lystret.

*

*

*

Det Skel, Pengene sætter, fandtes vel ogsaa i Tved Sogn; men naar undtages, at Gaardmændene raadede enevældigt i kommunale Anliggender, var Grænserne ikke særlig skarpt markerede. Jævn Tilfredshed sad til Huse alle Vegne, vel nærmest en Følge af, at faa havde for meget, færre for lidt. Der kunde ganske vist være en og anden Stympet, som ved eller uden egen Skyld havde det mindre godt og kunde trænge til en Haandsrækning; men saadan blev altid beredvillig ydet af de nærmeste. Almisse tildeltes med passende Omsigt. Eksempelvis kan anføres, at Fat-tigfolk var selvskrevne til al den Mælk, de ønskede, blot de selv vilde hente den hos Koejerne, og kom de endelig med Krukken, kunde de ikke alene vente et godt Maaltid, men endog Madvarer i Tilgift.

Skønt Tvedboerne ikke var Molboer i den Forstand, at Molbohistorierne med nogen Ret kunde anvendes paa dem, stod Aandslivet ikke desto mindre i Stampe. Mærkeligt nok var Sognet forsynet med en rigtig god Bogsamling, som dels havde Plads i Tillerup og Dejret Skoler, dels hos Skomager Jens Kruse i Tved; men der var ingen Læsetrang, og Bøgerne blev alt for sparsomt benyttede. Afsides Beliggenhed var vel nok hovedsagentlig Skyld i, at Synskredsen ligesom trykkedes indefter. Det var kun en spinkel Traad, som knyttede Sognet til Omverdenen, gamle Niels Post fra Neder-Tved, der trippede til Ebeltoft to Gange ugentlig, men desuagtet ikke var overlæst med Postsager. Private Ærinder skortede det derimod ikke paa, af hvilken Grund Eftermanden, Jens Bruun, fandt det hensigtsmæssigt at køre. Næsten ingen holdt Aviser. Politik kendtes kun af Navn, ja næppe det engang. Fanatismen sov i sin Hule;

men at Kløerne var i Orden skulde vise sig, da Jyllands Danton, Højskoleforstander og Redaktør Lars Bjørnbak i Viby ved Aarhus, faa Aar efter fik Held til at vække den slumrende Løve.

Drikkeriet florerede i høj Grad. Bajerskøl kendtes ganske vist ikke, men des bedre Brændevinen, der flød i Strømme ved enhver Lejlighed. Ebeltoft Brændevin stod højt anskreven, hvorimod Fuselen fra Aarhus blev erklæret for mindre god. The- og Kaffe-punchene havde deres kronede Dage. Hvorledes Stillingen i det hele var, vil bedst kunne oplyses ved Eksempel. Af de fire Gaardmænd, jeg tjente som Hyrdedreng, døde de to upaatvivlelig af Drik. Den tredje snapsede vel en Del, men holdt dog en vis Maade og var sjældnen helt beruset. Han døde forøvrigt ogsaa, inden Alderen trykkede, men muligvis af anden Aarsag.

Man giftede sig tidlig, og som Regel af Nødvendighed, men tog til Gengæld ogsaa tidlig Afsked med Herredømmet i Hus og Gaard og lod sig gøre til Aftægtsmand og Aftægtskone. Aftægtsfolkene havde det i Almindelighed som Blommen i et Æg, idet der ved Kontrakt var sørget for Ophold og god Forplejning, saa Aarene kunde glide hen i uafbrudt Ledig-gang. Os forekommer det ufatteligt, at de Mennesker kunde faa Tiden til at gaa.

Et Gaardmandsbryllup var temmelig storartet. Der udsendtes Bedemand, en saare vigtig Person, der ved Brylluppet fungerede som „Skaffer“, og de indbundne havde i Henhold til hævdvunden Skik moralsk Forpligtelse til at sende alle Haande Mad-varer, den saakaldte „Fuen“. Selve Brylluppet varede i tre Dage (Fredag, Lørdag og Søndag), og Hovedforlystelsen var Dans. Brudeparrets Initialer, ind-

fattede i en tarvelig Ramme af Tøjblomster, prangede over Hæderspladsen ved Gildebordet og blev opbevarede som en Helligdom. I Dejret havde Lærerens Datter en Art Privilegium paa at prente disse Initialer. — Det siger sig selv, at Husmandsbryllupperne var af mere tarvelig Art.

Guld- og Sølvbryllupper var forbeholdt Folk udenfor Bondestanden („de fine“). Nu fejres de af alle, selv de fattigste, med Pomp.

Om Daabsgilderne er intet at bemærke, og det samme gælder Begravelserne i Almindelighed. En Mand eller Kvinde af Rang havde begribeligvis et stort Følge, det Smaakaarsfolkene maatte savne, — noget, som altid vil gælde. Ligene blev „sungne ud“, og jeg selv har endog som tiaarig Purk under Lærerens Forfald fungeret ved en Begravelse, hvor det gjaldt et lille Barnelig fra et fattigt Hjem. — Paa Kistelaaget blev i Regelen fastnaglet et Stykke Papir, som i al Korthed henpegede paa afdødes Stilling og Fortjenester, en Art „Testamente“, der sluttede med et Salmeverv. Distriktets Lærer var selskreven til at riste disse Minderuner; men om han fik Betaling derfor, vides ikke.

Opdragelsen var sørgelig slap. Børnene fik i Regelen Lov at raade og blev tidlig vænnede til Ødselhed. Velhavende Folks Børn havde nemlig altid Lommerne fulde af Penge, dem de klattede bort til ingen Verdens Nytte, og at Husmandsbørnene humpede med, saa vidt Evnerne rakte, er en Selvfølge. Hvorledes det stod til paa Ebeltoftkanten, véd jeg ikke; men i Herredets vestlige Del var det i hvert Fald Børnene, der havde Magten. Uvornheder af enhver Art gik i Svang, og næst efter Vrinders var

Tved den mest berygtede By. Her satte Drengene uden videre Knappenaale i Hynden paa Lærerens Katederstol; her var rejsende udsatte for næsvise Tilraab og anden Fornærmelse, ja Haandgribeligheder, uden at der fra Forældrenes Side blev lagt de kære Poder saa meget som et Halmstraa i Vejen. — I Dejret var der — efter Lærer Basballes Død — en uvorn Knægt, Mikkell Kruse, som tyranniserede alt og alle og ligeledes kunde gøre det ustraffet, da Ebeltoft var langt borte, og Politiet slumrede der.

Hvor den ukonfirmerede Ungdom bærer slige Opdragelsesfrugter til Skue, vil den kónfirmerede ogsaa lade høre fra sig. Om Sommeren, og navnlig i Dejret, færdedes Karle og Piger paa Gaderne til langt ud paa Natten, og at det altid var uskyldig Morskab, man fördrev Tiden med, vilde det være alt for ovevligt at paastaa. Antagelig har det været ved en saadan Lejlighed, at man ved Løfte om en Pægl Brændevin fik en fordrukken Kludesamler til at nedsvælge en levende Frø. Personlig har jeg været Vidne til, at Gadeungdommen fra Tved i Nærheden af Torup Pakhus overhældte en anden Drukkenbolt med Vand og lod ham ligge i gennemblødt Tilstand, til han selv kunde kravle hjem til Tved fra Vejgrøften, hvor han laa. „Eksempelløs Raahed“ vil Folk ud-bryde, og med Rette. Men hvad skal man kalde det, jeg ogsaa har personlig Erfaring for, at en Samling Gaardmænd, og det endda af Sognets finere Portion, kunde more sig ved at give en stakkels ukonfirmeret Tjenestedreng fuld?

Paa Gademøderne konsumerede Karlene en Del Brændevin (undertiden blandet med daarlig Mjød da kaldet „Polak“), som var let at komme ti

enkelte Høkere holdt Smugkro. Til en vis Aarstid førte Finkelen Navn af Høstbrændevin; men for udenforstaaende kunde det maaske nok tage sig ud, som om Høsten varede fra Maj til November eller endnu længere. — Slagsmaal mellem Rivaler var ikke ukendt. Raa Tale hørtes alle Vegne og betragtedes som noget, der klædte en Ungersvend godt. Næsten ingen tog Forargelse deraf.

Ogsaa i Skolerne — i hvert Fald i Dejret, hvor jeg gik — førtes megen raadden Snak, og jeg undres paa, at Lærerne kunde være totalt uvidende herom.

Ungdommens almindelige Danseforlystelser førte Navn af Legestuer. At „lege“ gik ofte paa, saa ofte det var muligt at faa en Øverstestue til Laans af Gaardmændene og „Seddel“ (Dansetilladelse) fra Herredskontoret i Ebeltoft, for ikke at tale om, at Rejse-, Raps-, Høst- og andre Gilder brugtes som Skalkeskjul. Forberedelserne var trufne i en Fart. Det nedsatte Udvalg rekvirerede Brændevin hos Høkerne og bestilte Musikanterne (Violin og Klarinet), hvilke sidste honoreredes med et bestemt Vederlag for hver af de konfirmerede, mandlige Deltagere. Da hele Sognets Ungdom mødte frem til et saadant Stævne, var Trængselen i den Grad overvældende, at der næsten aldrig kunde være Tale om Dans. Men hvad gjorde det? Man drak i Stedet; det var der altid Plads til. Nægtede en Deltager at nedsvælge den ædle Fusel, fik han uden videre Snapsen i Øjnene, og gik en anden fra Sans og Samling (hvilket forøvrigt ikke sjældent skete, naar Brændevinen havde gjort sin Pligt), saa Kammeraterne kun evige Løjer deri. Et Slagsmaal nu og da lavede op i Tobaksrøgen, der i tætte Skyer drev hen under de lave

Lofter og truede med at slukke Tællelysene. Kort og godt: den hele Tilstelning dannede en saa sørgelig Parodi paa Ungdomsforlystelse, som tænkes kunde. Ikke desto mindre var der bagefter en rørende Enighed om, at Deltagerne havde moret sig fortræffeligt.

Selv Børnene arrangerede Legestuer, der — Drikeriet fraregnet — var en saa tro Kopi af de voksnes, som muligt.

Til Paaske, Pinse, Fastelavn og Jul holdtes Baller, som kun skilte sig ud fra Legestuerne derved, at de varede et Par Dage i Træk. Deltagerne tegnede sig paa en Liste og erlagde et vist Beløb pr. Par. Efter at Baadfører Jens Mikkelsen i Dejret havde faaet bygget en stor Dansesal, holdtes Ballerne i Almindelighed der.

I Fastelavnen slog man undertiden Katten af Tønden eller red upyntede omkring paa Gæsteri. Det sidste kunde tage sig helt festligt ud til at begynde med; men Forgyldningen gik af St. Gertrud, naar Snapsene holdt paa at virke. Man dinglede paa Hestene, — et saare uskønt Syn, og der var vel endog dem, som faldt af ved en saadan Lejlighed.

Markedsforlystelser var Sognet næsten helt afskaaret fra. Ebeltoft, Rønde og Løgten laa for langt borte, og Efteraarsmarkedet ved Fuglsø Kro var for intet at regne. Der var dog et Marked, Tvedboerne ikke kunde sidde overhørig, det store Ols- eller Olufsmarked, som holdtes i Aarhus omkring 29. Juli og rasede i tre Dage (hævet 1897). Her var Gøgl, saa det kunde forslaa, og det var staaende Regel, at enhver, der vilde gælde for noget, skulde til Jyllands Hovedstad, navnlig den mellemste Dag, der betragtedes som Folkeforlystelsesdag par excellence. Ogsaa

Tjenestefolkene trak i Kisteklæderne og ilede mod Maalet. Baadførerne havde rigelig Last, og det var — navnlig under ugunstige Vejrforhold — slet ikke hyggeligt at være om Bord i deres tidt overfyldte Smaafartøjer, især under Hjemturen, naar en stor Del af de mandlige Passagerer var mere eller mindre berusede. De, som havde Befordring, tog ikke i Betænkning „aa kier ujen om“ (o: rundt Kaløvigen), en meget lang Vej forøvrigt. Udrejsen foregik i Regelen om Natten, for at man kunde være paa Pletten i god Tid, — og Hjemrejsen den følgende Nat, — en ret anstrængende Tur baade for Passagererne og „di selle Bæester“.

Medens det paa Øerne er Skik at brænde St. Hansblus paa Højene, er denne Forlystelse i Jylland, som bekendt henlagt til Valborg Aften (30. April). Hvorfra Skikken hidrører, vil næppe kunne paavises med Sikkerhed; men at Blussene tage sig smukt ud paa en skøn Foraars- eller Sommeraften, er uomtvisteligt. I Tved Sogn brændte man begribeligvis ogsaa Valborgblus. Bakker skortede det jo ikke paa. Mangt et Knippe Halm samt en enkelt Tjæretønde maatte holde for, og at Ungdommen ogsaa paa en saadan Aften slog til Skaglerne, siger sig selv.

At Jyderne anvende kuriøse Tilnavne, for ikke at sige Øgenavne, efter en udstrakt Maalestok, turde ligeledes være en bekendt Sag. Aldrig har jeg paa Sjælland fundet noget tilsvarende i Egne, hvor jeg kender Forholdene til Bunds. — Paa Mols stod man da heller ikke tilbage, og hvad Tved Sogn angaar, er det vist ingen Overdrivelse, at hvert andet voksent Menneske slæbte om med et Øgenavn, som alle kendte, medens Døbenavnet i mangfoldige Tilfælde saa at

sige var gaaet helt af Glemme. Jeg nævner i Flæng (gengivet paa Rigsmaal): Bak-Jakob, Blander-Marie, Brok-Ane, Degn-Søren, Færge-Marie, den sorte Laurs Jensen, Greve-Maren, Grøn-Laurs, Hans Amme, Jens Rad, Kro-Anders, Klauser-Ane, Kong-Per, Knap-Ras(mus), Lygte-Anders, Lyse-Mikkel, Lyng-Birthe, Mads Trold, Niels Ræv, Peder Smed-Skrædderen, Peder Kong-Skrædderen, Padde-Anders Peter (før-omtalte Frøsluger), Sprok-Peter, Ras(mus) Mut, Ras(mus) Ildebrand, Søren Foged, Smed-Jens, den lille Smed (Manden var Gaardejer og Baadfører!), Skole-Kirsten, Slot-Ras(mus), Skrald-Dorthe og Lille-Per.

De almindeligste Døbenavne var: Anders, Hans, Jakob, Jens, Laurs, Mads, Mikkel, Niels, Peter, Peder (Peer), Søren, — Ane, Dorthe, Karen, Kirsten, Maren, Marie, Mette og Trine; men Sognet havde forøvrigt ogsaa en Adam og Eva.

Den eneste dekorerede Person i vid Omkreds, Mads Væver, boede paa Øhoved, et ugæstmildt Sted ved Indsejlingen til Knebel (Tved) Vig. Han var Dannebrogsmænd fra 48. En af Sognets Originaler, Sprok-Peter, havde ogsaa i mange Aar sit Hjem paa Øhoved. Han døde paa Fattiggaarden ved Tved Mølle.

Den Galskab, som under Navn af Mormonisme fandt Vej til vort Land i Tredserne af forrige Aarhundrede, smittede ogsaa i Tved Sogn, hvor enkelte „omvendte“ — mest af den Slags, der kunde undværes — udvandrede til Utah, medens Resten efterhaanden vendte tilbage til Kirkens Skød.

En af dem, der ikke hyldede Josef Smith, Brigham Yong og de andre Flerkoneriets Apostle, var Murer Niels Busse, en lille, kuglerund Skikkelse, som havde en fjern Lighed med Kong Frederik den Sy-

vende. Men da han var forlovet med en Pige, hvis Forældre var Mormoner, maatte han love disse at føre sin tilkommende Hustru til „Zion“, hvilket Gavtyven opfyldte paa den Maade, at han købte et Stykke Jord, byggede et Hus derpaa og gav det Zionnavn. Huset — der omblæste for nylig — laa nedenfor Basbjerg paa Landborup Strand, tæt ved den ny Dampskibsbro, som har taget Navn efter Skødshoved.

To Synsforretninger fra Voldum.

Af *Alexander Rasmussen.*

VOR Vejen fra Klausholm til Voldum passer det gamle Skel imellem Hovedgaardens og Landsbyens Marker, var der i gamle Dage et Led i Skeldiget, og ved Siden af laa der et Hus, som kaldtes Flinthuset. Baade Leddet og Huset er i vore Dage forsvundne; men Stedet kaldes endnu Flinthusledet. Huset beboedes omkring 1740 af en Mand ved Navn *Alexander Buds*, som var Snedker og Tømmermand¹⁾, men som i Begyndelsen af 1740'erne flyttede ind til Voldum By og fik en Halvgaard i Fæste (Matr. Nr. 1; den anden Halvgaard havde Axel Jensen. De var tilsammen skyldsatte til 8 Tdr. „ Skp. „ Fdk. 2 Alb.). Medens Haandværket vel før havde været det væsentligste for Alexander, delte han fra nu af Gaardmændenes Kaar, og de var paa den Tid ikke lystelige paa Klausholms Gods. Jeg har andetsteds²⁾ beskrevet de sørgelige Forhold, som herskede der, navnlig efter Dronning Anna Sophies Død, og maa her nøjes med at henvise dertil. Nedenstaaende Skifteforretning, afholdt efter Alexander Buds' Død i Marts 1758, er meget oplysende med Hensyn til en almindelig Gaardmands og hans Hjems Tilstand i de Dage.

1) Dette fremgaar af Klausholm Birks Justitsprotokol 1738 ff. Bl. 159 b, hvor han føres som Vidne i en Sag.

2) Jydske Samlinger 4 R. I 246 ff.

Skifte-Forretning efter afgangne Alexander Buds i Voldum¹⁾.

Anno 1758, den 8de Marts, indfandt sig paa Forvalteren ved Klausholm, Sr Johannes Bornemanns Vegne Oluf Christian Assens med tiltagne 2de Mænd, navnl. Niels Axelsen og Iver Nielsen af Voldum, udi Stervboen efter afgangne Gaardmand Alexander Buds i Voldum for at holde en lovlig Registering og Vurderingsforretning til nærmere Skifte og Deling imellem hans efterladte Enke Anne Jensdatter og deres i Ægteskabet sammen avlede 5 Børn, navnl. Jens Alexandersen, 25 Aar, Helle Alexandersdatter, 23 Aar, Sophie Alexandersdatter, 14 Aar, Anne Katrine Alexandersdatter, 7 Aar, alle paa Stedet, samt Anne Alexandersdatter, gift med Gaardmand Rasmus Frandsen i bemeldte Voldum, — og da, i Overværelse af Enken med tiltagne Lavvæрге Poul Jensen af fornævnte Voldum samt paa de 3de umyndige Pigers Vegne som Formynder Gaardmand Niels Ell i ovenbemeldte Voldum og paa den gifte Datters Vegne hendes Mand Rasmus Frandsen af oftbemeldte Voldum, er forrettet og befundet saaledes:

<i>Indbo:</i>	Rd.	Mk.	Sk.
1 rundt Fyrrebord med aaben Fod og 2 ^{de} Skuffer	"	2	"
2 ^{de} Fyrrebænke	"	"	4
1 Ege-Hængskab med Laas og Hængsler som Sønnen beretter, hannem at tilhøre, og derfor ej blev vurderet.			
1 halvt Sengested	"	1	8
derudi:			

1) Klausholms Skifteprotokol for Aarene 1745—63 i Landsarkivet i Viborg.

	Rd.	Mk.	Sk.
1 blaatæret, linned Overdyne	"	1	8
1 hvid Bolsters Underdyne .	"	5	"
1 blaastribet Bolsters Pude .	"	"	8
1 Par Blaargarns Lagner	"	2	"
2 Stk. gamle Omhæng med Kappe . .	"	1	"
1 Fyrretræes halv Seng med 3 Ege-Stolper derudi:	"	4	"
1 rød- og grøntribet Olmerdugs Over- dyne	1	"	"
1 blaastribet Bolsters Underdyne .	1	"	"
1 gammel hvid Do.	"	1	"
1 gultribet linned Pude	"	"	8
1 rødtribet Olmerdugs Do.	"	"	8
1 Do. mindre	"	"	6
1 Par Blaargarns [Lagner]	"	2	"
3 Fyrre-Hylder	"	"	10
1 Bøge-Do.	"	"	"
12 Stk. Stavkar	"	2	4
2 Bøge-Stole med Rygstykker	"	"	12
1 lidet Hængeskab berettede Enken, at hendes salig Mand havde givet Dat- teren Helle Alexandersdatter, hvorfor samme ej blev vurderet.			
1 Fyrrebord med Egefod	"	4	"
1 Fyrreseng uden Himmel derudi:	1	2	"
1 gultribet Bolsters Overdyne	"	4	"
1 blaastribet Bolsters Underdyne	"	5	"
1 sorttribet Olmerdugs Pude	"	"	8
1 Par Blaargarns Lagner	"	2	"
1 Blaarlinneds tavlet Omhæng, bestaa- ende af 3 Stk. og 1 Kappe	"	3	"

	Rd.	Mk.	Sk.
2 ^{de} gamle Fyrrestole	"	"	6
1 gammel Fyrre-Skammel	"	"	2
1 Messing-Kedel med Jærngreb	1	"	"
1 Do. mindre	"	4	"
2 ^{de} gamle Stripper	"	"	4
1 gammel Spand	"	"	2
1 Kærne med Stav	"	"	6
1 Jærnpande	"	"	12
1 Rist	"	"	5
1 lldklemme	"	"	5
1 gl. Puster	"	"	1
2 ^{de} Øl-Legner	"	"	9
1 Kornskæppe	"	1	"
1 Fyrrekiste med Laas og Haandfang	"	5	"
2 ^{de} smaa Hængeskabe af Eg uden Beslag, som efter Enkens Beretning af den salig Mand var givet til de 2 ^{de} mindste Piger.			
1 Kedel i Grue	3	"	"
1 Egekar paa 1 ^{1/2} (?)	1	"	"
1 gammelt mindre Do.	"	"	10
1 Ballie	"	1	"
1 Do.	"	"	10
1 Bryggekar	"	"	"
2 Bryggestole	"	"	"
1 Haandkværn med Behør	"	2	"
<i>Paa Loftet:</i>			
1 Fyrre-Stavre-Tønde	"	"	3
1 gl. Bøge-Kasse	"	"	2
1 Ege-Høvlbænk	"	"	10
1 Bøge-Drejelad	"	"	10

	Rd.	Mk.	Sk.
2 Bøge-Kæpstokke	"	"	6
4 Kornsække	"	3	"
4 Td. Havre, som til dette Aars Vaarsæd behøves og ej vurderes. 3 Td. Rug, som til Husholdningen behøves og ej vurderes.			
6 gl. Hestetøj	"	2	"

I det lille Kammer:

1 Øltønde	"	2	8
1 halv Tønde	"	"	8
2 ^{de} smaa Ottinger	"	"	"

Den salig Mands Gangklæder:

1 gl. blaa Vadmel's Kjortel	"	1	"
1 Skind-Vest med 18 Stk. Metalknapper	"	1	8
1 gl. hvid Vadmel's-Do. med 18 Metal- knapper	"	1	4
1 Do. ringere	"	"	8
1 Par Skindbuxer	"	1	"
1 Par Lærreds-Do.	"	"	8
3 Par blaa uldne Strømper	"	1	8
4 Stk. Hørgarns Skjorter	1	2	"
4 Stk. Hørgarns Halsklæder	"	1	"
1 Par gl. Sko med Messingspænder . .	"	1	"
1 Hat	"	1	"
1 sort Skindhue	"	"	8

I Gaarden:

1 Vogn med alt Behør	4	4	"
1 Do. Møgvogn	3	"	"
1 Plov med Behør	1	1	"
1 gl. Bagplov	"	1	"
2 Harver	"	3	8

<i>I Huggehuset:</i>		Rd.	Mk.	Sk.
2 ^{de}	Haandøxer	"	3	"
1	Baandkniv	"	"	8
2	Spigerbor med Skafter	"	"	4
1	Bilnaur	"	"	4
1	stor Do.	"	"	8
1	Bursav	"	1	"
6	Stk. Høvle	"	2	"
2	Stk. Høleer	"	5	8
"	Stk. Forke	"	"	9
1	lang Stin (?)	"	"	13
1	Hakkelsekiste med Kniv	"	2	"
1	Tælle- og 1 Huggestol	"	1	"

I Laden

befandt 2de Gulv Byg efter Balken, som blev taxeret 9 Tdr. Byg og til Sæden samt Husholdningen behøvedes og ej vurderet. Havre befandt ej mere utærsket end hvad som Bæsterne til Avlingens Drift behøvede.

Bæster:

1	brun Hest, 14 Aar	5	2	"
1	Do. blind, 6 Aar	5	"	"
1	sort, stjærnet Hoppe, 7 Aar	4	4	"
1	brun Do., 5 Aar	4	1	"
1	graa Mærplag, 3 Aar	4	"	"
1	sort Do., 2 Aar	2	4	"
1	brun Aarings Mærplag	1	2	"

Fæmon:

1	sorthjælmet Ko, 12 Aar	3	"	"
1	blakket Do., 6 Aar	4	2	"
1	sortbroget Do., 5 Aar	4	3	"
1	broget Do., 3 Aar	3	2	"

	Rd.	Mk.	Sk.
1 sorthjælmet Do., 2 Aar	2	2	"
1 Aarings Studekalv .	"	5	"
<i>Faar:</i>			
7 Stk. gl. Faar à 3 Mk. 8 Sk.	4	"	8
1 Bede	"	3	"
<i>Svin:</i>			
2 Galtesvin	1	3	"
1 So	"	5	"
<i>Gæs:</i>			
2 gl. Gæs og 1 Gasse	1	"	"

Enken med Lavvæрге blev tilspurgt om videre var denne Stervbo til Indtægt at beregne, hvortil de svarede nej, og blev da Stervboens angivne og her registerede og vurderede sammenlagt, som bedrager 90 Rd. 1 Mk.

At samme saaledes i Dag er passeret og Skiftets endelige Afgørelse opsat til 30te Dagen efter Dødsfaldet, som er den 6te April førstkommende, bekræftes med vore Hænders Underskrift.

Datum Stervboen ut supra

O. C. Assens.

Anne A. I. D. Jensdatter.

Som antagen Lavvæрге: Povel Jensen.

Paa egne Vegne, som Arving: Jens I. A. Alexandersen.

Paa min Hustrus Vegne: Rasmus R. F. S. Frandsen.

Som Formynder for de 3de Pigebørn: Niels N. E. Ell.

Som Vidner og Taxeringsmænd:

Niels Axelsen.

Iver Nielsen.

Anno 1758, den 6te April, som 30te Dagen efter afgangne Alexander Buds, mødte i Stervboen Forvalteren Johannes Bornemann tilligemed 2de tagne Mænd, navnl. Niels Axelsen og Iver Nielsen, begge af Voldum, for at faa dette Skifte til Endskab bragt imellem Enken Anne Jensdatter og hendes forhen nævnte og med den salig Mand i Ægteskabet sammenavlede 5 Børn, og var der tilstede paa Enkens Vegne som selvtagen Lavværge Povel Jensen her i Voldum og paa den gifte Datter Anne Alexandersdatters Vegne var tilstede hendes Mand Rasmus Frandsen, boende i Voldum, samt paa de umyndige Pigebørns Vegne blev ansat til Formynder Rasmus Poulsen af Voldum, som og var tilstede tilligemed den myndige Søn; — thi blev da i alle forberørte deres Overværelse Boens Vurdering anført saaledes:

90 Rd. 1 Mk.

Skifteretten dernæst tilspurgte samtlige, om de vidste videre at angive Stervboen til bedste at beregne end sidste Samling skeet er, hvortil de svarede nej; de vidste intet at Boen mere tilhører end antegnet er.

Thi bliver da den paa Stervboen hæftende Gæld og Besværing anført saaledes:

- 1) Til Gaardens Besætning udfordres ifølge Hans Majts all. Forordninger:¹⁾

4 Plovbæster à 10 Rdl.	40 Rdl.
1 Arbejdsvogn med Behør	8 — 4 Mk.
1 Plov med Behør.	3 — „ —
2 Træharver med Behør	1 — 4 —
	53 Rd. 2 Mk.

1) Forordn. 15. Januar 1701 og 13. Febr. 1722.

- 2) Gaardens Bygninger, som bestaar af et Stuehus paa 9 Fag, et Fæhus paa 8 Fag og 12 Fag Ladehus, blev efterseet og befunden noget brøstfældig paa Tømmer og Tag, med Loft og Døre, saa til deres nogenledes Istandsættelse er anseet i det mindste at ville medgaa, som Boen til Udgift anføres: 40 Rdl.
- 3) Resterende Landgilde blev fordret:
pro 1755	3 Rdl. 2 Mk.
pro 1757	„ — 4 —
	4 Rdl.

Til Sæden igen kommer i Hus, udfordres kgl. Skatter Juli Kvartal pro 1758: 1 Rdl. 4 Mk. 1 Sk. Dernæst tilspurgte Skifteretten de tilstedeværende og Enken, om videre Gæld paa Stervboen hæfter, hvor-til Enken svarede, at:

- 1) Søren Udbye i Randers har tilgode i Stervboen for Varer 1 Rdl. 4 Mk.
- 2) Mad^{m^c} Refsbech ibidem ligesaa at have tilgode 2 Rdl.
- 3) Jørgen Madsen i Revens Mølle fordrede ligesaa, som Enken tilstod 3 Mk.
- 4) Niels Andersen i Voldum ligesaa 4 Mk.
- 5) Til Niels Nielsen, som tjener Rasmus Frandsen i Voldum, angiver Enken ligesaa at være skyldig: 1 Rdl. 4 Mk.

Videre Fordringer berattede Enken, at der ikke paa Stervboen hæfter; thi beregnes dette Skiftes Bekostning saaledes:

Stempelpapirer 3 Stk. à 24 Sk. er	4 Mk. 8 Sk.
Skifte-Salær af Boens Indtægt som Fallit	5 — 8 —
Skriver Salær	2 — 3 —
	4 Rdl. 1 Mk.

Vurderingsmændene forlangte intet.

Summa bliver denne Stervbos Gæld og Besværing ialt 109 Rdl. 4 Mk. 1 Sk. Naar nu denne Stervbos Gæld og Besværing lignes imod Formuen, befindes at Gælden er 19 Rdl. 3 Mk. 1 Sk. højere end Indtægten og dertil intet findes; — altsaa bleve de registrerede og vurderede Effekter udlagt til det høje Herskabs¹⁾ Prætentioner, forsaavidt kan tilstrække, og de andre Kreditorer deres Regres og Ret næst efter reserveret, da Enken dog lovede, siden hun beredte at ville forblive ved Gaarden, at hun skulde enhver for deres Prætentioner fornøje, saa det ikke i nogen Tilfælde skal udfalde Skifteforvalteren noget til Præjudice, — og da saaledes sees, at intet i Arv kan blive at dele imellem Enken og Arvingerne, saa lovede Enken derimod at drage al moderlig og christelig Omsorg for sine endnu uforsørgede Børn med Ære og Lære, til de kan blive saa store, de deres Brød hos fremmede kan fortjene.

Dermed bliver dette Skifte sluttet, og hvis²⁾ passeret herved under vore Hænder bekræftes.

Datum Stervboen ut supra.

J. Bornemann.

Som Lavvæрге for Enken: Povel Jensen.

Paa egne Vegne: Jens I. A. S. Alexandersen

Som Formynder: Rasmus Povelsen.

Paa min Hustrues Vegne: Rasmus Frandsen.

Som Vurderings- og Taxeringsmænd:

Iver Nielsen.

Niels Axelsen.

1) Klausholm gik netop dette Aar fra Familien von der Maase over i Matthias Wilhelm Huitfeldts Besiddelse.

2) c: hvad.

Forholdene efter Alexander Buds' Død skulde efter dette Skifte synes at være rent fortvivlende for hans Efterladte, og havde det været i Nutiden, hvor en saadan Enke og hendes Børn havde haft med en Prioritetshaver at gøre, var de selvfølgelig uden Naade og Barmhjærtighed blevne jagede fra Gaarden og formodentlig henviste til Fattigvæsenet; men een af Lyssiderne ved Godssystemet var jo den, at man ikke gik saa upersonligt og maskinmæssigt frem som en Bank eller en Kreditforening i vore Dage; man var fra begge Sider lige interesseret i, at det hele gik uden alt for store Omvæltninger. Anne Jensdatter og hendes voksne Søn Jens Alexandersen blev altsaa ganske rolig siddende ved Gaarden og sled sig igennem, saa godt de kunde. For Alexander Buds' Børn og Slægt som for hele hans Stand oprandt efterhaanden lysere Tider; Slutningen af 1700erne betegner en stadig Prisstigning paa Landbrugsprodukter og bragte jo som bekendt de store og gennemgribende Landboreformer. Naar vi nu som Fortsættelse bringer Synsforretningen over Jens Alexandersens Dødsbo, vil det ses, at Fæsternes Retsstilling omkring Aar 1800 er ganske anderledes sikret end før. Det er nu Retsbetjenten, ikke længer Herskabets Forvalter, som leder Synet, og en Gaard kan ikke blive fæsteledig eller gives i nyt Fæste uden at være underkastet lovligt Syn og Taksation.

Løverdagen den 27de Martii 1802 blev **Clausholm Birketings Ret**¹⁾ sadt og betient af den competente Rettens Betient, Landvæsenscommissair og Birke-dommer Rasmus Müller fra Mygindgaard i Overværelse af efterskrevne Stokkemænd, Anders Pedersen og Rasmus Jensen fra Nielstrup samt Peter Borum og Peder Albretsen fra Clausholm.

*

*

*

For Retten mødte Forvalter Juul paa Clausholm og fremlagde een af ham udstæd Indkaldelse, dateret 18de d. M., som efter Begiering blev læst og med sin lovlig Forkyndelsespaaskrift lyder saaledes:

I Overensstemmelse med Forordningen af 8. Junij 1787 finder jeg paa mit Herskabs Vegne fornøden at lade afgangne **Jens Alexandersens Fæstegaard i Woldum Sogn og Bye** lovligen syne og taxere paa Bygning, Besætning og Inventarium, samt Føde- og Sædekorn for det løbende Aar bestemt — alt til Godtgjørelse for Hosbonden under Skiftet effter fornevnte Jens Alexandersen, siden Gaarden ved hans dødelige Afgang er bleven fæsteledig. — I saadan Hensigt indvarsles herved Arvingerne effter bemeldte Jens Allexandersen, nemlig: Sønnen Allexander Jensen, Datteren Maren Jensdatters Mand Søren Sørensen i Mygind Skovhuus, Allexander Iversen i Woldum som Formynder for den ugiffte Datter Kirsten Jensdatter og Sønnen Rasmus Jensen — til at møde inden Clausholm Birketings Ret Løverdagen den 27de Martii førstkommende for derfra at høre 2de upartiske Mænd udmeldt til

1) Klausholm Birks Justitsprotokol 1798—1808 (Viborg Landsarkiv).

at foretage bemeldte Syns- og Taxationsforretning den Dag, som derefter nærmere bestemmes.

At denne Indvarsling er lovlig bekendtgjort for alle benævnte Arvinger, det ville vi herpaa tegnet give Tilstaaelse om.

Clausholm den 18. Martii 1802.

M. Juul.

Lovlig Forkyndelse tilstaaer:

Allexander Jensen.

Rasmus Jensen.

Søren Sørensen.

Allexander Iversen.

Retten til Følge heraf udmeldte Gaardmand Niels Mogensen samt Snedker og Tømmermand Allexander Lind, begge af Mygind, til efter nærmere Aftens [!] Varsel at foretage den af Forvalter Juul over afdøde Gaardfæster Jens Allexandersens Gaard i Woldum med dens tilhørende Besætning og Inventarium samt Føde- og Sædekorn reqvirerede Syns- og Taxationsforretning, saaledes som de samme her inden Retten næste Tingdag efter Afholdelsen eedelig kan afhieple.

Denne Udmeldelse haver Reqvirenten for alle Vedkommende betimelig at bekendtgjøre og derhos nærmere bestemme, hvilken Dag Forretningen skal afholdes.

R. Müller.

Løverdagen den 3^{die} April 1802 blev Clausholm Birketings Ret sadt og betient af den competente Dommer og Skriver i Overværelse af effterskrevne Stokkemænd, naunlig: Axel Nielsen og Anders Rasmussen fra Woldum, Christen Nielsen fra Nielstrup og Anders Jensen fra Søbye.

De her fra Retten udmeldte Syns- og Taxationsmænd, Selveiergaardmand Niels Mogensen og Snedker og Tømmermand Alexander Lind af Mygind, mødte for Retten og fremlagde den af dem over afgangne Jens Alexandersens Gaard i Woldum, dens Bygning, Besætning og Inventarium med videre holdte Syns- og Taxationsforretning, som de erbud sig med Eed at stadfæste.

Forinden Forretningen blev afhiemlet, paaraabte Retten, om ingen var mødt med noget derimod at erindre. Men da ingen meldte sig, blev Synsmændene admitteret til deres Forretnings Afhiemling. De fremstøede da for Retten, og efter at de af Dommeren var betydet Eedens Vigtighed og formanet til Sandheds Udsigende, aflagde Eed med opholdne Fingre efter Lovens Maade og derunder bekræftede, at den af dem holdte og her i Retten fremlagde og oplæste Syns- og Taxationsforretning, som de havde ladet skriftlig forfatte og selv egenhændig underskrevet, af dem var holdt efter deres Samvittighed og beste Skiønnende. — Thi bleve Synsmændene, som ingen videre tilspurgte, demitteret, og Forretningen i lovlig Form bevilget beskrevet udstød, der imidlertid blev tagen ad acta og lyder saaledes:

Aar 1802 Torsdagen den 1te April mødte vi underskrevne, Selveiergaardmand Niels Mogensen samt Snedker og Tømmermand Alexander Lind, begge fra Mygind, i Woldum Sogn og Bye i afgangne Jens Alexandersens Fæstegaard paa Clausholm Gods for i Følge Udmeldelse fra Clausholm Birketings Ret af 27de f. M. at syne og taxere bemeldte Gaard paa Bygning, Besætning og Inventarium af Vogne, Plouge, Harver etc.; item bestemme det til Gaardens Avls

Drift behøvende Føde- og Sædekorn — alt med Hensyn til Godtgjørelse for Hosbonden ved Skiftet efter fornevnte Afdøde.

Arvingerne blev da først tilspurgt, om der paa den Tid, Gaarden af den Afdøde blev taget i Besiddelse, var afholdt nogen Synsforretning, hvorefter denne her afholdende skulle tages til Regel; men dertil svarede de, at der paa den Tid ikke var befalet slige Forretninger, da det er over 30 Aar siden.

Vi foretog da først Besigtigelse over Gaardens Bygninger og befandt samme saaledes:

1.

Vaaningshuset, som vender i Øster og Vester, bestaaer af 9 Fag, 25 Alen lang, 9 Alen vid, $3\frac{1}{2}$ Alen høj, bygget af Eegeunder- og Fyrover-Tømmer, Straaetag og kliinede Vægge, indrettet til 2 Stuer, Kammer og Køkken og Brøggerse, forsynet med Lofft over 6 Fag, og i Stuerne 5 Karm Vinduer samt et enkelt dito i Spisekammeret. — Manglerne paa denne Bygning ere følgende:

3 Furbielker à 1 Rd. er 3 Rd $\frac{1}{2}$

2 Eegestolper à 3 Mk. 8 Sk. er 1 Rd. 1 Mk.

16 Alen Eegefoed à 24 Sk. er 4 Rd $\frac{1}{2}$

3 Tylter 12 Foeds Fur Bord à 16 Mk. til Loft — 8 Rd $\frac{1}{2}$

Arbejdsløn til Haandværksfolkene paa egen Kost —
3 Rd $\frac{1}{2}$ — er 19 Rd $\frac{1}{2}$

1 Mk.; naar forbemeldte Bygning har faaet denne Reparation, er samme af middel Bygningsbeskaffenhed og i goed beboelig Stand.

2.

Een Længde Huus væsten i Gaarden, vender Sønder og Nord, er 16 Fag, 43 Alen lang $6\frac{1}{2}$ Alen viid,

3 Alen høy fra Jorden til Rimmen; deraf er 5 Fag til Stald, 2 Fag til Hakkelsehuus, 3 Fag til Koehuus, 2 Fag til Faarestie, 2 Fag til Foederbaas og 2 Fag til Tørvehuus — alt forsynet med fornøden Skillerumer og Afskielddringer imellem Creatureerne, bygget af samme Materialier som № 1.

Til denne Bygnings Istandsettelse behøves:

1 Furbielke 5 Mk.

6 Eegestolper 3 Alen lang, 3 Mk. Alen er 3 Rd \perp

3 Løsholter à Stk. 2 Mk. er 1 Rd \perp

42 Alen Eegetræe til Foed à 20 Sk. er 8 Rd. 4 Mk. 8 Sk.

36 Alen Fuhrrim à 8 Sk. Alen er 3 Rd \perp

5 Traver Langhalm til Tække; men dette haves i Behold ved Gaarden.

3 Furfiel til Dør for Foederhuset 1 Mk. 1 Sk.

Arbeidsløn til Tømmermand og Snedker og Tække-
mand 4 Rd \perp — er 20 Rd \perp 5 Mk. 6 Sk.

Naar dette Hus har faaet saadan Reparation, er samme ligesom № 1 af middel Bygnings Beskaffenhed.

3.

Det nordre Huus, som vender Øster og Væster, er 12 Fag, 36 $\frac{1}{2}$ Alen lang. Deraf er de 7 østerste Fag 10 Alen viid, 4 Alen høy fra Rimmen til Jorden; men de 5 væstre Fag er kuns 7 Alen viid, 3 $\frac{1}{2}$ Alen høy, bruges altsammen til Kornlahde og Tærskeloe, af samme Bygningsmaterialier som forige. — Til Istandsættelse behøves:

17 Trav Tag à 1 Rd \perp er 17 Rd \perp

4 Tylt Lægter à 9 Mk. er 6 Rd \perp

2 Furspændtræer à Stk. 3 Mk., 1 Rd \perp

2 Furbielker 7 Alen lang, à Stk. 5 Mk., 1 Rd \perp 4 Mk.

4 Stk. Eegestolper à 3 Mk. 8 Sk., 2 Rd \perp 2 Mk.

16 Alen Eegefoedtræ à 20 Sk. Alen, 3 Rd^r 2 Mk.
 16 Alen Furrim à 8 Sk., 1 Rd^r 2 Mk.
 3 Fiel til een Dør à Stk. 10 Sk., 1 Mk. 14 Sk.
 Arbejdsløn til Tække- og Tømmermand 3 Rd^r
 er 35 Rd^r 5 Mk. 14 Sk. — Naar dette Huus har
 faaet en saadan Reparation er samme i lige Bygnings-
 stand med det forrige.

4.

Et lidet Stykke Huus østen i Gaarden, 3 Fag, 9
 Alen lang, 6¹/₂ Alen viid, 3 Alen høj, bruges til
 Vognhuus, af Eegeunder- og Furover-Tømmer, Straae-
 tække og kliinede Vægge.

Mangler 3 Stolper, 3 Alen lang, à 1 Mk.

er 1 Rd^r 3 Mk.

Arbejdsløn 1 Mk. 8 Sk. — er 1 Rd^r 4 Mk. 8 Sk.

Summa Brøstfæld — 77 Rd^r 4 Mk. 12 Sk., siiger
 halvfierdsindstve og syv Rigsdaler, fiire Mark og
 tolv Skilling.

Dernæst taxerede vi den til Gaarden behøvende
 Besætning og Inventarium saaledes:

Gaardens Hartkorn er 5 Tønder 2 Fierdingkar,
 og det dertil hørende Avl med Hoveriet kand ikke
 bestrides med mindre Antal end 6 skikkelige Bønder
 Bæster, der effter nuværende Priser ei kand ansettes
 ringere end 20 Rd^r Stykket, som er 120 Rd^r —
 1 beslagen Vogn med Haugefiel, Leder, Møgfiel etc.
 18 Rd^r, 1 ditto ringere 12 Rd^r, Drætte- og Kiøre-
 tøj til 6 Bæster, 6 Rd^r, 1 Ploug med Tilbehør 3
 Rd^r, 2 Harver, den eene med Jerntænder, 4 Rd^r,
 2 Forker 1 Mk. 8 Sk., 2 Trægrebe 1 Mk., 1 Øxe
 3 Mk., 1 Bougsaug 1 Mk. 8 Sk.

Summa Besætning og Inventarium 164 Rd^r 1 Mk.,
siiger Eet Hundrede tresindstve og Fiire Rigsdaler,
een Mark.

Sæde- og Fødekornt ansættes saaledes:

a. Sædekorn.

Rugsæden er lagt med 4 Tønder, og altsaa anfø-
res intet derfor. — 12 Tønder Haure à 8 Mk. er
16 Rd^r, 7 Tønder Byg à 2 Rd^r 4 Mk. er 18 Rd^r
4 Mk.

b. Fødekornt fra nu af og til der igjen indavles:
8 Tønder Rug à 4 Rd^r 4 Mk. — 37 Rd^r 2 Mk.,
6 Tønder Byg à 2 Rd^r 4 Mk., 16 Rd^r. — Summa
Føde- og Sædekorn 88 Rd^r, siiger fiiresindstve og
aatte Rigsdaler.

At denne Forretning er holdt efter vor Sam-
vittighed og beste Skiønnende det kand og vil vi
næste Tingdag inden Retten eedelig afhiemle, og
imidlertid bekræffttes samme med Underskriftt.

Woldum den fornevnte 1te April 1802.

Allexander Lind. Niels Mogensen.

Paa Herskabets Vegne haves intet imod denne
Forretnings Afhiemling at erindre.

M. Juul.

Ej heller af underskrevne Arvinger:

Søren Sørensen. Allexander Iversen.

Allexander Jensen. Rasmus Jensen.

Præsterne i Østertørslev siden Reformationen.

Af Lærer *K. Jørgensen*, Østertørslev.

Østertørslev Kirke findes en nu restaureret og paany ophængt Tavle med Fortegnelse over Præsterne i Sognet fra Reformationen til 1812. Tavlens Tekst — Stavemaade og Tegnsætning uforandret — er følgende:

Series pastorum.

Paalidelig Optegnelse — mest af Stifts-Arcivets Efterretninger i Aarhus — Paa alle Provster og Sognepræster til Østertørsløv og Dalbyover Menigheder i Gierløvherrred, medens disse Sogne vare forenede fra Reformationen 1536 af, og indtil indeværende Aar 1812; Tillige med de forandringer, som i disse Sogne have fundet Sted i det sidste halve Aarhundrede, da annex Sognet Dalbyover blev ved et Kongelig Rescript af 7de September 1759 frataget hovedsognet Østertørsløv, hvorved fragik i Aaret 1763, i da værende Vacanse, 190 Tønder 3 Skp. 1 Fdk. 1^{1/2} Alb. Hartkorn fra Hovedsognet, foruden Annex og Mensal Gaarde. — Senere leed bemeldte Sognekald Østertørsløv nok et Tab, ifølge det allernaadigste Rescript

af 31. Decbr. 1810, hvorved Tørringbyes Præstetiende, som holder 95 Tønder Hartkorn paa Annex Gaardens nær i benævnte By, fragik Ligeledes Østertørsløv Sognekald, efter Naadsensaarets Udløb i Vacansen efter Undertegnedes formand Salig Provst Sadolin og ligesom Annæx Sognet Dalbye-Over blev henlagt til Vindblæst Sogne Kald i Gierlev Herred som Annex til samme Hovedsogn, saa blev Præste Tienden af Tørring Bye allernaadigst henlagt til Amtsprovsternes Lønnings Fond.

I. Hr. *Niels Jensen Høeg* var Præst her baade før og efter Reformationen. Han døde Aar 1550.

II. Hr. *Jacob Nielsen Høeg*, Formandens Søn; hedte egentlig Jacob Madsen. Han døde 1584.

III. Hr. *Mads Jacobsen Høeg*, Ligeledes en Søn af foregaaende Præst. Han døde 1602.

IV. Hr. *Rasmus Jensen*. Han bekostede det ældste Epitaphium i Kirken skraa for Kirke-Døren, hvis Inscription beretter, at Han var Præst i 44 Aar og Provst i 34 Aar. Han var fød i Støvring Præstegaard, ægtede Inger Jacobsdatter Høeg, en Datter af Hans formand i Embedet. Han døde 79 Aar gammel 1646, hun døde 87 Aar gammel 1659. I Aaret 1622 forærede han til Kirken i Østertørsløv, den Kalk og Disk Sølv forgyldt, som endnu Bruges ved Communionen, men er nu vel liden og tillige meget tynd slidt¹⁾.

V. Hr. *Jens Rasmussen* var en Søn af sidst foranførte Sognepræst. Han døde Aar 1656.

VI. Hr. *Peder Andersen Munch*, var en Svigersøn af næst foranførte. Han døde 1659.

1) Brugtes dog uforandret til ind i 1890erne, da Kalken blev istandsat og forstørret.

VII. Hr. *Henrich Olesen*, Han blev kaldet hertil af Sognemændene efter Herreds Provstens, hrr. Wil-lads Nielsens Anvisning, Raad og Samtykke og Con-firmeret af Bisk. D. Mathisen. Han døde 1664¹⁾.

VIII. Hrr. *Jens Andersen Printzler*. Hans Epita-phium i Kirken næst Choret, beretter, Hans mærk-værdige Levnet, som et fattigt faderløst Barn. Han var 2de Gange givt. med den 1ste Kone Geeske Claus Datter havde han 7 Sønner og 1 Datt. med den 2^{den} A. M. Grave, havde han ingen. I Hans murede Be-gravelse²⁾ sees endnu levningerne af hans legeme uforraadnede. Kirken har denne Olding at takke for sine Side Bygninger og ualmindelige Orden og ind-retning. Han døde Aar 1704³⁾.

IX. Hrr Magister *Anders Burchardt*, om ham findes aldeles intet optegnet end, at Han døde 1721⁴⁾.

X. Hrr *Hans Christopher Hensemänn*; Han blev kaldet af Kongen paa Østertørslev Kirkes Vegne. Han var den 1ste der indførte Brugen af Ministerial Bøger, under Biskop D. Braem. Men og tillige den sidste Præst her ved Kirken, der forestoed Annex Sognet Dalbyeover. Aarsagen hertil sees af efterføl-gende: Han havde nemlig sin Søn Christian Hense-mann til Capellan, Ham gik en Marsviin paa Truds-holm, Ejer af Dalbyeover Kirke, af Uvillie mod Fa-deren uforskyldt forbi med Kaldsbrev til Faderens

1) En god Poet. Hans Død skal være bleven ovenfra sagt hans Fader, idet han døde. (Vibergs Præstehistorie).

2) Under Kirkens Gulv.

3) Ved Rescript 15/9 1691 blev paalagt Kaldet en aarlig Af-gift af 100 Rdlr. til Bisperesidentsens Vedligeholdelse. (Viberg).

4) Var gift med Formandens Datter Geske Jensdatter Printzler. (Vib.)

Eftermand, men udstædte derimod Kaldsbrev til Sognene samlet til efterskrevne Nr. XI, som da var Præst til Nørre- og sønder Onsild, eller Successions Brev eventualiter at blive Præst til Østertørslev og Dalbyover Sogne; hvorover Capellanen, som fik Meldahls Kald, Nørre- og Sønder Onsild, dog sørgede sig til Døde. Men den gamle Provst havde en Ven og Svo-ger, der havde Indflydelse ved Hoffet, der bevirkede Marsviins Kaldsbrev, hvad Dalbyeover Sogn dengang angik, ikke allene casset, men bevirkede endog ved den Anledning Dalbyeover Sogn frataget Østertørslev Sogne kald og for Eftertiden henlagt som Annex til Vindblæst, hvor Provsten havde nok en Søn Jacob, som var dertil imidlertid kaldet som Sognepræst. — Han var Præst i 42 og Provst tillige i 24 Aar. Han døde Aar 1763¹⁾.

XI. *Jens Tollesen Meldahl* blev af Trudsholms Eyer kaldet til Østertørslev Sogne kald allene 1763, Hvor han var Provst og Præst tillige i 27 Aar, indtil Han 1790 frasagde sig begge Embeder og flyttede til Mariager, hvor Han Kjøbte sig Eyendomme og levede af sine Midler; Hans Enke, hvem der pensioneres til af Kaldet siden 1792, lever endnu, 81 Aar gammel; Han døde i Mariager Aar 1792.

XII. Hrr *Albert Sadolin*, en Søn af Jubellæreren Christian Albert Sadolin i Viborg, var først Præst til Hinge og Winderslev Sogne fra 1761 til 1790, da Han samme Aar blev forflyttet hertil, hvor han til-

1) Provst Hensemman havde Proces med Biskop Braems Søn angaaende de 100 Rdl., som skulde svares af Kaldet; blev vel frikendt for at betale dem af Commissairerne og Højesteret, men straks efter udkom Kgl. Befaling af 1727, at Pengene skulde betales som tilforn. (Vib.)

lige blev Provst, men frasagde sig samme Værdighed formedelst Alder og Skrøbelighed 1806. I sit Ægteskab med Marie Kirstine Roed Var han Fader til 7 Sønner og 5 Døttre. Han udvidede Præstegaardens Have og anlagde og plantede med egen Haand den smukke Allee, som gennem Haven fører til Kirkegaarden, til hvis Indgang han endog fortsatte den uden for Haven. Efter at have været Præst i 50 Aar døde han her i Østertørsløv 75 Aar gammel den 23. November 1810. Hans og Hustrues Gravsted er mellem de store Træer øst for Kirken. I hans Embedstid udskiftedes Sognets Jorder, og Præstegaarden fik sine Marker og Enge udlagte efter hans Ønske¹).

XIII. For at udfylde det 13 Nomer i de anførte Præsters Tal blev undertegnede *Christian West Hertel* den 11. May 1811 i sit Alders 62 Aar, da her var kuns een Kirke allernaadigst kaldet til dette mit fjerde og sidste Promotion, efter at Tørring Byes Tiende var i Vacansen henlagt til Amtsprovsternes Lønning, og efter at jeg i 13 Aar næst foran havde været Sognepræst til Weilbye og første residerende Capellan til Domkirken i Aarhus. Det øvrige af mit Levnedsløb findes anført i Aarhus Domkirkes antiqua-

¹) I en Optegnelse i Sognets ældste Ministerialbog (Provst Hensemans) giver en senere Præst, Provst Lund, sine i den Anledning ikke meget anerkendende Følelser Udtryk i følgende Hjertesuk: „Landinspecteuren, saa fortæller man, udviste den bedste Jord velbeliggende for Præstegaarden, men Provsten gjorde et andet Valg, som var ham tilpas, men iøvrigt ufatteligt, da der kom megen ringe Jord til Embedet, og Agrenes Drift blev besværlig i høj Grad, Engene ringe, Tørvemosen slet, nu nær opbrugt“. Udtalelsen slutter noget mildere med: „Den smukke Haves Anlæg skyldes ham“.

riske historiske Beskrivelse And. Afdel. 3^{die} Hefte s. 436—451. Mit symbol: er: Hidindtil har Herren hjulpet, Han Hiælpe fremdeles!¹⁾ Til Chorets Beprydelse bekostede jeg disse 2de lige store Tavler, hvoraf den eene²⁾ Paaviser Herrens hellige Nadvere, udarbejdet af Seelizmann og J. J. Preisler, og denne Præsternes Navne m. m.

Østertørsløv Præstegaard den 1. Januari 1812.

C. Frandsen.

Christian West Hertel.

Saa vidt Tavlen.

Chr. W. Hertel døde paa et Besøg i Aarhus 1816. Efter den Tid har Præsterne i Østertørslev været følgende:

XIV. *Peter Marcussen Høeg*, Søn af Sognepræst Marcus Høeg i Hjermind og født der 1753; blev 1784 Capellan for Holbæk og Udby, næste Aar Sognepræst for Dalbynder, Raaby og Sødring og 1816 forflyttet til Østertørslev, hvor han døde 1832. Han var 2 Gange gift, først Aar 1786 med Jomfru Kirstine Birgitte Møller, af hvilket Ægteskab han havde 5 Børn, 2 Sønner og 3 Døttre. Dernæst 1804 med Enken Magdalene Sal. Bucholffs; dette Ægteskab var barnløst.

XV. *Olaus Lund*, Søn af Peter Lund, Tolder i Nykøbing paa Falster og født der i 1780. En Tid Adjunkt og siden ordineret Chatechet sammesteds; 1815 Sognepræst for Dollerup Finderup og Ravnstrup, 1821 for Glenstrup, 1828 for Kullerup og Refsvindinge,

1) Efter nogle Optegnelser i Provst Hensemanss Ministerialbog skriver han: „Herre lær mig at holde dine Bud, og at danne mig efter dit hellige Exempel“,

og: „*Jura Jesus! jura me!*
nihil rossum sine Te!“

2) er desværre pure forsvunden.

1832 Sognepræst her og 1835 tillige Provst for Gjerlev, Onsild og Nørhald Herreder, 1838 forflyttet til Agerskov i Sønderjylland¹⁾).

XVI. *Niels Bay Lund*, Søn af Købmand Rasmus Lund, Randers, og født der 1788. En Tid Huslærer paa Sødringholm. 1820 Capellan hos Amtsprovst Carstensen, Thisted; 1823 Sognepræst i Brande og 1838 forflyttet her til. Samme Aar blev Tienden af Tørring By atter tillagt Embedet. Han var gift med Johanne Sophie Carstensen, Datter af førnævnte Amts-

1) I Provst Hensemanss Ministerialbog har Provst Lund nedskrevet følgende:

Curriculum vitæ.

Anno 1780 d. 8. Augusti Nicopiæ Falstrorum natus sum patre Petro Lund, cui, Rege favente, coactoris |: danice tol-der :| munus eodem loco demandatum erat. Ubi primum Litteris imbuendus cencebar optus, in Lycæo Tironum numero sum adscriptus, atque ita artibus vacateam, donec anno 1798 ad academiam Havnensem, scholæ rectoris testimonio evmitatus, mittebar, ubi censorum suffragio, laudabili scientia in examine artium comprobata, academicorum civium adjungebar societati — anno sequente examen Philosophium et Philologium, hoc cum caractere Laudabili, illud haud illaudabili sustinui. Deinde ad studium Theologicum me accinti, eoque res successit, ut post bienni, cum in publica exploratione Laudabilem scientiam acquisivisse judi cabar.

Studiis akademios ita ad finem perductis, Lares patrios iterum petii, dulcedine consanguinitatis ad tempus fructaturus. Tum accidit, ut munus proceptoris scholæ cathedralis, Nicopiæ nempe, petentibus sese obtulit. Ad hoece officium gerendum denominatus sum atque obire coepi. Tali modo per septem amos partes miti demandatas, qua per erat pietati, implere contendi donec anno 1810, augustis fini, Regio clementio, in schola populari Nicopiæ jam memoratæ præceptoris primarii |: ordineret Katechet :| mihi delata est provincia. Deinte anno 1815 sacris parochiarum Dollerup, FINDERUP et Raun-

provst C. Deres Børn var 1) Christian Lund, Sognepræst i Øsløs, Vesløs og Arup, 2) Rasmus Lund, Sognepræst i Jetsmark og senere Frimenighedspræst paa Mors, 3) Markus Anker Secker Lund, Capellan i Virring, Kateket i Lemvig, Sognepræst i Fjaltring-Trans og derefter i Vium-Almind-Sjørlev, og 4) Datteren Sophie Lund, som i 21 Aar ydede Moderen trofast Selskab og Pleje, mens denne levede som Enke og til Dels meget svagelig i Østertørslev i et lille — nu nedbrudt — Hus, bygget paa Byens Jord og med

strup in diocesi Viburgensi curandis præficietur; at anno 1821 eadem partes Glenstrup Aarhusiensis mihi sunt demonstratae. Hinc anno 1828 sacerdos Kullerup et Refsvindinge in Fiona denominatur. Nuperrime vero anno 1832, elemētissimi Reys jussu, ad hoc munus, Torstovid orientalis, vocatus cui brimis in votis habed, ut honorem Dei Fructumque Ecclesiae, cujus curam gero, et doctrina et moribus pro virili illustrare atque augete mihi succedat!

Seriøsi, d. 2. August 1834.

O. Lund.

Levnedsløb.

I Aaret 1780 fødtes jeg i Nykøbing paa Falster som Søn af Peter Lund, hvem Tolderembedet dér ved kongelig Gunst var betroet. Da jeg skønnedes egnet til at begynde de videnskabelige Studier, indskreves jeg i den lærde Skoles nederste Klasse [Tironum], og saaledes hængav jeg mig til Videnskaben, indtil jeg Aar 1798 med Skolens Rektors Vidnesbyrd sendtes til København, hvor jeg fandtes rosværdig i Henseende til Kundskaber ved Examen artium og indlemmedes i de akademiske Borge-res Samfund. Det følgende Aar bestod jeg Examen i Philosophi og Philologi, det sidste med Karakter Laudabilis, det første med Laud illaudabilis. Dernæst forbedte jeg mig paa det theologiske Stadium, og i dette gjorde jeg en saadan Fremgang, at jeg to Aar efter ved den offentlige Prøve fandtes at være i Besiddelse af rosværdige Kundskaber.

4 Skp. Land af Præstegaardens Toft som Have. Enkelte Træer fra den Tid staar endnu.

N. B. Lund døde 1845, og baade han og Hustruen er begravet paa Østertørslev Kirkegaard.

XVII. *Jacob Jacobsen*, Søn af Bager Johan J. i Roskilde og født der 1786. Blev 1816 Capellan for Magleby-Holtug, 1822 Sognepræst for Gjedsted-Fjeldsø og 1845 her. Han døde 1849 og ligger begravet paa Østertørslev Kirkegaard.

XVIII. *Carl Frederik Hassenfeldt*, Søn af Forstkasserer Cicilianus H. i Sorø og født der 1800. Præst paa Holmsland 1841 og her 1848. Var først gift med Lisette Christine Jensen af København, død 1848;

Efter at jeg saaledes havde tilendebragt Studierne, hengav jeg mig atter til Privatlivets Fred for at nyde Familielivets Sødme [sammen med mine Søskende] foreløbig. Da skete det, at Stillingen som Adjunkt ved Kathedralskolen i Nykøbing tilbød sig for de Ansøgende. Til at varetage dette Hverv udnævntes jeg, og jeg tiltraadte Stillingen. Saaledes bestræbte jeg mig i 7 Aar for at udfylde den mig tildelte Plads med saa stor Pligtfølelse [Fromhed] som muligt, indtil i Aaret 1810, i Slutningen af August ved Kongens Naade Hvervet som ordineret Kateket i den allerede nævnte Skole beliggende i Nykøbing overdroges mig. Dernæst i Aaret 1815 udnævntes jeg til Præst i Sognene Dollerup, Finderup og Raunstrup i Viborg Stift; Aar 1821 fik jeg samme Hverv i Glenstrup, Aarhus Stift. Herfra udnævntes jeg 1828 til Præst i Kullerup og Refsvindinge paa Fyn. Men for ganske nylig i 1832 er jeg ved Kongens allernaadigste Befaling kaldet til dette Embede, Øster Tørslev, og jeg har fremfor alt det Ønske, at det maa lykkes mig paa mandig Vis, saavel ved Lære som gode Sæder at forherlige og forøge Guds Ære og den Kirkes Frugter, hvis Tarv jeg varetager!

Skrevet 2. August 1834.

O. Lund.

dernæst med Helene Christine Elisabeth Henchel af Vejle; død i Kolding 1914. Han døde og blev begravet her 1852.

XIX. *Ludvig Selchau*, Søn af Forpagter S. paa Sonnerupgaard og født der 1806. Blev 1836 Sognepræst for Rubjerg-Maarup og forflyttedes 1852 her til; blev entlediget 1872, levede i København til 1885 og hos en Datter og Svigersøn, Godsejer Olsen paa Demstrup, til sin Død 1889. Var gift med Ida Johanne Prom, født 1810 og død 1888. De havde 6 Sønner og 2 Døtre. L. Selchau og Hustru døde begge paa Demstrup og ligger begravede paa Østertørslev Kirkegaard.

XX. *Christian Cornelius Lerche Lakier*, Søn af Sognepræst L. i Sværdborg ved Vordingborg og født der 1818. Blev 1843 Medhjælper hos sin Fader, 1847 Førstelærer i Baarse ved Præstø, 1858 Sognepræst i Guldager og 1872 i Østertørslev. Havde paa Grund af Svagelighed fra 1882 til 1886 V. D. Kjersgaard som Capellan. L. var gift med Jørgine Elisabeth Andrea Fugl, født i København 1812. De døde begge i København 1905, Pastor L. d. 16. Februar og Fru L. d. 1. April. De havde ingen Børn.

XXI. *Niels Helle Georg Nielsen*, født 1838 i Odense, 1858 Seminarist fra Skaarup, i 2 Aar Huslærer paa Egneborg paa Fyn, i 3 Aar i Faaborg, 1863 Lærer ved den Classenske Legatskole i København; læste samtidig og tog Studentereksamen 1867 og theologisk Embedseksamen 1872. Blev 1874 Kateket i Ebeltoft, 1877 Sognepræst i Rær-Hansted og Vigsø, 1883 i Kobberup-Feldingbjerg og Gammelstrup og 1887 her. Søgte Afsked 1901 og flyttede til København, hvor han døde Paaskemorgen 1913. Han var gift (1875)

med Ida Jenny Cornelius, født i København 1850 og død sammesteds Grundlovsdagen 1916. De havde 2 Sønner og 3 Døtre.

XXII. *Poul Christian August Kristensen*, født 3. Juni 1854 i København, Søn af daværende Lærer ved Frk. Zahles og flere Skoler, senere i mange Aar Sognepræst i Rønne, Frederik Vilhelm Christensen og Hustru Johanne Volf. — Gik i Rønne Skole og blev Student 1875, tog 1882 theologisk Embedseksamen, blev samme Aar Lærer ved Stenum Højskole, 1884 Capellan og senere Sognepræst i Taars. Forflyttedes 1896 til Vrejlev-Hæstrup og 1901 til Østertørslev, hvor han døde pludselig af Hjærtetekrampe 17. Oktober 1915, efter at han samme Dag havde holdt Gudstjeneste i Dalbyover Kirke om Formiddagen og her hjemme om Eftermiddagen. Han var gift med Laura Larsen, født i Aaker Sogn paa Bornholm 15. November 1860. Af deres 3 Børn er den ældste Datter Johanne gift med Lærer Aksel Nielsen i Nørreby ved Bogense; den anden Datter, Ingeborg, er Musiklærerinde i Hjørring, hvor Fru Kr. ogsaa bor, og Sønnen, Viggo, uddanner sig som Landmand.

XXIII. *Carl Vilhelm Ronald Gamborg*, født 21. Juli 1866 i København. Af hans Forfædre nævnes følgende paa Faderens Side: 1) Knud G., Borger i København, boende i Dyrkøb, Medlem af 32-Mands Raadet 1659; 2) Frederik Knudsen G., Vinhandler og Overformynder i København, død 1692; 3) Knud Frederiksen G., Sognepræst i Greve og Kildebrønde, født 1676 og død 1747; 4) Willads G., Sognepræst i Kirkevalsøe, f. 1710 d. 1774; 5) Anders G., Professor i Filosofi ved Københavns Universitet, Forfatter, f. 1753 d. 1833; 6) Frederik Vilhelm G., Sogne-

præst i Stenløse og Viksø, f. 1792 d. 1850; 7) Knud Frederik G., Kunstmaler, f. 1828 d. 1900; — og paa Moderens Side: 1) Worm, Raadmand i Aarhus; 2) Wilum Worm, Borgemester i Aarhus; 3) Oluf Worm, Dr. med.; 4) Søster Olufsen Worm, gift med Erik Olufsen Torm, Stiftsprovst i Sjællands Stift; 5) Mette Torm, gift med Jens Henriksen, Ejer af Østergaard i Salling; 6) Erik Jensen Torm, Politimester i København, Etatsraad, Godsejer; 7) Frederikke Sofie Torm, gift med Andreas Storp, Justitsraad, Raadmand; 8) Anna Elisabeth Storp, gift med Christopher Battier fra Basel, Bogholder i det ostindiske Compagni; 9) Jean Jaques Battier, cand jur. og Rentier; 10) Mary Elisabeth Sofie Battier, gift med Carl Benedictus Jess, kongelig Berider og Staldmester i Norge; 11) Mary Elisabeth Jess, gift med Knud Frederik Gamborg (Nr. 7 oven for). Søn af dem er C. V. R. Gamborg. Var først midlertidig ordineret Medhjælper hos Sognepræsten ved St. Mathæus Kirke i København (Sognet havde 73000 Indbyggere); blev 1894 Kateket ved samme Kirke, 1900 Sognepræst i Hellevad-Ørum i Vendsyssel og fra 1. April 1916 Sognepræst i Østertørslev. Er ugift.

Et Blad af Skolevæsenets Historie i Feldballe-Nødager Pastorat.

Af Gaardejer *P. M. Pedersen*, Stabrand pr. Kolind.

KOLEPLANEN af 29. Juli 1814 tager i § 28 Sigte paa Undervisning af den konfirmerede Ungdom. Denne Undervisning er bestemt til at skulle foregaa i de lange Vinteraftener, da Ungdommen jo har god Tid og ret ofte driver Tiden hen til Unytte og daarlig Adspredelse. Det synes imidlertid, som om dette Arbejde først er taget op til Behandling efter adskillige Aars Forløb. Dette skyldes rimeligvis den Grund, at man har haft fuldt op at gøre med at organisere og gennemføre Arbejdet i Børneskolen, indtil dette saa nogenlunde er kommet ind i den rigtige Skure.

Efterhaanden som det ene Hold Børn efter det andet vandrer ud fra Skolens Bænke, for efter Konfirmationen helt at overlades til sig selv, er der sikkert hos en og anden vaagnet den Tanke, at det kunde have været helt godt at faa noget mere lært end der gaves Lejlighed til i Skolen. Den enes Ønske er sagtens Tid efter anden blevet til manges, indtil Regeringens Øje omsider har faaet Syn for, at Aften-skolearbejdet absolut havde Krav paa Opmærksomhed og burde fremmes paa den bedst mulige Maade. —

Man har Lov at antage, at det er gaaet omtrent saadan til. — Saa meget er i hvert Fald vist, at omkring 1840 tager Aftenskolebevægelsen fat rundt om i Landet. Paa sine Steder gribes Sagen an paa rette Maade og vinder hos Befolkningen god Tilslutning, medens den paa andre Egne ikke formaar at vinde Rodfæste, hvilket sagtens skyldtes dels Mangel paa Forstaaelse fra Lærerens Side og dels Uvilje og Sløvhed fra Beboernes Side. Den 26. Maj 1846 udsender det kgl. danske Kancellie et Cirkulære, hvori Sogneforstanderskaberne opfordres til at virke for Vinter- eller Aftenskolors Oprettelse, og nu lader det til, at Arbejdet tages op.

Udsendelsen af dette Cirkulære kan sikkert med nogen Grund udledes fra N. F. S. Grundtvig, der netop paa dette Tidspunkt syslede ivrigt med sine Planer om Ungdommens Undervisning og Dygtiggørelse, — Tanker, der af Kong Kristian d. VIII og hans Dronning Karoline Amalie omfattedes med Kærlighed og Forstaaelse.

Udsendelsen af nævnte Cirkulære har derfor sikkert været Kongen en kærkommen Lejlighed til at række sit Folk en hjælpende Haand — om det ikke er udsendt direkte efter hans Paavisning?

I det efterfølgende vil der blive gjort Rede for, hvordan man her i Feldballe-Nødager Sogneforstanderskab modtog dette Cirkulære, samt hvorledes man førte Sagen ud i Virkeligheden. Som man vil se, vandt Sagen god Interesse; dette skyldtes sikkert i alt væsentligt Sogneforstanderskabets Formand, daværende Kapellan Rasmus Malling Schmidt, der øjensynlig var opfyldt af Tanker om at føre Grundtvigs Højskoleideer ud i Virkeligheden — hvilket han for

Resten senere, da han blev Præst i Feldballe, førte ud i Virkeligheden, idet han i Feldballe oprettede en Højskole, som imidlertid paa Grund af manglende Tilslutning gik i Staa.

Det fremgaar klart af Sogneforstanderskabets Forhandlinger, hvoraf det følgende gengives, med hvilken Interesse, Pastor Schmidt har varetaget sit Hverv i Egenskab af Formand, denne Sag vedrørende:

Feldballe Præstegaard d. 10. Oktober 1846.

„Formanden aabnede Forhandlingerne ved at oplæse det kgl. danske Kancellies Cirkulære af 26. Maj d. A., hvori dette Kollegium gennem Statsøvrigheden opfordrer Sogneforstanderskaberne til at virke for Vinterskolers Oprettelse for den konfirmerede Ungdom, navnlig ved at opmuntre saavel de konfirmerede til at benytte sig af samme, som Husbonder og Forældre til ikke at forhindre dem.

Formanden, Kapellan Schmidt, tog i Anledning af bemeldte Cirkulære Anledning til at ytre sig saaledes: Forstanderskabets Medlemmer ere ikke ukendte med de Forsøg, der her ere gjorte til Vinterskolers Oprettelse. Det vil uværgerlig være Dem i frisk Minde, at den konstituerede Degn og Skolelærer i Feldballe 2 Gange, nemlig i Vintermaanederne 1844—45 og 1845—46 har søgt at sætte en saadan Skole i Gang her i Feldballe; men ikke mindre ville De mindes, at disse tvende Forsøg ikke havde noget synderligt Held; idet nemlig i Begyndelsen kun faa, senere slet ingen søgte at drage nogen Nytte deraf. Der kan vistnok ikke være Spørgsmaal om, hvori Grunden hertil har ligget. Denne kan paa ingen Maade søges i Mangel paa Duelighed

til at bestride en saadan Skole for bemeldte Lærer; men vist nok alene i, at Sansen og Interessen for Erhvervelsen og Udvidelsen af nyttige Kundskaber har manglet de yngre, som skulde benytte den der-til ved slige Forsøg givne Lejlighed og at Erkendelsen af den store Nytte, som deraf kunde og ufejlbarligt maatte flyde for de yngre, har manglet hos de ældre, der, som Fædre, Husbonder, eller Værger burde opmuntre og give dem Lejlighed til at drage Nytte af saadanne Foretagender.

Disse Forsøgs uheldige Fremgang kunne dog ingenlunde afgive noget Bevis for, at denne almenmenneskelige Sag ikke lader sig sætte igennem. Man tør vistnok haabe og ønske, at den Interesse, der fra Regeringens Side er udtalt for dens Gennemførelse, i det oplæste Cirkulære vil øve sin Indflydelse paa saavel de yngre som de ældre og bidrage til at slige Oplysningsanstalter udbredes over Landet.

Der er paa mange Steder gjort lignende Forsøg som dem her i Egnen og enkelte af disse ere lykkedes, hvorfor skulde det samme saa ikke kunne blive Tilfældet her?

Der kan vistnok ikke være delte Meninger om, at den Iver, som Regeringen viser, vil fremkalde Aftenskoler overalt, og at Virkningerne af disse ville vise sig paa alle paagældende Steder ved der at lede Ungdommen til en højere Oplysning og Aandsudvikling. De Steder, hvor saadanne Skoler ikke lader sig oprette af de Grunde, der som omtalt vistnok have kuld kastet de gjorte Forsøg, ville da komme til at staa tilbage for de andre, og det vil vistnok ikke kunne undgaas, at den Skam, som Manglen paa Oplysning, hvor Lejlighed dertil har været givet, med-

fører for den uvidende, vil for en Del falde tilbage paa dem, hvem det er overgivet at lede de offentlige Anliggender. Det følger ligefrem heraf, at Sogneforstanderskabets Medlemmer maa føle sig opfordret til med Iver og Varme at tage sig af Sagen; dels for at bidrage til, at de Menigheder, i hvis Spidse de ved Sognebrødres Valg ere stillede, ikke skulle staa tilbage i Oplysning og aandelige Fremskridt for andre Menigheder paa Landet, dels for idet mindste at holde borte fra sig Beskyldningen for ved Kulde og Lunkenhed imod Foretagendet at have forhindret den yngre Slægt Opnaaelsen af disse store Goder og bære Skylden for det lave Standpunkt, hvorpaa Ungdommen staar. Det er at formode, at saavel ældre som yngre ville komme Deres Bestræbelser i Møde med Velvilje, og at Foretagendet saaledes vil krones med Held.

Jeg henvender mig derfor herved til Sogneforstanderne, der, som oplyste og retsindige Mænd maa antages at kunne indse, hvor langt bedre det vilde være for de yngre, navnlig den confirmerede Ungdom at anvende enkelte af de lange Vinterafteners Timer til at revidere de Kundskaber, de have erhvervet sig og indsamle nye, end hendrive dem eller anvende dem til unyttige Adspredelser og intetsigende Forlystelser. — Det er min Anmodning til Sogneforstanderskabets ærede Medlemmer, at de med den samme Velvilje, Redebonhed og Iver, hvormed de pleje at tage sig af Beboernes Tarv ogsaa ville understøtte denne vigtige Sag. Dette vil vistnok bedst kunne ske derved at opmuntre Sognebeboerne til at virke ind paa den confirmerede Ungdom og bringe denne til at søge Aftenskolen, dels ved selv at give et følge-

værdigt Eksempel med Hensyn til de yngre, der som Ynglinge, Børn eller Tyender ere afhængige af dem.

Det er ifølge Anordningen om Aftenskolevæsenet i Købstæderne og paa Landet af 29. Juli 1814 § 28 Vinterskolens Hensigt at give de yngre Lejlighed til at øve sig i Regning, Skrivning og tage Del i anden nyttig Undervisning. Det vil let kunne indses, at den confirmerede Del af Bondestanden, der højst sjældent anvender noget af sin tiloversblevne Fritid til nyttig Læsning, snart vil tabe de Kundskaber, han under sin Skolegang har erhvervet. Den tilsigtede Nytte med Erhvervelsen af Kundskaber i Barneaarene vilde da gaa aldeles tabt, naar det straks efter Konfirmationen overlades til Tiden at udslette dem af Hukommelsen og der intet gjordes for at opbevare og udvide dem. Dette er og bør være Aftenskolernes eller som de i Anordningen kaldes Vinterskolernes egentlige Hensigt. Men da det let vil kunne indses, at der, hvis nogen Frugt skal udvikle sig af Undervisningen i Vinterskolerne, i Særdeleshed om Genstanden for Undervisningen skulle gaa ud over Skrivning og Regning, vil udfordres mere end en enkelt Time ad Gangen, kan man vel ikke med Billighed forlange, at Skolelæreren skal yde dette uden derfor at nyde nogen Betaling, tilmed da han jo hele Dagen har været beskæftiget med det temmelig anstrengende Arbejde i Børneskolens Tjeneste. At bestemme denne Betaling vil jeg ikke ved denne Lejlighed opfordre Sogneforstanderne til, da jeg antager, at man først, naar man ser, hvorledes Forsøget paa Skolernes Oprettelse vil lykkes, kan foretage sig noget bestemt i den Retning. For imidlertid at lette Arbejdet for Skolelæreren i Feldballe og for at vække Intéresse

for dette almennyttige Foretagende, har jeg besluttet i den forestaaende Vinters Løb at holde Forelæsning over Historien og navnlig over Fædrelandets Historie og dertil knytte de geografiske Bemærkninger, som i Foredragets Løb maatte gives Anledning til. Da der nemlig her findes saare faa, der have nogen synderlig historisk Kundskab, og Mangelen paa denne i vor Tid føles temmelig ofte, tror jeg at imødekomme et almindelig næret Ønske ved at aabne Lejlighed til at indsamle den og nærer derfor Haab om, at Ungdommen ikke vil forsømme at benytte denne Lejlighed, som gives dem. Da Tiden til disse Skolers Holdelse imidlertid er Vinteraftenerne, maa jeg indskrænke min Undervisning alene til dem, som ville besøge Feldballe Skole, da det vil medføre for mange Besværligheder og Ulemper i de mørke Vinteraftener og det ustadige Vejrlig, som Aarstiden sædvanligvis medfører, at komme til udenbys Skoler og derfra til Hjemmet igen. Undervisning i Regning, Skrivning og Retsskrivning, som jeg for det første vil foreslaa Forstanderskabet at gøre til Genstand for Vinterskolens Virksomhed bør det paalægges enhver Lærer for sin Skoles Virksomhed at besøge.“

Ja, saaledes ser denne anbefaling for Vinterskolens Afholdelse altsaa ud. En Sjældenhed maa man absolut kalde det, at et saadant formfuldendt Foredrag er blevet indført i Sogneforstanderskabets Folianter, der ellers kun plejer at fremvise kortfattede og hovedsagelig tørre Beretninger. Man vil ikke undres over, at Sagen af Forstanderskabet blev vedtaget med Glans. De gæve Medlemmer kunde jo for Resten ikke ret godt andet end holde paa Sagens Gennemførelse, eftersom Kapellanen jo rettede en særlig

Appel til dem personlig og foreholdt dem deres ansvarfulde Stilling i deres Egenskab af Sogneforstanderskabsmedlemmer.

Forhandlingen slutter med følgende:

„Forstanderskabet tog den Bestemmelse, efter disse Ytringer og yderligere Forklaring, at Vinterskoler skulde oprettes i alle Pastoratets Skoler i den følgende Vinter. Det bestemtes med Hensyn til Tiden, at Begyndelsen skulde gøres dermed i indeværende Aar fra 1ste December. Der skal holdes Skole hver Mandag og Fredag Aften fra Kl. 5 til 7 — Skolen skal alene holdes for den confirmerede Ungdom (Mandfolk) og vedvare til 1ste Marts. Skolelærerne skulle undervise i Regning, Skrivning (Skønskrivning?) og Retskrivning og navnlig lægge Vind paa at lære de skolebesøgende at fæstne deres Tanker paa Papiret. De af disse Skoler følgende Udgifter skulle saaledes som i Kancellie-Skrivelsen er bestemt lignedes paa Pastoratet eller udredes af Skolekassen. Med Hensyn til Brændsel bestemtes, at der skulde svares 6 Skip-pund Tørv af hver Td. Hartkorn i Skoledistrikterne. Lys bekostes af Skolekassen. 12 Lystager af Blik anskaffes ligeledes for Skolekassens Regning til hver af Skolerne.“

Feldballe Præstegaard den 18. December 1846.

Kapellanen anmeldte at Aftenskolen var sat i Gang i alle 3 Hovedskoler, og at det tegnede til, at temmelig mange vilde besøge dem, da dette hidtil var sket.

Han havde foranstaltet indkøbt 24 Lystager a 4 Mark; men dette Antal var utilstrækkeligt, hvorfor han endnu havde gjort Bestilling paa 6 Stk. Ligeledes havde han købt 1 Lispund Lys i Ebeltoft til samme Skoler.

. . . *Den 16. Marts 1847.*

Som Vederlag til hver af Skolelærerne for Aftenskolen bestemtes at yde et Honorar paa 5 Rd., skriver Fem Rigsbankdaler.

— — —

Andet og mere, end hvad her er fortalt vedrørende Aftenskolen, giver Sogneforstanderskabsprotokollen ikke Besked om. For de følgende Aar er Aftenskolen ikke nævnt med et eneste Ord; men dette skyldes maaske Krigsurolighederne, som sagtens har forhindret dette — efter al Sandsynlighed — smukt paabegyndte Arbejde i Oplysningens Tjeneste.

=====

Om Calløe Amt 1744.

Indberetninger i Uddrag ved *Hans Birkelund*.

REGERINGEN ønskede i 1743 at faa Oplysninger om en hel Del Forhold i Amterne, bl. a. af topografisk, socialøkonomisk og kulturhistorisk Natur. I den Anledning udsendtes Skrivelser til Amtmændene om at lade udarbejde en Beskrivelse i store Træk af Amtet og foranledige, at Herredsfogeder og Birkedommere m. fl. fremsendte en noget udførligere af hvert Herred og Birk. Endelig forlangtes af Sognepræsterne en endnu mere detailleret for hvert Pastorat. Der stilledes en Række Spørgsmaal til Besvarelse, og disse Indberetninger er delvis opbevarede i Landsarkivet for enkelte Amters Vedkommende, saaledes for Calløe Amt. For Sønderhald og Ø. Lisbjerg Herreder findes dog ingen Herredsindberetning, og for sidstnævnte Herred kun fra et Par Pastorater. Da det er de samme Spørgsmaal, der ønskes besvarede af de forskellige Embedsmænd, forekommer der adskillige Gentagelser, hvorfor Indberetningerne kun er benyttede uddragsvis. En Del af Spørgsmaalene er meget udførlige, men er her kun antydede, fordi det som Regel fremgaar af Besvarelserne, hvad Spørgsmaalets Enkeltheder har drejet sig om.

For Calløe Amts Vedkommende har Regeringen henvendt sig til Amtmand Gersdorff paa Vosnæs, og han har saa sendt Opfordringer til de respektive Embedsmænd om at indsende Besvarelserne. Almenbeskrivelsen af Amtet er, saavidt det kan skønnes, overladt til et Par af Birkedommerne, der indleder saadan:

„Paa de af højædle og velbaarne Hr. Kammerjunker og Amtmand Christian Gersdorff os tilsende Poster findes vedtegnet og forklaret dend Oplysning, som vi undertegnede efter tilsagde Ordre paa beste Maade haver kundet skrive, forfatte og insinuere. —

Calløe Amt begynder ved Veyen, som gaar til Randers Broe og kaldes Strømmen, hvor Dronningborg Amts østerste Side og tilstøder, indgrænses saa udi Øster med Gudden Aae, som neden for Randers Bye kaldes Randers Fior, indtil omtrent i Sønner for Støfringgaard, da Fiorden tager Bugt og gaar lige i Havet. Fra forbemeldte Bugt og videre i Øster gjøres Skiel imellem Calløe Amt til Sønder og Dronningborg Amt til Nord ved en Aae, som kommer fra Øster og løber i Fjorden ved Bugtet, indtil et Sted under Løvenholm, som kaldes Sorvad Broe, skiller sig ad, og een Gren, der afløber hen i Nord til Haget og indlukker Rousøe Herred under Dronningborg til Vester fra Calløe Amt til Øster. Enden af samme Aae løber noget nær forbi Hæfringholm Hovetgaaard, hvis Enemærker strækker til Havet. Der ligger og Hæfring Mølle, der danner Amtets Nordvest Hjørne, derfra langs med Havet til Rygaardsstrand, videre norden om Østergaard, Medelgaard og Grefskabet Scheel, som tilforn i de gamle Scheelers Tid kaldtes Soestrup, et støkke mere i Øster findes en Odde,

som kaldes Stauens-Hovet. Her bugter Landet sig og ey gaar længere i Øster, saa at dette Sted er Amtets Nordoust Hjørne, som dernæst i Sønder strækker til den liden Kiøbstæd Grinnaae, havende Nafn af en Aae, som kommer ud fra Landet i Vester og løber der i Havet med 2de Greene. Videre strækker Amtet hen til Sønder og lidet Øster indtil dend anden liden Kiøbstæd Ebeltoft, som liger ved Enden af den Vieg, Havet giver fra sig noget indtil Vester mellem Schiersøe og Draabye Sogns Eyendom Nordoust for og det, som kaldes Mols Herret. — Bedre i Synner fra Mols findes et lidet Kierke Sogn, som kaldes Helgnæs; der omkring svøber Havet sig ind til Vester og giver for første en liden vig fra sig kaldet Bigstrup Wig hen i Nord, som gjør Landet smal ungefær et Bøsse Skud, hvor Indkiørselen er fra Mols ind paa Helgnæs. Dernæst afgives en anden Vig meere i Vester kaldet Calløe Vig, hvorpaa er en liden fast Odde, som gaar ud fra Landet i en Veys Bredde. Det gamle Slot Calløe, hvoraf Amptet har sit Nafn, hafver staaet her, og der kiendes endnu deraf Rudere.“ — Herefter følger nu en vidtløftig Forklaring om Grænserne for Amtets „landfaste District“. — „Og ellers henhører under Amtet det Eiland Anholt Fiire Miile ud i Havet Øster og til Nord for Grinnaae, item en liden Øe Hielmøe kaldet, som ey er beboet uden af en Husmand, der opvarter Stutteri Hopperne. Øen ligger ud for Ebeltoft og tilhører Hr. Kammerherre Grev Scheel.

Af Aaer nævnes Alling Aae, samt fra Schaføegaards Moese og Enge samler sig en Aae som løber forbie Ryomgaard og Wædøe Hovetgaarde udi et Vand, som kaldes Sundet; flere Aaer aleene nogle

smaa Mølle Becke findes icke udi dette Amt. Egnen er temmelig jæfn, saa der findes ingen store Banker eller Dale uden aleeniste paa Mols Land, det bestaar tildeels udi Banker og Bierge.

Udi dette Amt er intet, som kand kaldes store Skove (1). Stamhuset Estrup og Grevskaberne Scheel og Løvenholm har det meste, men 14 Herregaarde her derefter „fornødne“ Skove.

Jordens Beskaffenhed angaaende da er den deels leeragtig og Mulled som imellem Randers og imod Aarhus, deels skarp baade udi Nørre- og Sønder Herrit, deels ogsaa paa Mols, men ret frugtbar; af vaade Sommere profiterer den sandige og tørre Eegn, da der derimod af tørre Sommere tildrages paa de Stæder Misvæxt, andre Stæder giver koldere Vintre og stærk Frost item vaade Sommere Misvæxt, saa at Væxterne i saa Maal beroer meget paa Aarets Veyrligt.

Der er i dette Amt intet Jord udørket, som kunde været tjenligt til Sæd. De Gaarde og Stæder, som støder paa Randers Fior, er med Høebiering best forsiufnet, inde udi Amtet er det ickuns maadelig, især har Bønderne udi den søndre Side af Haldherrit, saa vel som udi Sønner Herrit ickuns saare ringe, at en Bonde icke aufler et Læs Høe paa hver Tønde Hartkorn, hand i Brug haver, særdeelis er Høeuflet slet udi Nørre Herrit, hvor der findes mange Byer, som aldeles intet Høe aufler eller bierger.

Flyve Sand er der icke uden et Stæd ved Grefskabet Scheel, som salig Hr. Christen Scheel gjorde stor Bekostning paa at lade dæmpe og forebygge, hvilket og vel lyckedes, at dend aldeles er bleven dæmpet, hellers hafde helle Gierrild Sogn og en Deel af Weggerslev og Hemmed Sogns Jorder der af bleven lagt øde.

Vaar Sæden bestaar af Rug, Biug, Boghveede, Haure og Erter, dog icke lige paa hver Stæd; thi paa den søndre Side af Amtet saaes mest Biug, der imod deels ved den Nordeste Side og fornæmmelig udi Søndre og Nørre Herreder er Rug og Boeghveede-sæden det meste. Erte Sæden er mest paa Mols, hvor icke som i et Sogn kaldet Agri, Bankerne det forhindrer; og uden særdeeles Misvæxt forsiufner dette Amt sig selv med Korn, saa vel som og de omliggende Kiøbstæder, fra hvilke Stæder aarlig mange Tønder Korn til andre Stæder indføres og aleeneste fra Hovet Gaardene, men vel og fra Bonden, som maa sælge /: om han end siden skal borge og laane af Husbonden igien :/ paa det at hand Skatter og kand klarere.

Af Træe Frugt er der intet i dette Amt uden aleene ved Hovet Gaardene og nogle faa Præstegaarde, hvor Forfædre og Formænd haver haft Inclination for Hauger, og derpaa anvendt Fliid og Bekostning, thi foruden at Luften falder noget koldere, og Jorden skarpere her end i de sydlige Provinser, saa at uden hvor der er særdeles Ly og Læ af Skovs Væxt, vil Frugttræers Plantning icke bestaa, saa Landmanden i Almindelighed icke er villig til at lægge Vind paa sligt, som hand aleene mener at komme Efterkommere til Nytte.

Giører Indvaanerne Salt til egne og andres Fornødenhed — brænde Salt af Tang og Havvand? — Ney af Salt Syderie haver Amtet ingen Brug eller Nytte.

Der er ingen Dyrhauger i Amtet.

Stutterier? Som før nævnt er der paa Hielmøe et Stutteri, det bedste i Calløe Amt, hvor et Antal

Hopper gaar Vinter og Sommer, ved Calløe er ogsaa et smukt Stutteri, ellers ved de andre Hovet-Gaarde holdes mest 4, 6 á 8 ordinaire Hopper, hvor af optrækkes, hvad enhver behøver at bruge, og iblandt nogle flere, som afhændi.

Findes firefødet Vildt og Fuglevildt om i store Mængder; det samme om Insekter? — Det er smaat med Vildt. Ved nogle faa Gaarde med store Skove finder mand Raadyr, men ellers over alt, dog ikke i Mængde, — Harer. Ved Strand Siderne findes visse Tider om Aaret fornæmmelig i Efterhøsten Mængder af Vildgiæs Brokfugle og ellers Ænder og andre Strandfugle, der i blandt Regnsøver, som holdes for en delicat Fugl. Over alt paa Landet finder mand Lærker, Spurve og Stær, Rafn, Krager og Skader, som ogsaa paa sine Tider Ørne, Glændter, Høeger og Ugler, Rørdrummer; de smaa Kucke Giøge findes om Sommeren i Skovene, og hvor der er Træer, naar de har deris Tid. Storcke indfinder dem aarlig om Foraaret og gaar bort i Høsten. Bønderne mener, at det er en Art Fugle, som bringer Løcke og gjør intet ondt, men rensar Jorden for onde og forgiftige Orme et. c., derfor elsker dem og gjør sig Samvittighed over at gjøre dem ondt. Af Insekter findes først de skadelige saa kaldede Oldenborg, som opløyes af Jorden i Biug Sædes Tiid, som Frugt Træerne meget fordærver, naar icke en Skøl Regn dennem oedelægger. Der næst fornæmmelige i Skove, hvor Qvæget gaar, Bræmse, Gindinger (Gedehamser) Skarnbasser, Edderkopper, Fluer og Myg, item paa sine Stæder og mest over alt Myrer i Mængde.

Paa hvad Slags Creaturer og tamme Dyr lægges mest Vind, og af hvilke haves størst Fordel?

I dette Amt, som er temmelig tæt bebyggt, lægger Landmanden mest Vind paa Qvæg og Faar, nogle Stæder kand Bonden næppe holde saa mange Bæster, som Auflingens Drift og forefaldene Kiørsel udkræver og dernæst i det høyeste en Kal eller Stud Nøed paa hver Tønde Hartkorn. Faar er det beste Creatur for Bonden baade til Klæd og Føde, om icke iblandt og især i vaade Aaringer dennem en Smitte paakom, saa kaldet Pocker og Svald, da de af heele Byer og Sogne uddør. Bonden holder omtrent 16, 18 a 20 Stude Kalve, hvilke hand sælger til Hovet Gaardene, som foerer og stalder dem, indtil de omsider til Holland, nogle faa til Preutzen og Holsteen udgaar. Dette skulle vel agtes for denne Provindses beste Fordeel, men i saa Henseende til det Korn, Staldningen medtager, er Fordeelen mindre, end mangan een beregner. Paa Landet haver og enhver Svin og Gris til sin Fornødenhed og noget til Kiøb Sted Manden at afhænde, som Svinene foeder med Brændevins Spøll og Brøgger Mask, men Landmanden finder best Fordeel de Aaringer, at Eege- eller Bøege Olden fremvoxer.

Af Havet haver dette Amt icke nogen mærckelig Fordeel, meere end Redskabet koster, doeg fanges for Rygaard Strand nogle faa Sild, Honfisk og Flynder, nogle Torsk, men icke i Mængde, item ogsaa iblandt nogle faa Makrell og saaledes brugis snart Fisken langs med Stranden, og fornemmelig Beboerne paa Mols og Helgnæs, hvor ogsaa falder gode Skielfiske, som ellers kaldes Musling og nogle Aal, men intet af alt dette i saadan Mængde, at deraf kand staa nogen Forhandling af Betydning.

Er der Miile Pæle over alt eller hvor heldst?

Ingen Veypæle eller Tegn er sat udi dette Amt, som dog vel vare fornødne baade fra Aarhus til Grinnae og til Ebeltoft, fra Randers til begge disse Stæder, ja og imellem dennem, item fra berørte smaa Kiøbstæder til de Færgesteder ved Voer, Mellerup og Udbyhøy, hvor Farten holdes over Randers Fior hen til Hobro, Mariager og andre Stæder.

Paa Spørgsmaal om, hvad Slags Sygdomme som regiærer i Amtet, saa og om hvilke Urter Landet giver fra sig — svares:

Hidindtil haver den almægtige Gud bevared Landet for smitsomme Sygdomme i Almindelighed, aaleeneste Børne Kopper anmelder sig stundom, og aarlig her og der mange unge Mennisker bortrykke, ellers regiærer vel og medst iblandt Bønder og uformuende Folk om Foraaret en hidsig Sygdom kaldet Sprinckeler, som de fleeste dog igiennemgaar; item og den Kolde Siuge, som angriber hver anden eller hver tridie Dag og kaldes Feeber, men faae deraf bortdøer; de, som kand holde nogenlunde ordentlig Diæt, bliver kureret ved ringe Middel. Aareladen hjælper iblandt. Af Læge Urter findes i Hauger og Mark saa som: Alandt, Angelica, Calmus Hipericum, Cammel Blomster, Ehrenpriis, Fumarier, Pimpernille, Røllicker, Tusind Gylden og mange andre, som i Herbarium og Lægebøger findes næfnede, hvor deris Kraft og Brug ogsaa beskrives.

Indbyggernes Egenskaber er ulige; nogle inclinerer for groue Handværker, nogle aleene for Plougen og Bonde Arbejde, helst da de derved fra Ungdommen opdragis og lever derved allerroeligst og tryggest, den Stund den almægtige ved vores Allernaadigste Kongers Forsorg Velsigner Os med den ønskelige Fred.

Om Kilder.

Der er aldeles ingen mærkværdige Kilder i Amtet alleeneste er en i Hornslet Sogn paa Krayberg Mark, hvor der har staaet et gammelt Capell, derefter endnu Stædet og Grunden kaldes Capelljordet. Til denne Kilde søger nogle fattige, vanføre og skrøbelige Folk de ordinaire der til brugelige og saa kaldede hellige Aftener, som ere St. Hans og Waldborg, nogle formedelst dend ventende Cuur og andre formedelst den Leylighed paa Hen- og Tilbagereysen at betle og trøgle.

Om Hafne.

Ved Grinnaa Aae kunde mod Bekostning giøres en Hafn, at de der ud af baade kunne laste og lade, item forvare Skibene om Vinteren, naar de skulle oplægges. Vist er det, at Byen, som er forarmet, kunde ved den Leylighed meget tiltage, som ved dend Mangel mister nogen Næring. Hvad angaar Ebeltoft, da er der vel en Haufn, men icke af saa fast Bund eller Grund, at det i Storm kan holde Skibene for Anker.

Told- Losse- og Ladestæder.

Under Grinnaas Toldstæd ligger Rygaardsstrands Ladestæd, som vel icke er at undvære, men Grinnae Byes Næring formindsker; det er derfra meere end 2 Miile og beleyligt baade til Ind- og Udskiibning samt Tilførsel meere end Grinnae. Beboerne ved samme Ladestæd henhører under Grevskabet Løvenholm, der af nogle med Korn Kiøb, Faunebrænde og aldt Slags Fætallie Udskiibning bruger nogen Næring.

Amtet bestaar af 5 Herreder saasom først Øster Liisberg Herred, Synderhald Herred (derunder ligger

Roussøe Herred af Dronningborg Amt) betjenes af Byfogeden i Randers, og Tinget holdes i Liime Sogn i en liden Gaard kaldet Lille Oustrup. Mols- og Synder Herred betjenes af Byfogeden i Ebeltoft og Tinget holdes i Ulstrup i Feldballe Sogn. Nørre Herred betjenes af Byfogeden i Grinnae og under dette den lille Insul Anholt. Af Birker: Estrup, Hæfringholm, Grevskabet Scheels, Grevskabet Løvenholms, Catholm, Calløe, Baroniet Høgholms, Rosenholms, Woernesgaard og Rugaards. I Calløe Amt findes af Dronningborg Rytterdistrikts Gods udi Todberg og Meilbye Sogne samt i Chrstrup og Romalt.

En Fortegnelse over de rareste Ord og Talemaader i Sproget derudi Amtet og deris Betydning i andet brugelig Dansk.

Her i Amtet som over alt i Provinsen (o: Jylland) bruger Almuen i deres Tale A i Stedet for jeg, og detsuden abrevierer Ordene saaledes:

- 1 a el sey dæ noed.
- 2 a ver no oller hvans di vel gjør ve mæ, saa ska di et fo mæ længer end a vel siel.
- 3 Far di ska endda fo dier villi mæ mæ, da ska far spring de a nøie vil.
- 4 Hør no Cren Aisen, hor do int vot i Rais.
- 5 a vor der it siist Lørda, men i den aaen ueg.
- 6 Da var a nie te Ras Brockis ve nar Puet.
- 7 Lat aa veimel var it dyer den dau, men a mot gi 7 Skielling for et Par Træski.

Saaledes udfalder gemeene Mands Tale i denne Egn. Paa Mols er de tvende Vocaler af Sproget aldelis udeladt nemlig ø og y. Nævner de Brød, Byg, Børn siger de Bred, Big, Bern, ligesom om Hør, Høe, Sygdom, Tyrk. En Bøsse kalder han en Skiider, saa det er putseerlig at høre, naar hand taler om

Skøtten hand skød eller vil siige skyder Spurve, naar de skulle siige til Lykke, siger de til Licke. Dette har den Egn for sig self, men deris øfrige Tale er dets uden saa selfsom som andres i Amtet og for fremmede end meere uforstaaelig, ja det kand icke Bogstaveris og skrives saaledis, som det ved Udtale lyder, men ved det, at de nu fra Ungdommen ved Skollegang og Cathechisation øves i Læsning, saa forbædrer og renser sig Sproget efter Skriften efter Haanden joe meere og meere.

En Fortegnelse over nomina propria (Egenavne) som ey over alt andenstæds er almindelig.

Folkenis Nafnæ erindrer mand best Alfabetisk saasom Arve, Arrild, Asmus, Absalom, Arendt, Asser, Arnoldus, Annicke, Abegael, Armgaard, Broder, Bonde, Boye, Bent, Brix, Bendix, Børge, Biørn, Byrrial, Bendi, Coert, Corfitz, Ditlev, Diderich, David, Dinnis, Drude, Escke, Eilert, Engelbrecht, Emmert, Emmerich, Engel, Fædder, Gregers, Geert, Gunder, Gundel, Hiorunimus, Herløf, Hartvig, Hilleborg, Helle, Joen, Ib, Ifver, Jeppe, Jochum, Kield, Ludolf, Leene, Mandrup, Marquard, Niss, Naamand, Neander, Nille, Offer, Palle, Pallemon, Palene, Pernille, Reinholdt, Svenning, Silla, Sybil, Søster, Trude, Tygge, Troels, Tave, Thøn- nis, Ude, Urban, Ursula, Wincentz, Weste, Wendel.

Saaledes er registreret alle nu kiendte Nafnæ, og kand deraf uddrages de som mand meener og at være almindelige.

Udi dette Calløe Amt er intet curieuse merkværdige eller andet videre end ved Posterne (∅: Spørgsmaalene) antegnede, ønske, at dette, som er opskrevet, maa til nogen Oplysning være forfattet.

D. 28. April 1744.

J. Thornsohn.

J. Høeg.

Efter denne almindelige Beretning om Amtet følger saa Herredsindberetningerne. Om Nørre Herred meddeler A. Bang, Schougaard, bl. a. — I Skovene her lever faa Hiorter og Vildsvin i Østergaards og Meedelgaards Skou. For uden Herregaardsskouene findes Ramten Skou $1\frac{1}{2}$ Mil i sin Omkreds Ulstrup ongefær $\frac{3}{4}$, og Selkiærlund $\frac{1}{4}$. 1737 næstendeels omblæste flere Skouhoveter. Af Møllerne er Gammel Mølle noget bedre end een af de andre. Fiskeriet er ey Betydeligt. I Nimtoft Mølle Bæk kand fanges nogle smaa Gieder og Forreller, men ingen store Fisk.

Paa Emmedsbo Mark, Hemmed Sogn ned mod Havet findes en Vældkilde, som af den geemeene Mand kaldes den hellig Kilde, derhen reyser saa og andre, som med nogen Slags Svaghed enten i Øynene eller paa de andre Lemmer kand være besatte, Dagen for St. Hansdag om Aftenen, til andre Tider om Aaret skal det icke nytte, og toer sig i Kildens Vand, og vil nogen sige for Sandhed, at nogle derved er blevne hjulpne; hvad som de have med sig af Træe eller Leerkar at tage Vandet med og tou sig af, skal de lade blive paa Stedet.

Ved Fielderup Strand, Treaa Mølle, Bønderup og Gierild Strand er god og fast Ankerbond, hvor der da og undertiden skibes og laddes med Fæunebrænde, som bringes til Kiøbenhavn.

Scheels Birketing holdes om Fredagen i Skindberg. Nør Herreds holdes om Mandagen i Grinnaa.

Om Sønder Herred beretter Tryde, Høgholm:

Saa findes og en Bakke ved Stranden mellem Ruegaard og Hyllested, som kaldes Anach; samme er saa høj, at de seyende benytte sig af dend som et Mærke eller Vahrtegn, haver og et Slags kulsort

Jord eller Muld, men om dets Dyder og Egenskaber vides ikke nogen anden Efterretning, end at endel af Bønderne bruger samme i Steden for Kønrog til at farve deres Huuses Stolper blaa eller sort med.

Paa Peerstrup Mark er en Kilde bestaaende af Vældvand St. Helenæ Kilde, hvorudi er et sundt og lægeligt Vand, saa at Indvaanerne 2—3 Mil omkring hendrager til den St. Hans Aften for at bruge. Smeden i Peerstrup har sat en Blok ved dend for at samle Penge til de fattige i Sognet.

I Aalsrode Skou paa en høj Bakke ved Stranden er ligeledes en Kilde af samme Beskaffenhed og i Colling Sogn ved Kielstrup Bye et Vældvand kaldet Højevad, særdeles velsmagende og rent, saa at en Pægl af samme Vand veier $15\frac{1}{2}$ lod, derimod ved de fleste og beste Kilde Vande omtrent 16 lod, saa bemeldt Væld Vand er paa en Pot 2 lod mindre vægtig og bedre end andre Vande her omkring.

For rum Tid siden i Feldballe Sogn skal have boet 2de Brødre nafnlig Hr. Jonas Maar og Hr. Niels Maar, den ene boede paa Tolstrup og den anden paa Maaruptorp, som nu er nedbrudt, dog er det kiendeligt paa Stedet af gamle Rudera og Kiempesteene, at der i fordums Tid har været Bygning; om begge disse Brødre fortæller den 82de Kiempe Vise fierde Post af Peder Syfs Oplag, at de har boet paa bemeldte Gaarde, og da de en Paaskemorgen i Venlighed drog paa Jagt skeede et Mord, idet begge Brødre kom i Træde og slog hinanden ihjel, men endog sammes Heste og Hunde bed hverandre til Døde paa Stædet. Til denne Histories Confirmation og forunderlige Hændelses ævige Ihukommelse for Efterkommerne er endnu en stor Kampesten i Nødager

Kirketaarn uden til paa vestre Side, hvorpaa er 2 Mænd ridendes mod hinanden, hver har sit Spiud i Haanden. Det skal betyde samme Brødre. — Videre fortæller dend 19de Vise 2^{den} Post af samme Oplag, om een uden tvivl Dannemarchis Riges Raad ved Nafn Hr. Tidemand, som blev ihjelslagen paa Synder Moltz Herrets Ting, fordi han paalagde Bønderne en stor Skat, hvilken de siuntis ikke at kunde betale. Hans Begravelsesstæd sees endnu i en Dahl strax ved Høgholm kaldet Tidemands Dahl, hvor Tingstedet skal have været, og skal der være begravet under nogle Stene. En gammel Præst Peder Sørensen Qvist fordm til Weilby haver i Aaret 1667 d. 18. Oktober ganske nøye i sin Kirkebog berettet, at paa Homo Gade skal i fordums Tid være forefaldet en mægtig Strid kaldet Kiempe Striden, da der blev ihjelslagen mange Mennesker paa det Sted, hvor Homo By er beliggende, og til Erindring om, at de slog de mange *Mennesker* til Døde, skal de have bygget Homo Kirke og kaldet Byen Homo (!) Paa Marken rundt om findes mange Kiempedysser og Offerstæder foruden mange Høye.

Paa Lyngby Kirkegaard norden for Kirken ligger 2de Søstre begravet ved Siden af hinanden under 2 Liigsteene, paa den ene Sten er udhuggen et Fruentimer Positur i Nunne Dragt og ved Siden af hende eet halv Træe fra Top til Roden, paa den anden Sten siunes at være udhugget en Rose med Rune Bogstaver omkring, hvoraf de fleste er bortraadnede. Den ene af de 2de Søstre og Jomfruer skal have bekostet Kirken at opbygge og den anden Kirkegaards-Muren, hvilken sidste skal have kostet 2 Skilling danske mere at opføre, og er samme Ringmur i en

Kvadrat nemlig 80 Skridt i sin Længde 4 allen høy og 2 allen dyb opmuret i Kalk og af store svære Kiempesten. Herom vides ikke nogen Autor at hafve skrevet. I Stabrand mit i Byen ses Rudera af en Kirke og en Ringmur deromkring, om hvilken fortælles, at den skal være nedbrudt før Reformationen, fordi der blev begaaet en Forbrydelse af 2de unge Personer i Kirken, men intet tilforladeligt vides herom.

For nærværende Tid erindrer jeg mig disse Talemaader at rullere iblandt Folk. Min Kuen er skarn (o: daarlig), a er saa wims i mit Hoe. I dau jammel (o: I Dag om et Aar). Naar 2 meget gode Venner, af Bønder, som lang Tid ikke har set hinanden, kommer sammen, hilser de hinanden saaledes: Saa gid Dælen regiere din Canallie, skal vi mødes her.

Mols Herred beskrives saaledes af J. Hanson, Lyngsbækgaard. Hielmøe er begroet med Tiørne, Krat og Linnetræer. Masti har og her haft sin Residence. Grev Scheel har nu ingen anden Nytte af den, end at han stændig har 8 Følhopper der gaaende og tager Føllene fra dem ved Michels Tider. For nogle Aar siden har hand bøgget et Hus til en Mand, som skal se efter Hopperne og legge Sparrerne oede, som er i saa stor Mængde paa samme Ø, at de tilforn har opædt Græsset, saa en Deel af Følhopperne der over er creperede. Ved Begtrup er en Høy, som kaldes Leene Højen, hvorunder skal være begravet en Kiæmpe, som hed Leene. Saa fortælles og, at den bekjendte Kiempe Averting skal være begravet i en Høy ved Rostved i Synder Herrit, og at en Kiempe Ribolt skal være ihielslagen ved Rønne, da han ville bortføre en Jomfru fra Calløe Slot.

I gamle Dage har der været 2de Bircher, nemlig

Feldballe og Hassens, hvilket sidste har haft Tingsted mellem Ebbeltoft og Draaby Marker, og den sidste Birkedommer har boed i Skov-Gaard og hed Søren Hansen.

Anlangende Mols Boernes Udtale, da sige de Aa i Stedet for a f. Eks. at aarbejde, aage = age, aabe = abe, faasten = fastende, Læns = Tom, Uun = Vogn, Un = Ovn; agienst = strax. Blandt gemeene Mand er det meget brugeligt, at Slægts- eller Tilnavne sættes for ved Døbe Nafnet. Cabel-Jens Kaar-Ras. Naar en Ung Karl faar en Enke, kaldes hand strax med det Tilnavn, som Enkens Mand har havt, f. Eks. Jens Rasmussen bliver kaldt Jens *Clausen* efter sin Formand.

Sognepræsternes Besvarelser er forholdsvis kortfattede, og mange af Spørgsmaalene er slet ikke berørte, andre er Gentagelser af de alt anførte, hvorfor kun enkelte af de mest særegne nævnes.

Præsten Halse i Tøstrup skriver om Talemaader der i Sognet, at man kalder pløje for ørre og siger: Fi Si Flesk! Af sære Navne er i Sivested en Kone nafnlig Jennet.

J. Colding om Veilbye og Homoe: Disse Sogne bestaar ongefær af 400 Mennesker smaa og store.

Præsten Steenstrup om Aalsøe: En Platz findes i Aalsrode Skou ophøyet med Jord og Steen, hvor mand siger, at en Konge nafnlig Hagen ligger begravet, som med sine Folk der skal være ihjelslagen. En stor Steen staar oprejst paa Hessel Mark til et Minde om, at en Frue paa en Rejse der maatte stige af Vognen og fødte et Barn. Hendes Navn har været Anna, hvorfor og Steenen hedder Anne Steenen.

Hans de Hemmer skriver, at i Lyngbøge-Albøge er 700 Mennesker. Der kaldes Oldenborrer for Oldenkokker. Høgholms Birketing er i Tirstrup Sogn.

C. Bagge beretter om Tved paa Mols, at Folkene her i Sognet er meget flittige og vittige Aufls Mænd, de baade veed og gad ført sig deres Jord ret til Nytte er gode Huusholdere og hverken hengiven til Fraadseri eller Drik. De holder ellers meget af deres egne gamle Skikke og icke lette at bringe til ny Forandringer. Her boer 550—600 og aarlig er heraf 450 Kommunikanter (o: Altergæster).

Præsten N. C. Thinesen i Marie Malene siger om Bøndernes Sprog, at det er godt Nørre Jydsk (!) I Haverne er ikke Frugt, som bringer nogen Fordel. Hver haver noget lidet til Kiøckenet. Af Vildt er nogle faa Harer samt de skadelige Ræve — og Ulve, som lader sig indfinde fra de paagrændsende Løvenholms Skove. — Her er 250 Indvaanere.

Om Fausing og Auning skriver Præsten Olufsen: Luften er Gud ske Lov næstendeels sund. Veirliget undertiden got og frugtbar, undertiden ondt og skadeligt. Indvaanerne er arbeisome og flittige med at dyrke Jorden; om de inclinere til andet, kand icke vides, saa som de ey kand komme til andet.

Den sidste Indberetning i Samlingen er fra Præsten Nicolai Isenfeld til Todbjerg og Meilby, der bl. m. a. skriver: Bønderne har alleene Kaalhauger og maadeligt af Bæster, Qvæg og Faar. Naar de mærke noget ondt indvortes, kalde de det altsammen Klem eller Meldgulv og veed af ingen Cuur, just fordi her findes icke forfarne og dygtige Læger. Dets Bønder er flittige og ædruelige og har tillige større Ambition, end de haver nødigt, thi Guds Ord og Kongens Lov

høre de alle paa sædvanlige Tiider og Stæder, men alt for mange desværre! er uvillige til at leve derefter som gudfrygtige og lydige Undersaatter.

Her er et temmeligt stort Bierg til Synden Byen. I gamle Dage skal der have staaet et højt Taarn, hvor efter Byen menes før at være kaldet Taarnbjerg. Samme Taarn synes og at have været de seylende til Underretning. Todberg synes det og at kunde kaldes fordi det Todder o: hindrer de Reisende.

Schaarupgaard ejes af Cammeraad Ole Olsøn, Aarhus tillige med Jordshøj, Eløu, Egaae og Todbjerg Kirker. Sidstnævnte er en Kaarsbrødre Kirke, hvilket sees af de 2de lange quadrate Kaarsbrødre Steen af Kampesten, en Østen og en Vesten eenden i Muuren ved Vaabenhusets Dør, som nu er i Synden og før var i Norden. Paa den ene er Kaarset ophævet og paa den anden er samme fordybet udi Steenen. Klokken i Taarnet har Bogstaver støbte: Artinus Me Fecit. Naar mand antager MCVII som betydende 1107, saa sluttes, at Klokken er gammel. Vil nogen disputere de Tal i Hendseende til Kaarsbrødrenes Orden, da er der kun liden Forskiel paa Tiden.

Paa Mejlby Kirkeklokke staar dette: „Aar 1656 er Denne Klock Støbt udi Gune Rosenkrantz, Danmarks Høvwise Raad. Hr Mogens Hanssøn Sognepræst, Kierkewerge Grous Sørensen. M Jøren Klock Stør i Aarhus. Denne Klokke Lod Meilbye Sognemænd selv støbe og Bekoste.“ —

Disse Prøver paa „Statistik“ for ca. 175 Aar siden lyder vel i vor Tids Øren noget ubehjælpomme og til en vis Grad enfoldige, men de er til Gengæld mere malende og friske end Nutidens Skemafyld.

En Voldsmand i Ørsted 1769.

Ved *Hans Birkelund.*

ET er heldigvis ikke almindeligt blandt ordentlige Mennesker nu om Tider, at man gaar over til „Haandgribeligheder“ for at afgøre et Mellemværende, men for et Hundred Aar siden eller saa kunde det let ske. Derom beretter Tingbøger ikke lidt, og følgende lille Træk er et af Arten. I Sønderhald Herreds Justitsprotokol indledes Sagen saaledes:

„Johannes Friederich Carrøe, kgl. Majestæts Raadmand i Randers, konstitueret By- og Herrets Foged i Randers Sønderhald, Øster Liisberg og Rougsø Herreder, gjør vitterligt, at for mig haver andraget Forvalteren Hans Schalstrup paa Tuustrup, hvorlunde han skal være aarsaget paa Hefringsholms Bonden Jens Ryegaard af Ørsted hans Hustru Bodil Glavinds forøvede voldsomme og formastlige Omgang i hines egent Hus i Ørsted paa hendes Vegne at søge og tiltale Niels Knudsen i bemelte Ørsted, samt ved loulig Dom at faa hannem afstraffed for hans den 22de Juli sidstleden mod bemelte Bodil forøvede Volsfærd, hvor

han hinde med blaa og blodige Slag aldt skal have beegnet med mere, som Citanten under Sagen agter at oplyse; thi stevnes bemelte Niels Knudsen af Ørsted med 8 Dages Kald og loulig Varsel for mig i Retten at møde paa Sønderhald, Øster Liisberg og Rougsøe Herreders Ting Onsdagen d. 30te August førstkommende Beviser og Dokumenter at se fremlagt Paastand og Irettesættelse at modtage og Dom at lide for hans ovenbemelte voldsomme Opførsel.

Til Bekræftelse under min Forsegling.

Randers 21 August 1769

J. F. Carøe.

Denne Rettens Stevning have vi undertegnede Jens Sørensen af Mygind og Jens Andersen af Ørsted Dags Dato loulig forkyndt i Niels Knudsens Hus, hvor vi i hans Fraværelse taledede med Pigen Kiersten Jensdatter og leverede hinde en Copie deraf, som hun lovede at levere Niels Knudsen ved hans Hiemkomst; at saaledes er passeret bekræfte vi med Lovens Ord: Saa Sant hielpe Os Gud og Hans Hellige Ord.

Mygind d. 23 August 1769

Jens Sørensen.

Klage.

Velædle og velvise Sr Johan Friederich Carøe

kgl. Majestæts Raadmand i Randers o. s. v.

Dersom Vold og u-Ræt skulde gaa ustraffed bort. Ja dersom Retten efter Ordsproget sad i Spydstagen eller de stærkeste Kræfter; Sandelig da ville det se farligt og slæt ud for de ringe og svagere, de vilde

vel ikke vide det Sted, de kunde være i Behold for overlast og Haardeste medfart. Da Vold og Haardhed Ja Tyrannie aldeles ville tage overhaand; thi under de retfærdigste Love og bedste anordninger til Tryghed og Roelighed, saa maa dog undertiden et saa forvorpent Gemyt tage Overhaand hos sin Herre, at det sætter ald Undseelse til Side for det menneskelige Kiøn og ald frøgt for de borgerlige Loves strænge Grunde uden at tale om den naturlige Lov, som hos saadanne maa være ren qualt. Et stor Bevis har man derpaa ved denne Sag, der har sin Oprindelse saaledes, som jeg herved vil give mig den Ære at fortælle.

En Person navnlig Niels Knudsen i Ørsted vilde den 22de Juli sidst prygle sin Kiæreste af med en Pidsk, men den stakkels Pige ser Faren over Hovedet og vidste af forrige Eksempler, det vilde blive hinde en on Lod, Retererer hun sig til næste Naboe Hus for at søge Beskiermelse fra de haarde Hænder og den skarpe Pidsk, som hun ret for vel kiendte og saaledes søger Befrielse i Hefringsholms Bondens Jens Ryegaards Hus, hvor hun og strax bliver eftersøgt af Niels Knudsen med sin tillavede Pidsk i Haanden. Da hand icke saa snart faaer hinde fadt, som hans Haardhed ønskede, og Jens Ryegaards Hustru Bodil Glavinds, der ene var hiemme, bebreidede Niels Knudsen saadan haard Medfart imod hans Kiæreste og tillige bad for hinde saa vel til Undgaaelse for de truende Hug som den øvrige haarde Omgang, hun daglig maatte udstaa, bliver han fortrydelig over bemelte Bodil og inde i hinded egen Gaard, hinde icke aleeneste med grove Ord og Banden beegener men endog begiver sig efter hinde,

som da staar i sin Dør, hun som og havde nogen Kiendskab om Nielses Grovhed og slette Opførsel, lukkede sin Dør for sig som en enelig Qvinde, der imod saadan Tyran icke vidste at væрге sig. Denne hindes Precaution¹⁾ ser man dog, icke har kundet befrie hinde, men Niels Knudsen paa en Voldigen Maade med Magt og efter igientagne Forsøg slaar Døren ind og begegner Konen ilde i hindes egent Hus med Hug og Slag icke een men to og tre Gange saaledes, at hun har maattet bede om Redning, hvilket ret nok som er bevist under det i Dag fremlagde og den 11te August sidst ved Hefringsholms Birketing førte Tingvidner. Og hvor stræng Niels Knudsens Opførsel har været mod Bodil sees icke aleneste af det andet Vidnes fortelgning, at endnu bliver han ved at slaa Konen efter at hand af Vidnet var advaret at vogte sig, men de mange da givne blaa og blodige Slag er end og derom et Bevis, som er uimodsigelig; — Naar nu betragtes Niels Knudsens saa volsomme Adfærd, der ved det i Dag producerede Tingsvidner bevist allerhelst hand icke har dristet sig det ringeste der imod at sige eller indvende, saa bliver min Paastand og i Rette sættelse denne. 1. At Niels Knudsen som haver indslaget Jens Ryegaards Dør, der stod lukket med dend sædvanlige Lukkelse, derfor maa vorde tildømt at betale sin Voldsbøde med Trende førgetyve Lod Sølv efter allernaadigst Lovens Bydende Pag 950. Og 2 At han ligesaa ifølge Pag 911 maa blive dømt at betale for Hus Fred ogsaa Trendeførgetyve Lod Sølv. Item 3^{die} at betale for hver blaa Slag hand haver tilføyet Bodil Glavinds

1) Sikring.

atten Lod Sølv ifølge Pag 900. Og endelig for det 4de at Niels Knudsen skal betale Processens Omkostninger i det mindste med 10 Rdl. Saaledes indlades Sagen under Dom.

Med forblivende kgl. Majestæts Raadmand o. s. v.

Sr Carøe.

Deres tienskyldigste Tjener

Schalstrup.

Tuustrup 30 August 1769.

Allerede d. 13de September samme Aar falder Dommen. I Bemærkninger til denne anføres, at Niels Knudsen vel ved Retten er mødt men uden at anføre noget til sin Befrielse. Betragtes nu det i denne Sag førte Tingsvidne, saa udkommer, at Bodil Glavinds ei har givet Niels Knudsen nogen Andledning til at begegne hinde ilde, at hun ei anderledes har forseeet sig mod ham, end at hun har taget hans Kiæreste dend hand ville prygle, i Forsvar, at Bodil har tiltalt ham paa en kiærlig maade fordie han agtede at handle ilde med sin Kiæreste, at Niels Knudsen da har bandet hende og da hun af Frygt lukkede sin Dør, oplukkede hand dend med Magt og slog hende mange Slag og til Afskied uden for Døren slog hende med Pidsken, saa der kom Blod item at hun har faaet 5 a 6 blaa Slag paa Kroppen.

Thi kiendes for Retten: At Niels Knudsen for sin beviste strafværdige Opførsel betaler Citantinden Bodil Glavinds eller Mand Jens Ryegaard: 1 Fordi han med Magt har opbrækket Jens Ryegaards Dør Trende førgetyve Lod Sølv 2—3 fordi han har givet Bodil Glavinds Stavs Hug Sex Lod Sølv for hver

Slag og 4 for de udi denne Proces forvolte Omkostninger fem Rigsdaller, hvilke Bøder udredes og efterkommes 15 Dage efter denne Doms loulige Forkyndelse eller med Execution udi hans Boe og Effekter, hvor er og forefindes kand.

Dette til Bekræftelse under min Haand og Signet.

Sønderhald etc. 13. Sept. 1769.

J. F. Carøe.

Man skulde næsten tro, at Niels Knudsen siden hen har kunnet dy sig for at mishandle Mennesker med sin Pisk. De Bøder har vist sviet til ham i lange Tider; men det var jo et advarende Memento for andre ligesindede.

Næringslivet i Randers

for ca. 200 Aar siden.

Relation af 1735 fra Randers Magistrat.

RA Rigsarkivet har Aarbogens Redaktion erhvervet følgende Afskrift af en Indberetning om Forholdene i Randers for ca. 200 Aar siden. Dette Aktstykke frembyder meget af Interesse, ikke blot ved at oplyse om Antallet af Næringsdrivende og disses økonomiske Stilling, men ogsaa ved i store Træk at give et Billede af hele Byens sørgelige Tilstand. Magistratens Betænkning gengives uden Ændring i Retskrivningen, for at der ogsaa kan blive Lejlighed til at stifte Bekendtskab med Øvrighedens sproglige Standpunkt. Den lyder saaledes:

Da os fra Hands Excellence Hr. Stiftsbefalingsmand Baron Eiler Holch er tilsendt efterskrevne kongel. allernaadigste Rescript in Copia med Befaling (at afgive) vores Betænkning og Underretning over detz Posters Indhold¹⁾, saa have vi i allerunderdanigst følge der af herved angaaende Randers Kiøbstæd schulled insinuere følgende Forklaring saa som:

¹⁾ Disse fremgaar af Svarene og udelades derfor her.

1 Post.

Bestaar efter Rescriptets 2 Postes Anledning *Randers Byes Handel, Negoce og Næring* fornemmelig udi følgende Poster:

1. Udi Maltgiørereri og Kornkiøb.
2. Udi Brøggeri og Brændeviins Brænden.
3. Udi Tømmer samt Jern, Tiære, Fische, Hør, Hamp, smaae Iszen-Kram og deslige Handling.
4. Udi Feede Vahre Handling.
5. Udi Viin Handling.
6. Udi Kram Vahre og Speceri Handling.

Hvad nu. dend 1ste Punct neml: *Maltgiøren og Korn Kiøb* angaaer, da er samme af utroelig ringe Importance, skjøndt sligt er een af de fornemeste Handlinger her drives, i henseende til dend slette Priis Korn-Vahrene ere udi i Norge, hvor det meste herfra afsættes, og hvorpaa udi nogle Aar saadant Tab er scheedt, at Sælgerne iche een gang har kundet naaet deris Indkiøb betalt, men maat, for at holde deris Skiberomme i Fahrt, stoppet Forliisen med Retourladningen, der end og iche har kundet udfalde til Profit, men contraire udfaldet saaledes at een og anden Indbygger her desformedelst er blefven forarmet.

2do. *Brøger og Brændeviins Brenderiet* er endnu af mindre Betydenhed, idet samme saaledes paa nogle Aar har aftaged, at fast iche hver 10de Tønne Øll eller Ancher Brændeviin udføres til Landsbyerne, imod hvis der i forige Tiider haver kundet afsættes, hvilchet siunes at maae her røre af dend sterche Penge Mangel, der er blandt Folch, iche alleeneste i Kiøbstæderne mens endog paa Landet, hvorved og er at agte, at dend Overdaadighed, der haver tilforn veret med stoere Brølluper, Barseler og videre des-

lige paa Landet, nu er meere indskrænchet end i Fortiiden, besynderlig og derved at Kroholdning paa Landet ved Forordningen af 30. April 1734 er vorden forbuden, der da ufeilbar maae giøre Forskiel paa Kiøbstædernes Aftræck.

3to. *Handelen med Tømmer, Jern. Tiere (Tjære), Fisk, Hør og Hamp, smaae Iszen Kram og deslige* er af Beskaffenhed som 1ste Puncts Forklaring i det samme Vahre er neesten og største Deels Skibe-rommenes Retour Ladning fra Norge, og dend Fordeel og Profit derpaa skulle have er forhen dobbelt tabt paa de oversendte Korn-Vahre; tilmed faaes fra Aalborg fra anden og tredie Haand een stoer om icke dend meeste Deel af Hør og Hamp, som her igien udsælges, og kand efter de Omstændigheder let sluttes, Profitten mone være ringe, sær da Bonden selv avler mængde af begge Deele, neml: Hør og Hamp.

Og saaledes haver det sig og 4to med Feede Vahre Handlingen, der ligesom forige scheer paa Norge, undtagen hvis som til Kiøbenhavn afsendes, hvor Fahrtoyerne igien til Retour Ladning medbringer een Deel Salt og Steenkull og for Resten tager Hav-Sand til Baglast, og kand altsaa meere ansees for Høckeri end for virchelig Kiøbmandschab. Der har og paa nogle Aar ingen her veret istand at kunde paatage sig Feede Vahre Leverantzten til Søe-Etaten.

5to. *Viin Handlingen* findes her af slettere Betydning end maaschee schal kunde synes troelig, thi de faae her i Byen, der dermed handler, forschriver samme deels fra Kiøbenhavn og deels fra Flensborg, siden dend ringe Aftræck derpaa er iche tillader det fra første Haand at hidføre, og om end saa var,

saa tillader Indseglingen her til Byen, som herefter vorder forklaret, det endnu meged mindre.

6to. Hvad *Kram-Vahre og Specerie Handlingen* er betreffende, siden samme iche fra første Haand ei heller med egne Skibe kand have, og man seer, at de faae dermed handle Aar efter andet aftager, og nogle reent forarmede, saa er det klart at denne Handtering ligesom de foran benævnte er ringe og i een slett Stand.

2 Post.

Om Byen efter det allernaadigste Rescripts 3die Postes Anledning haver af- eller til-taged, og hvad dertil maatte vere Aarsage. Ihvorvel nu denne Post udkræver meere i Henseende til Aarsagen i Byens Af- eller Til-tagende, end vii allerunderdanigst punctuel kand forklare: saa dog forsaavidt vii kand udgrunde Aarsagen dertil, bestaaer dend formodentlig meesten i følgende, naar vii først allerunderdanigst har meldet, at Byen paa nogle Aar saaledes er aftagen og tilbagesadt, at dend fast iche i Henseende til dends Næring og Indbyggernes Formue, kand consideres till Halvparten saa important som for een 20 à 30 Aar siden.

Dend fornemmeste Aarsag til saadan Byens Af-tagende er da uden Tvivl:

1. *Indseglingen igiennem Fiorden her til Byen,* som saaledes er svechet ved det at Fiorden Aar efter andet med Mudder tilgroer og stoppes at for nær-værende Tiid ingen Fartøyt til Byen kand opgaae, der sticker høiere end 4re Foed, i Stæden der i forige Thider Fartøier paa 7 à 8 Foed haver kundet ind- og ud-gaae, hvilchet afskræker fremmede Skiberomme

at søge denne Stæd, og maae af dend Aarsage saa meged støere Bekaastning anvendes paa de ind- og ud-gaaende Vahre, samme ved Pramme til og fra Byen ongefehr halfanden, 2 til 3 Miile at føere.

Det er og at befrygte, at Fiorden omsider og inden faae Aar meere og saaledes vil tilgroe, at end icke Halfparten ja end mindre Handel der igiennem kand drives, hvorover Byen endnu mere maa aftage.

2. Holdes det fastelig for, at Byen formedelst *dend stercke Indqvartering*, dend udi nogle Aar haver holdet, merchelig er tilbagesadt, thi lad vere der kunde indvendes, at saadan Indqvartering consume-rede een stoer Deel Penge i Byen, saa kand dog saadan Consumption icke nær opveie mod dend Ud-gift og Byrde, Byen har veret under, naar betragtes, at Byen i de Aaringer aarl: har contribuereet end - 16 à 1700 Rd[⊔] Indqvarterings Penge, og i Steden at Pengene i Byen syvnes at roullere mellem Borger-skabet selv ved det dend eene leyer Baraquer af dend anden, og Pengene bliver i Byen, saa befindes det dog at schee med de Omstændigheder, at nogle og gandsche faae Famillier derved syvnes at kunde formedelst deris Vaaningers bortleiende vere uden Tab, andre igien formedelst Marquetenter og Øll Tapperj have een liden Fordeel, men derimoed de øvrige Indbyggere, der ere meere end ti dobbelt saa mange, icke have mindste Skillings Fordeel deraf eller kand selge eller profitere af samme for een Dalers Verd mellem Aar og Dag, skiøndt de alligevel dertil har maat som høilig contribuere, og saaledes kand vel een ringe Fordeel vere for de, der eje Baraquer sampt for Høckerer og Kroholdere, men de øvrige derimoed tabe 10 dobbelt meere end de første vinde, og kand

i saa Maade ingen siges at vinde høiere derved end alleene de nærmeste Landsbyer der desbedre kand nyde deris afsettende Vahre betalte, hvorunder Kiøbstæd Manden i Almindelighed har maat lidt, foruden de mange Besværligheder saa sterck een Indqvartering ellers i andre Maader fører med sig.

Vel haver Deris Kongel. Majst veret saa naadig at lade Borgerschabed udvisse udi Skovene nogle Læsse Brændeved til Soulagement for dend stercke Indqvartering, de haver holdet, mueligt i allernaadigst Consideration, at Brændevedden her som langt fra Skoveggen er dyr og meget kaastbar; men da samme har veret saa langt fra Byen at hente, har Borgerschabed aldrig kundet udbragt saadan et Læs Brændeved til høiere end $5\frac{1}{2}$, 6, 7 à 8 til 9 β i det høieste, da de derimod haver maat betalt for hvert et Læss Ved, de deris Indqvartering har maat forschaffe, 2 t. $2\frac{1}{2}$ à 3 Mark danske, og har Indqvarteringen altsaa i denne og mange andre Maader veret i vore allerunderdanigste uforgribelige Tancher een Med-Aarsag til Byens Aftagende.

3. At og Byen for nærværende Tiid findes ringere af Velstand end for nogle Aar siden, det reiser sig een stoer Deel deraf, at ligesom de fornemmeste og velhavende Mænd Tiid efter anden ved Dødden er afgaaen, ere deris efterladte Boe og Midler ved Skifte imellem deris saa vel indén som udenbyes Arvinger saaledes dissiperede og adspredte, at somme-stæds det meeste er gaaed ud fra Byen og andre Steder deelt imellem mange fattige Arfvinger i Byen, der meere har anvendt Midlerne til nødtørfdig Subsistence end veret i Stand dennem i Handling at empløjere, dels og har Enckerne sidet tilbage, og i

disse sidste slette Handels Tiider tabt det deris Mænd tilforn i de Tiider Negotien florerede have vundet, og i saa Maåde ere nu igien tilbage meesten fattige Enker og uformuende Arvinger, hvor tilforn haver veret en velhavende og formuende Mand.

3die Post.

Efter dend allernaadigste Befalings 4de Postes Indhold, bliver:

1. Nogle faae fremmede Fahrtøyer, som meesten er fra Norge item Als og Sønderborg, fragtet her af Indvaanerne at gaae paa Norge, hvis Antall dog ikkun er ringe, og de ongefehr af Størelse med de middelmaadige, Indvaanerne self eje; der fragtes og somme Aaringer 1 à 2 Fartøjer fra Flensborg og Lübech hid med Købmands Vahre fornemmelig Tag- og Muur-Steene.

2. *Hvorledes Skibs-Fahrten er beschaffen?*

Samme er som foran under nest foregaaende 2^{den} Postes 1ste Punct er forklared aldeles ringe og af saare liden Betydenhed og befrygtelig vil formedelst Mudderens Tilvext i Fiorden endnu i Fremtiden blive ringere, og er her til Byen for det:

3. Ikke meere end- 15ten Skibsromme og Fartøyer smaae og stoere i alt neml: 1 paa 17 Læster, 1 paa 10, 2de paa 9 Læster, 3de paa 8te Læster, 1 paa 7^{1/2} Læst, 1 paa 6 Læster, 2de paa 5 Læster, 3de paa 4 à 4^{1/2} Læst og 1 paa 2de Læster.

4. Fahrten gaaer, som foran allerunderdanigst er forklaret, største deels paa Norge, nogle faae paa Kiøbenhavn og somme Aaringer fragtes 1 à 2 Fartøyer fra Lübech og Flensborg, men somme Aaringer enten kuns et eeneste eller og slet ingen paa de 2^{de}

sidste Stæder, og det ickun een Reise om Aaret, naar det skeer. Paa Norge kand der imod af og til giøres alt ligesom det kand falde sig 1, 2 à 3 Reiser i høieste om Aaret.

5. Befragtningen frem og tilbage bestaaer fornemmelig udi efterschrevene: Til Norge sendes Malt og een gandsche ringe Deel Rug, een liden Deel røget Flesk saa og een Deel Smør, hvilchet sidste er af saa ringe Quantitet at det iche anderledes end Høcherj kand ansees.

Der oversendes endog, som meesten deels er Skipperens og Folchenes Føring, Lærret, Vadmel, Handsker, Strømper og deslige smaae Ting, der iche er af Consideration. Derimod føres tilbage fra Norge Jern, Tiære, Tømmer og Bredder, Sild og Bergs Fisk, hvilke 2de sidste Slags ere ringe, siden dermed ingen Fart giøres paa Øster Søen eller andre Steder; saa faaes og een liden Deel Salt og Steenkull fra Norge, dog ickun saare lidet, siden det meeste deraf føres hid fra Kiøbenhavn.

Til Kiøbenhavn føres samme Sorter som til Norge dog noged meere Rug og Havre samt Feede Vahre end til Norge. Fra Kiøbenhavn faaes igien hid Salt og Steen-Kull, Viin og Brendeviin, samt for at ballaste Fahrtøyerne nogle Slib-Steene og for Resten Hav-Sand.

Fra Lübech og Flensborg, naar Kiøbmandene self først ere did rejste til Lands at giøre Indkiøbet og sammesteds fragted Fahrtøye til Overførselen, føres hid det lidet Quantum her afsættes af Klæde og Kram Vahre, smaae Issen Kram, een liden og ringe Deel Viin Vahre, samt Humle, Hør og Hamp; saadanne fremmede Fahtøyer fører til de Stæder tilbage igien ei nogen Vahre herfra men alleene Ballast.

4de Post.

Manufacturer eller Fabriquer findes eller har icke veret her i eller till Byen i mange Aar af nogen Slags undtagen et Tegl-Brenderj afgangene Jens Bay haver haft; men som Materien til dets Forsetning ej har veret eller er at faae af dend Bonitet, at sligt har kundet til mindste Fordeel vorden vedligeholdet, saa er samme igien for nogle Aar siden for icke der ved at lide støere Skade bleven ødelagt, og ei heller nogen sinde af bemeldte Aarsage kand komme paa Foede.

5te Post.

Endelig efter det allernaadigste Rescripts 7de Postes Tilhold er *Tallet af Borgerskabet og Handverchs Laugene* som følger med sampt deris Tilstand saa vidt vides kand, neml:

1mo Laug og Societeter ere alleene:

Bagernes, hvorudi ere 7 Mestere og 3^{de}

Grov Brøds Bagere tilsammen . . . 10 Stkr.

Af disse 10 Bagere er icke meere end 2de der kand holdes for /: saavidt vii kand viide eller blive underrettet om :/ at eje naar deris Gield er betalt meere end ohngefehr 100 à 150 til 200 Rigsdalers Middel i det høieste.

De øvrige 8te er alle fattige og forarmede Folck, af hvilcke de aller formuenste iche kand siges at eje, naar deris Gield er fradragen 50 rd^r.

Skrædernes Laug, bestaaende af 10 Mestere

Af disse 10 findes 3de hvoraf dend 1ste kand ongefehr eje, naar hans Gield

er betalt - 600 rd^r og de andre 2de omtrent end 3 à 400 rd^r. De øvrige 7 ere fattige og forarmede Folck.

Handskemagernes Laug, der udi ere . . . 17.

Af disse findes 1, der efter vore Tancker kand eje 1500 til 2000 rd^r, 1 paa 8te til 900 rd^r, 1 paa 3 til 400 rd^r og 3de hver paa 150 til 200 Rigsdalers Midler.

De øvrige 11^{ve} ere fattige og ei sees at kand, naar deris Gield er betalt, eje noget.

Skomagernes Laug, der er 23.

Af disse 23 er, saavidt vii kand udfinde, icke een eeneste, der eier efter at hands Gield er betalt, saa meget som een Snees Rigsdaler, men ere alle fattige og forarmede Folck.

Hattemagernes Laug bestaaer af 8.

Af disse 8te er ickun een, der kand siges at eje ongefehr 100 à 150 rd^r. De øvrige 7 ere alle fattige.

Smidenes Laug bestaaer af 4re Klein og 2 Grov Smide tilsammen 6.

Af disse 6 er ickun 1, som vii kand efter nøie Overveiende ansee for at eje 2 til 300 rd^r omtrent. De øvrige 5 ere alle meesten fattige.

Felberedernes Laug bestaaer af 7 Mestere

Af disse 7 haver 1 alleene end 7

å 800 rd^r saavidt kand viides, og een ongefehr 3 til 400 rd^r. De øvrige 5 ere fattige.

Snedkernes Laug bestaar af 7.

Disse 7 Snedker ere alle fattige og forarmede Folch, der intet have.

og

Vognmændenes bestaar af 30.

Disse 30 ere alle forarmede og fattige Folch, hvilche intet eje.

Er i Tallet . . 118 Md.

2. Borgere og Indbyggere, der ingen Laug eller Societet haver:

Kiøbmænd og Kræmmere som ansees for de fornemmeste 6 Stk.

Disse Mænds Tilstand er os umueligt ved Sum at kunde tilkiendegive; men saavidt vii har kundet udforske, drive de den liden Handel, her efter denne Stæds Leilighed falder, uden Gield, hvilchet er dend yderligste Forklaring vii derom kand give.

Andre Kiøbmænd og Kræmere, der anses som Middelmaadige og nest de fornemmeste 8.

Om hvis Tilstand ligesaa lidet ja mindre end om de næst foregaaende noget vist kand settes, siden man fornemmer, de dend Handel de driver iche kand bestride uden fremmed

Credit; og skal saadan deris Handling neppe kunde for eenhver af de 2 à 3 beste bestaae af meere end ongefehr imoed et Par Tusinde Rigsdaler, der roullerer og bruges til Handling.

Endnu smaae Kiøbmænd 36. 50.
 hvor af 10 ere Encker.

Hvilcke alle sidde og ernære sig med smaaet Kiøbmandschab sampt Øll Brøggerj og Udskienken, hvis Tilstand iche er muelig at navngive, heller iche nær kand consideres mod nest forestaaende 8te middelmaadige Kiøbmænd.

Skipperere 11.

Af disse ere nogle faae, der eje een liden Part i de smaae Fahrtøyer, de føre, og de øvrige fahrer for Hyre. Alle 11^{ve} ere fattige Folck, der iche kand siges at eie noget, naar deris Gield er betalt.

Fiskere, Prammænd, Daglønnere, Brandtfolch og adskillige Slags andre Arbeidsfolch. 127.

Paa hvilche, som alle ere arme og fattige Folsh, intet er at reflectere.

3. Endnu er efterskrevne der icke have
Laug eller Societet saa som:

<i>Apothekerens Enche</i>	1.
Der saavidt vii kand udgrunde er anseet for end 5 til 6000 rdrs Middel.	
<i>Chirurgus</i>	1.
Er fattig og intet ejer.	
<i>Farvere</i>	2.
Sidde i nogenledes Tilstand, hvis Sum os icke er muelig at naungive.	
<i>Bogbinder</i>	1.
Lever i nogenledes Tilstand og efter vor Formeening kand vere af end 3 til 400 rd ^{rs} Middel.	
<i>Rebslager</i>	1.
saavidt vi slutter kand vere af 5 til 600 rd ^{rs} Formue.	
<i>Kaabersmide</i>	2.
Hver paa 3 à 400 rd ^{rs} midler omtrent.	
<i>Glarmestere</i>	2.
Ligeledes een hver anseet til 100 rd ^{rs} Middel ongefehr.	
<i>Urtegaards Mænd</i>	2.
Hvor af dend eene er slet fattig, og dend anden ansees til 2 à 300 rd ^s Middel.	

<i>Muurmestere</i>	2.
Begge fattige og intet eier.	
<i>Tømmermænd</i>	3.
Alle fattige og ei noged eiende.	
<i>Sadelmagere</i>	2.
Ligeledes fattige.	
<i>Stoelmager og Pottemager</i>	2.
Ere begge gandske fattige.	
<i>Peruque (Paryk) Magere</i>	2.
Ligeledes begge fattige.	
<i>Hiulmagere</i>	2.
Iligemaade blot fattige.	
<i>Uhrmager</i>	1.
Eier os vidende ei noged.	
<i>Garver Encken</i>	1.
Kand efter vor Gisning omtrent være eiende af end 8 til 900 rd ^r .	
<i>Guldsמידe</i>	2.
Ere nogenledes i Stand, og hver- ken kand siges at vere fattig eller eje noged.	
<i>Mahlere</i>	2.
Begge fattige og ei noged eiende.	
<i>Drejere og Bødkere</i>	5.
Alle fattige og ei noged eiende.	

Brændeviins Brendere mest uden Byen
boende 35.

Ere alle i middelmaadig Stand,
hverchen fattige ei heller kand siges
de noged synderlig eje.

Musicant 1.

Er udi nogenledes Tilstand, kand
dog ei siges hand noged at eje, naar
hands Gield er betalt.

Antallet bliver da
saaledes ialt — 378.

I øvrigt efter Rescriptets 7de Postes Slutning finde vi icke, at Byen haver fleere Haandvercks Folck af nogen Slags nødig, men snarere hafve for mange.

Og saaledes hafve vi da i allerunderdanigst Følge allerhøiestbemeldte kongel. allernaadigste Rescripts Tilhold, for saa vidt Randers Kiøbstæd maatte kunde vedkomme, det nøieste os haver veret mueligt at udfinde, forfattet vores allerunderdanigste Forklaring, dend vi herved efter høie Ordre Deris Excellence Hr. Stiftsbefalingsmand Baron Holch underdanigst og allerydmygst insinuere. — Randers Raadstue dend 3^{die} Augustii Anno 1735.

N. Bredahl. C. S. Eggers. H. Drejer. N. Stabell.

Kvelstrup paa Mols.

Af Kommuelærer *N. Nielsen*, Hillerød.

ERREGAARDEN Kvelstrup har en lun Plads mellem Bakker ved et lille Vandløb, Stenbæk, der gennem „Drewten“ og Mosen Storekringel søger ud i Aarhusbugten tæt ved den ny Dampskibsbro, som højst umotiveret har taget Navn efter Skødshoved.

I „Danske Atlas“ (1768) omtales Kvelstrup som „en liden, men gammel Herregaard“, der før „har været i meget smuk Stand, med Graver omkring Borgegaarden, hvilken nu alene er en Bindingsværks Bygning“. Om Ladegaarden bemærkes, at den er god og har fire Længer.

Nu til Dags vilde det hedde: Den grundmurede Hovedbygning med Sidefløj skal være opført i Aaret 1794. Udbygningerne, der til Dels hidrørte fra Sandbergernes Tid, brændte 1908, og de nyopførte Længer bidrager væsentlig til, at Hovedbygningen tager sig mere uanselig ud end tidligere.

Udenfor Gaarden mod Vest ligger en vandfyldt Fordybning, Vandkulen, formodentlig en Rest af omtalte „Graver“. I et Hjørne af den i nyere Tid stærkt udvidede Have og tæt op til Hovedbygningen fandtes i mine tidligste Drengear en af Kanaler omgiven Plads, en Art Voldsted af ringe Omfang, kaldet

„Slottet“. Opgravede Munkesten taler for, at her i gamle Dage har staaet en Bygning, muligvis et Taarn. Det hele er beklageligvis sløjft for længe siden.

Paa Toppen af en Bakke Nordvest for Gaarden troner en forblæst Vindmølle, som Proprietær Jens Risager Poulsen lod opføre, og som indtil 1864, da Konkurrenten i Dejret blev bygget, havde ypperlig Søgning. Lidt længere borte, i Retning af Dejret, ligger en Stenaldergrav (Dysse), noget sjældent i Tved Sogn. Arbejderboliger, en gravet Fiskedam og en beplantet Vandmølle-dæmning findes i Bøsseskuds Afstand mod Vest. Om selve Vandmøllen, som nu er aldeles forsvunden, har jeg ingen autentiske Oplysninger kunnet indhente. Et Hul i en nærliggende Skrænt — Klosterbakken, paa Dejret Omraade — taler for, at Dæmningsfylden er taget her.

Ved Vandmølle-dæmningen begynder „Drewten“, en smal Jordstrimmel, der forbinder Gaardens bakkede Overmark med den aldeles flade Nedermark og Stranden. Paa Grænsen af Nedermarken findes et, væsentlig af El og Hassel bestående Krat, Kvelstrup Skov eller Ballebuskene, som indtil videre gør Krav paa at betegnes som Sognets største Plantage. Tæt herved ligger en gammel Kampestensfold, et Vidne om, at Faareavlen paa Kvelstrup har haft blidere Kaar end nu til Dags. Strandjorderne langs Aarhusbugten afgav i min Barndom Tumbleplads for Faarene, der kunde give gamle Thomas Slæth fra Dejret og hans Hund nok at bestille. Nu henligger disse Sandstrækninger til ingen Nytte, fraregnet, at der er gjort Tilløb til en Fyrreplantning, som forøvrigt tegner godt. Kun Skade, at Arbejdet standse for omtrent 40 Aar siden, da det vel var begyndt.

Indkørselen til Gaarden fra Øst fører gennem „Rytterledet“, to firkantede, raat tilhugne Stenstøtter, skraat afskaarne foroven og med indkilede Jernkramper. Træerne langs Vejen er plantede i Tredserne af forrige Aarhundrede.

* * *

Allerede paa Erik af Pommerns Tid var Ridder *Henrik Sandberg* Ejer af Kvelstrup, som han 1441 udlejede til en vis Jens Ibsen eller Jonsen (i T. A. Beckers „Bondekrigen“ fortælles, at bemeldte Ibsen eller Jonsen fik Gaarden afgiftsfrit paa Livstid, fordi han havde reddet sin Herres Liv under Kampene i Vendsyssel). Endnu 1468 kaldes Henrik Sandberg Herre til Kvelstrup; men 1470 tager hans Enke, Fru Birgitte, Sønnen

Ulrik Henriksen Sandberg til Værge, idet hun overlader ham Gaarden med Tilligende paa Betingelse af, at han aflægger Moderen Regnskab, og hun til Gengæld forpligter sig til intet at forpante uden hans Vidende.

Senere nævnes *Christen Sandberg* (gift med Mette Strangenberg) som Ejer af Kvelstrup og Fader til

Landsdommer *Anders Christensen Sandberg* (gift med Sophie Jørgensdatter Schinkel), ligeledes af Kvelstrup. Sønnen

Landsdommer *Christen Andersen Sandberg*, Herre til Kvelstrup, Løjstrup og Vedø († 1517), var gift med Anne Sommersdatter (død som Enke i Ginnerup Anno 15.. og begravet i Stationsbyen Laurbjerg Kirke). Deres Datter Margrethe (gift med Niels Jul til Astrup i Salling) arvede Løjstrup (Laurbjerg Sogn), og Sønnen

Landsdommer *Anders Christensen Sandberg* († 1559) Kvelstrup, hvortil han siden føjede Isgaard (købt 1544) og Vedø, den sidste ved Giftermaal med Gertrud Tygesdatter Krabbe († 1602).

I Koed Kirke ved Ryomgaard findes en Ligsten over Ægteparret og en Datter. Alle tre er afbildede paa Stenen, der er indsat i Kormuren.

Efter Anders Christensen Sandberg fulgte antagelig Sønnen *Christen Andersen Sandberg* som Ejer af Kvelstrup. Men da han faldt i Syvaarskrigen (1568), gik Gaarden over til en yngre Broder

Ulrik Andersen Sandberg (født paa Isgaard 1552), der fra 1597 tillige var Ejer af Løjstrup. Han blev 1591 Lensmand i Norge, var i 33 Aar (til sin Død 1636) Befalingsmand paa Lundenæs, for ikke at tale om, at han som Ritmester udmærkede sig i Kalmar-krigen og var meget yndet af Kristian den Fjerde. Af denne blev han 1616 paa Koldinghus tilligemed elleve andre slaaet til Ridder af den væbnede Arm. Ved Magelæg med Kongen fik han (1584) to Gaarde i Tved og (1606) Gods i Løjstrup By. Han ejede desuden en Gaard i Tillerup, en i Knebel m. m., ligesom han af Kongen blev forlenet med 8 Gaarde i Borup paa Helgenæs. Alt i alt takseredes hans Jordegods til 1138 Tdr. Hartkorn, hvortil kom Tved og Egens Kongetiender, som han i hvert Fald oppebar til en Tid. — 1592 betænkte han Tved Kirke med en Altertavle (dog næppe den nuværende).

Med sine to Hustruer, Anne Maltedatter Sehested (født 1560, † 1594, bisat i Tved) og Anne Mogensdatter Gyldenstjerne fra Bjerregaard († 1657, begravet i København), havde Ulrik Andersen Sandberg 21 Børn. En Søn af andet Ægteskab, den sidste af Slægten (?), var

Anders Ulriksen Sandberg (født paa Lundenæs 1620, død paa Kvelstrup 1677 og bisat i Tved Kirke). Som Generalmajor kommanderede han en kombineret Rytterstyrke under Felttoget i Skåne 1676 og deltog som Næstkommanderende paa venstre Fløj i Slaget ved Lund 4. Decbr. s. A. Uagtet han opførte sig bravt, blev han ikke desto mindre nogle Dage efter suspenderet og sat under Tiltale for sit Forhold under Slaget. Den partiske Krigsret dømte ham (dog ikke enstemmig) fra Ære, Liv og Gods; men Kongen benaadede ham med Charges Fortabelse. — Sandberg døde nogle Maaneder efter af Græmmelse.

Hustruen — Ingeborg Krabbe, som han havde ægtet 1654 — fik for sin store Armods Skyld Lov til at hensidde skattefrit paa Kvelstrup til sin Død paa Betingelse af, at Gaarden da skulde tilfalde Kronen. — Hun døde 1. Oktober 1692, efter Sigende under Gudstjenesten i Tved Kirke, hvor hun formentlig er bleven bisat ved Mandens Side¹).

*

*

*

Fra Sandberg'erne synes Kvelstrup — trods Inddragelse under Kronen — at være gledet lydløst over til Gersdorff'erne, en Familie, hvis første Medlem her til Lands var Christopher Gersdorff († 1634 el. 35). Denne indvandrede Tysker spillede ingen Rolle i det

1) Sandberg'erne havde Familiebegravelse i Kirkens Krypt. Da „Danske Atlas“ udkom, hang der tre Faner under Hvælvingen i Koret, den ene til Ære for den „æreløse“ Anders Ulriksen Sandberg; men det hele er nu borte paa en Fanestang nær (i min Barndom hang der endnu en lille Klud af ubestemmelig Farve paa den), ligesom Gravhvælvingerne er tømte for deres kaotiske Indhold og tilmurede.

offentlige Liv, men desmere som ihærdig Samler af Jordegods, idet han Tid efter anden ejede Isgaard, Vosnæsgaard og en halv Snes andre Gaarde i Jylland. 1625 blev samtlige Ejendomme anslaaede til 2088 Tdr. Hartkorn.

Christopher Gersdorff var Fader til den bekendte Rigsdrost Joakim Gersdorff (1611—61), Herre til Tundbyholm i Skåne og gift med Øllegaard Hvitfeldt. En Søn af dette Ægteskab var

Etatsraad *Christian Gersdorff* (født i København 1644), Rentemester og (fra 1692) tillige Amtmand over Kalø Amt. Inden Udgangen af det 17. Aarhundrede (antagelig fra 1692) var han Ejer af Kvelstrup, tidligere af Isgaard og fra 1703 af Roelsegaard. Han døde 1725 og er bisat i Kapellet ved Tved Kirke, hvor Kistepladen strømmer over af fad Smiger og opstyltede Talemaader indtil Væmmelse. Sønnen

Konferentsraad *Joakim Gersdorff* (født 1677 i København), Herre til Isgaard, Kvelstrup, Roelsegaard og (fra 1719) Vosnæsgaard, var ligeledes (til 1741) Amtmand over Kalø Amt. Han skal have opført Borggaarden paa Isgaard, Tillerup Skole (omtr. 1723), Hovedbygningen paa Vosnæsgaard (1725), maaske ogsaa Taarnet paa Vistoft Kirke, og boede snart paa Isgaard, snart paa Roelsegaard, snart paa Vosnæsgaard, men — saa vidt vides — aldrig paa Kvelstrup.

Joakim Gersdorff var gift med Edele Margrethe Krabbe (født 1689, † 1710), døde 1745 paa Vosnæsgaard og er bisat i Tved. Sønnen

Konferentsraad *Christian Gersdorff* til Isgaard, Kvelstrup, Roelsegaard, Vosnæsgaard og Kjærsgaard (født 1707 paa Isgaard) var Amtmand over Kalø Amt 1741—57. Han var gift med Antonette Maren Rosenørn

af Mejlgaard († 1652, bisat i Tved), døde 1757 paa Vosnæsgaard og er bisat i Tved, hvor han havde ladet Gravkappellet opføre¹⁾.

Christian Gersdorff efterlod 2 Sønner og 1 Datter, af hvilke den ene af Sønnerne,

Major og Generaladjutant *Joakim Gersdorff* (født 1743), Herre til Isgaard, Kvelstrup og Roelsegaard, opgives som „Ejer af hele Tved Sogn“, hvilket i hvert Fald kun gjaldt til en Tid, idet han solgte Roelsegaard med Gods (1768) og derefter Isgaard (omtr. 1773), Kvelstrup samt Tved og Vistoft Kirker. Død 1781 og bisat i Tved.

*

*

*

Køberen af de Gersdorff'ske Ejendomme i Tved Sogn, Kammerraad *Ole Markussen* (Fader til Pastor Andreas Bjørn Marcussen i Tved), afhændede Kvelstrup 1794 til

Ole Nikolaj Hansen, hvem Gaardens nuværende, uanselige Hovedbygning skyldes. Hansen døde 1799, 36 Aar gl. (begravet i Vistoft Kirke), og den følgende Ejer,

Jørgen Mørch Secher fra Hjortshøjlund solgte Kvelstrup 1804 til

1) Det Gersdorff'ske Gravkapel, ved Tved Kirkes vestlige Gavl, var i min Barndom aldeles overfyldt, hvilket ikke mere er Tilfældet. Familieportræterne, som hang paa Væggen ind mod Kirken, er alle fjernede, rimeligvis, fordi de ikke kunde taale Fugtigheden.

I de sidste 60 Aar er ingen kendte Personer bisatte i Kapellet, fraregnet Løjtnant, Adjutant Peter Gersdorff (født paa Boltinggaard 1837, falden ved Dybbøl 1864). Chakot og Sabel er anbragt paa Kistelaaget.

Kystbefalingsmand *Erik Rugaard* (der tillige ejede Blaakær), som atter afhændede Gaarden til

Niels Petersen, bedst kendt under Navnet „Greve-Niels“, en fiffig Bonde, hvis Liv fremtræder som en hel Roman, den Sagnet yderligere har søgt at pynte paa.

„Greve-Niels“ — født 16. November 1783 i Strands (Vistoft Sogn), hvor Faderen var Husmand — tjente efter Sigende som Svinedreng paa Isgaard. 1805 tilgiftede han sig en Gaard i Strands, men blev skilt fra Hustruen og ægtede 1820 Enken Ane Madsdatter sammesteds, ved hvem han blev Ejer af „Bondegaarden“. (En Datter af dette Ægteskab var gift med „mig Anders Jensen, nu Gaardmand i Dejret“, som Gravstenen paa Tved Kirkegaard udviser). Siden købte han Nabogaarden, og efter at have frasolgt Udlodder her og der, lagde han begge Gaardene sammen under Navnet „Strandsgaard“, hvilken han 1828 mageskiftede med Isgaard, idet han gav Isgaards daværende Ejer, Christian Leemeier, 4000 Rigsdaler i Bytte. 1834 købte han Kvelstrup (for 12000 Rdl.), lagde en Gaard i Blaakær samt Parceller af Dejret Jorder ind under samme og solgte det hele 1839 (for 22000 Rdl.) til Brødrene Poul og Jens Risager Poulsen fra Roelsegaard. Da Christian Leemeier var død ugift 1843 (49 Aar gl.), købte „Greve-Niels“ Strandsgaard tilbage, men afhændede den kort efter til Anders Tørslev paa Christiansminde i Begtrup. Siden afhændede han Tved Kirketiende til Sognets Bønder, solgte Isgaard (1857) til Gustav Krøger og flyttede til Ebeltoft, hvor han døde 24. April 1862.

Hans Grav findes paa Tved Kirkegaard, og paa Mindestenen læses: „En kraftig Vilje, en lys Aand, et godt Hjerte, en hjælpsom Haand“.

I et tredje Ægteskab var „Greve-Niels“ velsignet med 3 Sønner og 1 Datter. Enken døde 1887 i en Alder af 87 Aar.

* * *

Poul og Jens Risager Poulsen, der 1839 købte Kvelstrup i Forening, var Sønner af Proprietær Niels Poulsen, der 1816 var bleven Ejer af Roelsegaard, efter at han tilforn havde været Forpagter paa Nør-lund og Torstedlund oppe ved Rold Skov (hvor min Farfader var Avlskarl hos ham).

Poul Poulsen havde efter Faderens pludselige Død (1830) overtaget Roelsegaard, og efter Samejets Op-hør blev *Jens Risager Poulsen* (født 11. September 1804) Eneejer af Kvelstrup til 1873, da han overlod Herlighederne til sin yngste Søn og med Hustru — Erasmie Ørting fra Ebeltoft (f. 1813, † 1882). — flyttede til en lille Landejendom i Aaby ved Aarhus, hvor han døde 20. Oktober 1881.

Da Fader var Avlskarl paa Kvelstrup en god Del af de Aar, Jens Risager Poulsen sad inde med Gaar-den, havde jeg i Barndommen rig Lejlighed til at iagttage denne ret velvillige, men noget hastige Herre, for hvis barske Aasyn jeg en Tid lang skælvede. Ikke desto mindre bør det fremhæves, at Proprietæren — trods alle Fejl — var en god Mand.

Fruen — „Madammen“, som vi kaldte hende — var en mild og tiltalende Skikkelse, hvem Forfatteren af disse Linier er gældbunden til og mindes med Taknemmelighed.

Jens Risager Poulsen var Studeopdrætter paa en Hals. Hvert Efteraar fik Gaarden rig Tilførsel af unge Dyr, dem Proprietæren opkøbte paa sine ret

vidtløftige Markedsrejser. Om Dagen gik de løse paa Markerne, og om Aftenen blev de drevne ind i „Studetoften“, en af høje Stendiger omgærdet Plads, som nu er indlemmet i Haven. Vinteren igennem blev de plejede med rørende Omhu og afgik Tid efter anden. Aldrig har jeg set saa mæskede Kroppe, som Studene paa Kvelstrup havde at opvise. Det gungrede ligefrem af Fedt, naar de traadte i Brostenene, og at dette Fedt i rigt Maal holdt Proprietæren skadesløs for Møje og Udgifter, vilde det være formasteligt at tvivle om.

Landboforhold i Randers Amt for ca. 100 Aar siden.

ET KGL. DANSKE LANDHUSHOLDNINGS-SELSKAB lod i første Fjerdedel af forrige Aarhundrede nogle kyndige Mænd foretage Rejser omkring i alle Amter, for at de ved Selvsyn og paa Grundlag af indkomne Beretninger kunde affatte Beskrivelser over Næringslivet og i det hele taget de økonomiske Forhold i Landets forskellige Egne.

Selskabets Sekretær, *I. C. Hald*, berejste Randers Amt i Sommeren 1824 sammen med Landvæsenskommissær *Dalgas*, og Resultatet heraf var en ret omfangsrig Bog, der indeholder mange interessante Enkeltheder om Landbrugets daværende Tilstand. Bogen eksisterer næppe nu i ret mange Eksemplarer; maaske findes den i ganske enkelte Herregaardsarkiver, men blandt den almindelige Landbostand er den saa godt som helt ukendt.

Det vil derfor sikkert kunne have sin betydelige Interesse her at gengive nogle enkelte Afsnit, der karakteriserer Landbrugets Stilling i Amtet for ca. 100 Aar siden. Her skal da først nævnes den Gren af Husdyrbruget, som langt tilbage i Tiden har spillet

den største Rolle i en vidtstrakt Egn omkring Randers, og det er

Hesteavlens.

Om denne hedder det:

„Eenstemmigen paastaaes, at Hesteavlens ikke er hvad den har været, især i Begyndelsen af Udstykningsperioden, men at den er aftagen baade i Henseende til Racen og til Hestenes Antal. Man angiver som Aarsager hertil:

a) Under Krigen¹⁾ vare Hestene i høi Priis. Derved fristedes Mange til at sælge de bedste Hopper og beholdt da de svagere til Tillæg, hvorved Racen nødvendigvis maatte tabe i Godhed. Nu nødes Mange til at sælge af Trang, hvoraf Følgen er den samme, da de fortrinligste Dyr først afsættes. Desuden er Afsætningen for Tiden ringe i Sammenligning med, hvad den har været, saa at Landmanden ikke har den Opmuntring, som før, til at sørge med Omhu for Racens Vedligeholdelse eller dens Forædling.

b) Tilforn havdes Stutterier ved de fleste Herregaarde, og Hingster holdtes her til Afbenyttelse for hvert Godses Bønder. Disse Stutterier existere ei længer, deels formedelst Herregaardenes Adsplittelse, — som altsaa i denne Henseende ikke har haft helde Følger, — og deels fordi det nu ansees fordelagtigere at holde Køer eller Stude paa de Herregaarde, der endnu ikke ere udstykkede.

Hingstholdet er gaaet af Brug; kun Faa have og Evne til at anskaffe og holde kostbare Heste. Gode Hingster er derfor saa sjeldne, at der undertiden ikke findes een i flere Herreder. Blandt de Herregaards-

¹⁾ Krigen med England i Aarhundredets Begyndelse.

stutterier, som tilforn fandtes i Randers Amt, udmærkede sig især de paa gl. Estrup, Scheel, Overgaard og Dronningborg, hvilket sidste holdtes for Kongelig Regning. Af disse Stutterier findes nu intet Spoer tilbage, undtagen forfaldne Staldbygninger; den for 12 Hingster og 12 Hopper indrettede beqvemme Stald paa Gammel-Estrup og det dermed i Forbindelse staaende Ridehuus ere nu til liden eller ingen Nytte.

Naar det forresten tages i Betænkning, at Hingsterne ved disse Stutterier vare af jydsk Race, hvilket er den almindelige Mening, da vil man kunne trøste sig med, at de ugunstige Virkninger, deres Ophævelse har yttret paa Hesteracen, ei ere anderledes, end at der jo kan raades Bod paa dem, naar kun Regjeringen sørger for at hæve Savnet af tjenlige Hingster, hvor det er forhaanden, og naar Bonden selv vil tænke paa sin Hesteraces Forædling ved at træffe et skjønsomt Valg af Han og Hun.

c) Det er tildeels kun Bonden, der befatter sig med Hesteavl. Men den Hingst, han afbenytter, er ofte gammel og svag eller fuld af Feil. Han savner i Almindelighed Indsigt i at vælge den meest feilfri Hoppe til Tillæg, og har sjældent nogen Idee om, at det er af Vigtighed, hvilken Hingst han benytter, og tager derfor sædvanligen sin egen eller sin Naboes 2 Aars Plag (som han kan have for intet) til Bedækning, førend den samme Aar bliver skaaren. De, der gjerne ville bruge en god Hingst, naar den findes i Eggen, have undertiden ikke Evne til at betale derfor. Hvor velgjørende end Stutteriebesigtigelser ere, kunne de dog ikke altid raade Bod paa, hvad der er Følger af Landmandens forknytte Omstændigheder og hans deraf fremkaldte Modløshed.

d) Endskjøndt de nuværende Coniuncturer have lært Bonden at stræbe efter at tilveiebringe et mere passende Forhold i Antallet af hans Besætning af Heste og Hornqvæg, gives der dog endnu mangan Bonde, som holder flere Heste end han behøver til sin Gaards Drift, da han ei indseer Muligheden af at kunne pløie med 2 Heste, endog paa sandede Jorder. Han kan derfor ikke skaffe en, i Forhold til sin Gaards Areal for stor, Hestebesætning den tilstrækkelige Underholdning, hvilket jo maa have skadelig Indflydelse paa Dyrene og bidrage til, at Racen forringes med Hensyn til Udvikling i Væksten.*)

Det Anførte uagtet kan man dog ei nægte, at Hesteavl en endnu staaer paa et høit Trin i endeel af Randers Amt. Derom vidne de mange skjønne, endog udmærkede Dyr, som fremstilles ved Stutteriebesigtigelserne i Randers Bye; ja dette Amt er, efter Sagskyndiges Mening, det fortrinligste i Jylland med Hensyn til Hesteopdræt. Antallet af tjenlige Stammedyr, især af Hopper, er nok ogsaa forholdtviis større her, end i de øvrige Amter; ifølge autentiske Kilder fandtes i 1824 i dette Amt 450 af Stutterie-Commissionen brændte Hopper og 7 brændte Hingster. Dette synes at vise, at man dog ikke saa ganske har tabt Sandsen for at vedligeholde Racen, og dertil har ei

*) Den tidlige Alder, hvori Hestene tages til Arbeide, anføres ofte som en Aarsag til Racens Forringelse. Men den Lemfældighed, hvormed den jydsk Bondemand omgaaes sine Heste, er saa stor, at det ringe Arbeide, de unge Plagge forrette, maaskee snarere er gavnligt end skadeligt for dem, i det de derved styrkes. Naar de bruges for Ploven, spændes de bagerst, og den yngste Klod sættes til at gaae i Furen, hvilket ansees for det letteste Dræt; en 3- eller 4-aarig sættes til at gaae paa Land.

heller nogen tilstrækkelig Anledning været forhaanden; thi er end Afsætningen paa Heste ikke saa betydelig og saa lønnende, som i Krigsaarene, saa kunne dog de bedre af disse Dyr endnu altid finde Kjøbere, som betale dem til endog temmelig høie Priser. Naar der for en god Hoppe forlanges og gives indtil 200 Rbd., kan det ikke siges, at Bonden mangler Opfordring til at lægge Vind paa Racens Forædling, saameget mindre som han desuden ansføres dertil ved Stutteriepræmierne. Bønderne i de bedre Egne indsee og fuldt vel, at Hesteavlens er en af deres vigtigste Erhvervsgrene, som de derfor ei behandle med Lige-gyldighed.

De fortrinligste Heste haves i Omegnen af Randers, især i de bedre Sogne af Støvring og Nørrehald Herreder; de udmærke sig lige meget ved Størrelse og Bygning, og opnaae sædvanligviis en Høide af 10 Qvarter 2 Tom. Slette Been ere imidlertid en temmelig almindelig Feil ved denne Egns unge Heste. Som Aarsag hertil angiver man ofte, at det fede Høe, der haves, er for stærkt for Tillæget. Men snarere er denne Feil maaskee en Arvesvaghed. Den sildige Indbinding, Mangel paa rensende Foder efter samme, alt for liden Bevægelse (Hestene røres ikke hele Vinteren igjennem), forbundet med altfor kornrig Føde, kan ei heller have gavnlig Indflydelse paa Hestene, som desuden ikke holdes tilbørligen rene.

Opdrættet er i denne Egn betydeligt; der gives her flere Bønder, som aarligen tillægge 2 Føl. Ogsaa er Hesteavlens fornemmelig at ansee som Kilden til den Velstand, der, endnu i denne for Landmanden uheldige Tidspunkt, spores blandt Bønderne i de gode Byer norden og østen for Randers; thi de have hvert

Aar en anseelig Indtægt af deres Heste. Som et Exempel kan nævnes en Bonde i Tjærebye, der i Foraaret 1824 solgte 3 unge Hopper for 500 Rbd. — I Albek og Tjærebye findes tvende Hingster, som alt et Par Gange ved Stutteriebesigtigelserne have forskaffet deres Eiermænd den høieste Præmie. Disse Hingste ere særdeles frugtbare; den i Tjærebye har, ifølge Eierens Opgivende, grundet paa en Bog, han fører herover, i Aaret 1822 bedækket 130 Hopper, hvorefter faldt 105 Føl, i 1823 110 Hopper, hvorefter faldt 91 Føl; denne Hingst skal deels ved Præmier, deels ved Bedækning, have indbragt ham over 1000 Rbd.! Egnens Beboere i en Afstand af 3 til 4 Miil, endog paa den søndre Side af Fjorden, tye til Albek eller Tjærebye, for her at faae deres Hopper bedækkede; for hver Bedækning gives sædvanligen 9 Mk., forsaavidt Hoppen bliver med Føl; i anden Fald kun 2 Mk.¹⁾ — Men denne stærke Søgning, som viser, at der gives altfor faa gode Stodhingster, er neppe til Gavn for Hingsterne og Racen, da disse sikkerligen ofte afbenyttes over deres Kræfter og derved svækkes; de bedække 5, 6 eller endog flere Hopper i Døgnet; den omtalte Hingst i Tjærebye bedækkede 167 Hopper i Sommeren 1824.

Næstefter Randers-Eggen udmærker sig, med Hensyn til Hesteavl, den østre Deel af Nørre-Herred eller Byerne mellem Skeel og Grenaae. Tillægget er her temmelig betydeligt og Racen god. Denne Egns Bønder have en særdeles Forkjærlighed for deres Heste, som de pleie og behandle med megen Omhu;

¹⁾ 1 Rdlr. = 6 Mark, 1 Mark = 16 Skilling. 1 Rdlr. = 2 Kr., 1 Mark = 3 $\frac{1}{2}$ Øre. Pengeværdien var dog noget større i disse Tider.

at holde Hestene paa Stald om Sommeren er, som ovenfor meldt, ikke usædvanligt i disse Byer. Racens Godhed tilskrives for en Deel det fordums Stutterie paa Skeel; man vil mene, at de Hingste, som holdtes paa denne Gaard, vare af engelsk Herkomst, hvilket dog ei synderligen spores nu paa Egnens Heste; skjøndt de have et let Fodskifte, synes dog Kroppens Omfang, i Forhold til de fine Been, at være lidet disproportioneret; især er Bugens Form ikke den bedste. Sandsynligviis er dette en Følge af, at Racen er blandet, formedelst fiinbenede Hingster og Hopper af en mindre ædel Art. Man seer og Bastarder, som ved langt, krumnæset Hoved og spids Bryst aldeles vanskabe Racen. — De Heste, som her tillægges, ere i det Hele vel kun smaae, men skulle især være tjenlige til Ridebrug, og afsættes sædvanligen til Randers, hvor de betales bedre end i Grenaae. Paa Hestemarkederne i sidste Bye sees derfor sjeldent skønne Heste; de, som her falbydes, ere smaae, men blandt dem findes dog mange, der ved velsluttet Krop anbefale sig til Arbeidsdyr.

Paa de øvrige frugtbarere Strøg, saasom i Galten, Østerlisberg, Rougsøe og tildeels Gjerlev Herreder, kan Bonden nu og da sælge en god Hest af eget Tillæg, men Racen er ikke saa fortrinlig her som i den fornævnte Egn ved Randers, hvorfra næsten ene Cuirasseerheste kunne erholdes. Hestene i Rougsøe Herred, saavel som paa Mols, ere temmelig smaae, dog større og af en bedre Art, end de, der tillægges i de ringere Sogne af Sønderhald Herred, saavel som i Sønder-Herred, og overhovedet i de magrere Egne, hvor Dyrene, medens de ere unge, sjeldent kunne nyde den Pleie, som i de bedre Egne, og hvor for-

resten Bonden maa indskrænke sit Hesteopdræt til at vedligeholde sin Besætning, uden at han i Almindelighed kan befatte sig med at tillægge Heste til Salg. At Racen her er mindre god, hidrører dog ikke blot fra disse Egnes ringere Beskaffenhed, men maa ogsaa tilskrives Mangel paa gode Hingster, hvorover der meget klages af Beboerne. For end mere at opmuntre til gode Hingsters Holdning, har man anset det for gavnligt, om Hingst-Præmierne forøgedes saaledes, at der blev een paa 40 Rbd., een paa 30 Rbd. og to paa 20 Rbd. rede Sølv. Kun i et sjældent Tilfælde burde gives 50 Rbd. i Hingst-Præmie“.

Kvægavlen

skildres saaledes:

„Hornqvæget i Randers Amt udmærker sig vel ikke ved sin Størrelse, men Racen er dog i det Hele god og forener de Egenskaber, der saa meget anbefale det jyske Qvæg. Endskjøndt Eggen imellem Aarhus og Randers har særdeles godt Qvæg, hvoriblandt Individuer ikke ere sjeldne, saa udholder det dog ei Sammenligning med det fortrinlige Qvæg, som findes i den nærmeste Omegn af Randers, især i de gode Sogne norden og østen for denne Bye; men der gives og kun faa Egne i Jylland, der ere saa gunstige for Qvægavl og Opdræt, som netop denne, især formedelst den betydelige Høavl. Qvæget udmærker sig her ved Længde og Dybde, korte Been, Melkriighed hos Køerne, samt ved den Egenskab tillige at være godt skikkede til at fedes. I de bedre Tider har Qvæget endnu været fortrinligere i denne Egn; i de sidste Aarti har Racen tabt sig noget, som Følge af, at Bonden har solgt de bedste Høveder for at

tilveiebringe en større Pengesumma. Qvæget paa Mols er ikke mindre end i Østerlisberg og Galten Herreder, skjøndt man der har forholdsviis mindre Areal til at holde den samme Besætning; Græssets Fynd erstatter maaskee dets ringere Mængde. Imidlertid er dette Qvæg noget mere høibenet og har et mere afskydende Kryds.

Formedelst de magre Græsgange og den ringe Højbjergning er Qvæget i de østlige og nordlige Herreders skarpe Egne temmelig uanseeligt, dog især i Nørre Herred. Selv i Rougsøe Herred og i de til Kjærene stødende Sogne af Sønderhald Herred, hvor Qvægavlen er mere udvidet, trænger Racen høiligen til Forædling, da Dyrene mangle Dybde og Brede og almindeligen er noget høibenede.

Qvægbesætningen paa Herregaardene er, med faa Undtagelser, af jydsk Race, hvilken man (uden Tvivl med god Grund) foretrækker for de fremmede, hvad enten man befatter sig med Meierie eller Studehold. Mange kyndige Landmænd ere enige i, at Forædlingen af Landets Qvæg vanskeligen opnaaes ved en fremmed Race; et Exempel til Stadfæstelse af denne Mening kan hentes fra Rugaard, hvor man har anskaffet holsteenske Tyre og hvor Besætningen bestaaer af Køer, der ere faldne efter disse Tyre. Denne Race er vel større end den, som oprindeligen haves i Eggen, men den anbefaler sig aldeles ikke ved Melkriighed, og Køerne ere for det meste høibenede, spidse og skarpknoklede. Ikke desmindre søge Bønderne i Omegnen begjerligen at erholde Kalve af den holsteenske Race til eget Tillæg.

Det er unægteligt, at Qvægracen, endog i de Egne af Amtet, hvor den er fortrinligst, kunde opnaae en

høiere Grad af Forædling, hvis Bønderne vare mere nøieseende i Valget af Tillægsdyr, især af Tyre, og ikke brugte dem i for ung en Alder eller lod Tyren springe for mange Køer. (Det sidste skeer vist alt for ofte, og da det paa de fleste Steder har fra ældre Tider været Skik, at der i hver Bondebye holdes en fælles Tyr, kan den sidstnævnte af hine Misligheder egentligen ansees som en Følge af Gaardenes, ved Udskiftningen — tildeels ogsaa ved Hoveriets Afskaffelse — forøgede Qvægbesætning). Derhos formener man, at det vilde have særdeles velgjørende Følger, om noget klækkelige Præmier blev udlovede for dem, der beflitte sig paa at have gode Stammedyr. Af Tyre, som i hver Henseende qualificere sig dertil, findes for Tiden i Amtet færre end man kunde ønske.

Ligesom Qvæggracen er fortrinligst i Omegnen af Randers, saaledes er ogsaa Qvægholdet langt betydeligere her end i de øvrige Dele af Amtet, dog fornemmelig i Byerne langs med den nordlige Bred af Randers Fjord, hvor de herlige Enge give Anledning til riig Højbjergning. Paa en Gaard i Tjærebye, med 13 Tdr. Hartkorn og 130 Tdr. Land Ager og Eng, holdes 12 Køer, 28 Stude, 12 Heste og 30 Faar — en Besætning, som nok kun faa Bøndergaarde af lige Størrelse kunne opvise Mage til. Paa en Gaard af 5 à 6 Tdr. Hartkorn i Støvring og tilgrændsende Sogne holdes 7 Heste, 14 à 16 Qvæghoveder (hvoraf 6 eller 8 ere Malkekøer, Resten Qvier og Ungnød) samt 16 à 20 Faar. Paa de større Gaarde med 11 à 12 Tdr. Hartkorn, saasom i Østrup, holdes sædvanligen 11 eller 12 Heste, hvoriblandt tvende Følhopper, 30 Qvæghoveder, hvoraf som oftest 12 Malkekøer og 30 Faar. Bønder, som leie Græsning og Højbjergning, holde naturligviis flere Hoveder.

I Vissing holdes paa en Gaard paa 5 Tdr. Hartkorn med et Areal af 30 Tdr. Land, samt endeel Eng og Overdrevsgræsning: 12 à 16 Høveder (stort og smaat) 6 à 7 Heste og 12 à 16 Faar; dette Sogn hører og til de bedste i Galten Herred. I Voldum, hvor der er lidet Engbund og Overdrev, holdes derimod paa en Gaard af samme Størrelse ikkun 10 à 12 Høveder, 4 à 5 Heste og 10 à 12 Faar, skjøndt Jordbunden er her omtrent af samme Beskaffenhed som i Vissing.

I Hjortshøj og tilgrændsende Sogne i Østerlisberg Herred holdes ved en Gaard paa 6 Tdr. Hartkorn med 36 à 40 Tdr. Land 6 Heste og 2 Plage, 7 à 8 Køer og 4 à 5 Unghøveder samt 10 à 12 Faar. Derimod gives i disse Sogne andre Bøndergaarde, der til samme Hartkorn have et Areal af 54 til 60 Tdr. Land, hvorpaa holdes 10 à 14 Køer og 8 à 10 Unghøveder, hvoraf 4 à 5 ere Kalve. Ved disse bedre Gaarde er Hestenes Antal gjerne det samme, som ved de mindre, men da ere Hestene der større og bedre fodrede end her.

I Knebel paa Mols holdes paa en Gaard af 4 Tønders Skyld og med 30 Tdr. Land: 10 à 12 Høveder, hvoraf 6 à 7 ere Køer, Resten er Ungqvæg, samt 4 Heste og 20 gamle Faar til Vinteren; men til de sidste haves aparte Græsning paa Sand- og Hedebakkerne. Roelsøgaard paa Mols græsser 75 Høveder paa 275 Tdr. Land, skyldsatte for 46 Tdr. Hartkorn; derimod vinterfodres her 150 Høveder ved Hjelp af Tienden af 500 Tdr. Hartkorn.

I Sønderherred er Qvægavlen ikke af megen Betydning, dels formedelst Græsgangenes Knaphed, og dels fordi der holdes for mange Heste (dog færre

end før), hvilket atter er en Følge af, at de magre Jorder næsten ikke afgive andet end Halm til Vinterfoder, hvorfor Hestene ere smaae, og altsaa maa der holdes desflere. I denne Egn har en Bondegaard paa 5 Tønder Hartkorn med et Areal af circa 30 Tdr. Land, sjældent flere end 4 til 5 Køer, et Par Stykker Ungqvæg og 1 à 2 Kalve, men i det mindste 6 Heste. Paa Hessel ved Grenaae holdes 150 Stude, samt en Snees Malkekøer og ligesaa mange Heste, tilligemed circa 200 Faar. Denne Gaard er særdeles skikket for Studehold, formedelst sine vidtløftige Kjær- og Engstrækninger. Endnu mere indskrænket er Qvægavlen i Nørre Herred, hvor Naturen lægger næsten uovervindelige Hindringer i Veien for dens Udvidelse. Selv i den bedste Deel af Herredet, nemlig den østlige, imellem Skeel og Grenaae, holdes paa de største Bøndergaarde, af indtil 8-9 Tdr. Hartkorn, ikke mere end 6 til 7 Køer; men Arealet til en saadan Gaard er og kun 40 Tdr. Land. Derimod er Hesteholdet betydeligt, nemlig 6 til 7 Stkr. store og smaae.

En Bondegaard i Gjelsing paa 4 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn med 36 à 38 Tdr. Land sandede Jorder holder sædvanligen 4 Heste, 6 à 7 Køer og en Snees Faar. I Vivild Sogn, hvor der i det Hele haves bedre Jorder, gives derimod Gaarde, som om Sommeren kunne græsse 15 à 16 Køer og derover; det derved producerte Smør og Ost giver god Fordeel; Ungqvægget kjøbes ofte til denne Besætning. Men forresten er Qvægholdet kun ringe i Sønderhald Herred. En Gaard i Ørsted paa 7 Tdr. Hartkorn holder i Almindelighed 8 à 10 Heste (deraf 6 til Brug, de øvrige ere Tillæg), 20 Fækreaturer (hvoraf de 8 sædvanligen ere Malkekøer, de øvrige Tillæg), samt 20 Faar.

I den nordlige Deel af Amtet er Qvægholdet forholdsviis noget større end paa de fleste andre magre Strøg; saaledes i Nærheden af Mariager; en Gaard i Fjelsted paa $4\frac{1}{4}$ Td. Hartkorn holder 4 Heste, 1 Plag, 7 Køer, 4 Ungqvæg og 40 à 50 Faar. En Gaard i Katbjerg paa $1\frac{6}{8}$ Td. Hartkorn holder 2 Heste, 4 Køer, 2 Ungqvæg og 20 Faar. En Gaard i Hau paa cirka $4\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn holder 4 Heste, 1 Plag, 6 Køer, 4 Ungqvæg og Kalve, 30 Faar.

Men Kreaturerne maae i denne Egn nøies med en sparsom Underhold. Som oftest gaar Qvæget ude til sidst i November, og, hvis Jorden er nogenlunde fri for Snee, udlades i det mindste Ungqvæget atter i Martii Maaned, undertiden før, paa de nøgne Agre og i Heden.

Paa en Gaard i Sønder Onsild med 5 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn holdes gjerne 4 Heste og et Par Plovstude, eller 6 Heste og ingen Stude; af Fækreaturer regnes her 3 til 4 (unge og gamle) paa en Tønde Hartkorn.

I Gjerlev Herred er den almindelige Besætning ved en Gaard paa 5 à 7 Tdr. Hartkorn: 4 Arbeidsheste med Tillæg, 7 à 9 Køer foruden Ungqvæg.

I Omegnen af Randers, og overhovedet i de bedre Egne, tillægges i Almindelighed paa en Bondegaard 3 til 5 Kalve aarligen, hvoraf 2 à 3 Stkr., 2 à 3 Aar gamle, sælges. Næsten enhver Gaardmand i de gode Sogne af Nørhald og Støvring Herreder udskyder gjerne 1 eller 2 Høveder aarligen, som han om Sommeren feder paa Græs, hvis han ikke seer sin Fordeel ved at sælge dem om Foraaret. Ellers sælges de sædvanligen i Randers eller til kjøbenhavnske Slagtere ved Midsommer eller om Efteraaret. Paa de

store Bøndergaarde langs Randers Fjord afsættes aarligen 12 à 16 to eller tre Aars Stude, deels af eget Opdræt, deels indkjøbte; de gaae enten til de større Gaarde i Egnen, for atter derfra at gaae syd paa til Staldning, eller og sælges de strax til Prangerne. Kan Vinterholdet ei afhændes om Foraaret, sommergræsses Kreaturerne og bliver da desbedre skikkede til at gaae til Holsteen; enkelte Stykker afhændes og i Egnen, eller gaae til Kjøbenhavn. Bonden finder der saa god Fordeel ved denne Erhvervsgræn, at han i sin egen Huusholdning alene bruger Faare- og Lammekjød, for at kunne sælge alle de Høveder, han feder. Selv for Indvaanerne af Hobroe er Qvægfedning nu for Tiden en ikke uvigtig Indtægtskilde; mange af dem fede om Vinteren med Korn nogle Køer til Afsætning i Kjøbenhavn.

I de ringere Egne, saasom i Nørre-, Sønder- og Sønderhald Herreder, indskrænker Tillæget sig til 1, 2, i det høieste 3 Kalve paa en Gaard aarligen; Bonden sælger 1 à 2 Køer om Aaret og indsætter Qvier i deres Sted. I de Byer, som have Part i de i Sønderhald og Rougsøe Herreder beliggende Kjærstrækninger, er Tillæget derimod noget større. Paa en Gaard af 8 à 9 Tønder Hartkorn holdes dog ikkun 4 à 6 Unghøveder, som søge deres Ophold i Kjærene, hvor de naturligviis ikke kunne blive fede, men dog græsses temmelig godt. Da Ungqvæg forresten ikke nu er i nogen synderlig Priis, saa lægge de fleste Bønder i denne Egn mere Vind paa at forøge deres Faareflok, som ved Uldens Salg giver bedre Indtægt.

Paa Mols tillægges aarligen paa en Gaard høist et Par Kalve, helst Qviekalve, der ligeledes sælges forsaavidt de ikke behøves til Besætningens Recru-

tering. Selv i de bedre Egne faaer Ungqvæget sjældent tilbørlig Størrelse og Huld af Mangel paa rigelig og passende Foder. Man seer derfor gjerne Markerne opfyldte med ringe og forknytte Ungnød, som ofte aldeles ingen Fordeel yde Eierne.

Det sees af det her Anførte, at Qvæggets Antal i det Hele taget er lidet i Forhold til Bøndergaardenes Størrelse, og dog har man paa mange Steder ondt ved at tilveiebringe endog et tarveligt Foder for det Antal, som haves, hvoraf følger, at Qvæget i de ringere Egne er i en forknyt Tilstand. Det var derfor særdeles meget at ønske, at Bonden i Almindelighed og Beboerne af de mindre begunstigede Egne i Særdeleshed vilde lægge Vind paa Dyrkningen af saadanne Væxter, der kunde afhjælpe Mangelen af sædvanligt Foder. Enkelte driftige Mænd have givet paafaldende Exempler paa, hvor betydeligen en Gaards Qvægbesætning kan forøges ved Hjælp af en bedre Driftsmaade, især naar denne iværksættes i Forbindelse med Sommerstaldfodring. Saaledes havde Dannebrogsmænd Knudstrup, medens han var Fæstebonde i Leerberg i Galten Herred, hvor hans Lod kun udgjorde 30 Tdr. Land, hævet sin Besætning til 27 Høveder og 5 à 6 Heste, som alle holdtes paa Stald hele Aaret igjennem, og dog vare hans Jorder ikkun af de middelmaadige.

Et andet mærkeligt Exempel paa en, efter de locale Omstændigheder, betydelig Besætning afgiver Maren Mølle, hvor der paa $3\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn med et Areal af 73 Tdr. Land sandede Jorder, holdes, ved Hjælp af Staldfodring, 4 Heste, 1 Plag, 21 Køer, 4 Ungqvæg og 70 Faar.

Paa de fleste Herregaarde bruger man at folde

Qvægbesætningen paa Marken. Denne Foldning iværksættes paa forskjellig Maade; sædvanligen flyttes Folden, som bestaaer af Lægter og Stolper, der hviler paa en Fod i Form af et Kors, hver fjerde eller ottende Dag. I en saadan Flyttefold, af omtrent en geometrisk Skjeppe Lands Omfang, rummes fra 70 til 90 Høveder. Kreaturerne ere i Folden i Middagsstunden og om Natten, og gaae den øvrige Tid løse paa Græsgangene. Sjeldnere lader man Folden staae Sommeren over paa een og samme Plet; i dette Tilfælde strøes stærkt under Qvæget med Halm og Græstørv. — En tredie Methode anvendes paa Vosnæsgaard, og bestaaer deri, at Kørne (170 Stkr.), som gaae løse hele Dagen, om Natten indsættes i en Fold paa 16 Tdr. Land. Folden flyttes ikkun een gang hvert Aar, og da hen paa det ældste Græsleie. Man antager, at Ageren herved erholder en halv Gjødskning. Deslige store Folde skulle dog ikke være at anbefale, fordi Kreaturerne gjerne søge hen til en af Siderne, hvorved Gjødningen falder saa høist ulige; derfor foretrækkes ogsaa, som sagt, de mindre Folde, som flyttes een eller to Gange om Ugen. Hvad der forresten især vindes ved saadan Qvægfoldning paa Marken er den ikke uvigtige Fordeel, at man derved ganske sparer Uleiligheden med Gjødningkjørsel.

Naar der spørges: enten Malkekøer eller Fedeqvæg ere fordeeltigst, skulde vel Prisen paa Sædevarer og paa Kreaturerne egentligen gjøre Udslaget. Ere hine meget søgte og i høi Priis, og disse derimod ikke, da give vel Malkekøer størst Fordeel. Men er det Modsatte Tilfældet: ere Sædevarerne i ringe Priis og Kreaturerne betales vel, da synes det, at Land-

manden ikke kan gjøre bedre Anvendelse af Sæden, end med den at fede Kreaturer. De nærværende høist vaklende Conjunctioner gjøre det imidlertid umuligt at afgjøre dette Spørgsmaal.

Hvor Græsgangene ere magre, forbyder det sig selv at speculere paa Handel med Fedeqvæg, undtagen ved Hjælp af den endnu for lidet udbredte Kartoffelavl; men endog under andre Omstændigheder indlader Bonden sig sjældent i denne Entreprise, da Erfaringen har lært ham, at Malkekøer yde ham, om end undertiden en mindre, dog altid en mere sikker Fordeel end Studehandelen, som vel i et gunstigt Øieblik kan forskaffe Landmanden et rigt Udbytte, men ogsaa til andre Tider paaføre ham et ubodeligt Tab. — De fleste Bønder i Randers Amt hente derfor Indtægten af deres Qvæg fra Afsætningen af Smør, Ost og af Ungqvæg; af det Sidste sælger Bonden aarligen 1, 2 à 3 Stkr. I Almindelighed ere Bondens Meierieproducter ringe, som Handelsvarer betragtede, skjøndt dog mange Undtagelser finde Sted heri. Hvad Smørret angaaer, da kan det vanskeligen hos Bonden bringes til den Godhed, som ved Herregaardene, fordi han, som Følge af de færre Køer, han holder, skal samle for længe derpaa, inden han kan slaae det i Fjerdings; hertil kommer, at Behandlingen ofte er skjødesløs. Sædvanligen sælger Bonden Smørret i smaae Partier til Kjøbmændene, hos hvem det bliver æltet om, inden det nedlægges. I de fleste Bondehuusholdninger bruges kun lidet Smør, hvorimod næsten alt sælges. Ostene laves sjældent af den nymalkede Mælk, og ere derfor ikke fede, men ellers i Almindelighed ret vel behandlede. I Randers Eggen lægger Bonden megen Vind paa

at tilberede gode Oste, hvortil her gjerne tages sød Melk. Fra Byerne norden for Randers Fjord faaes især gode, fede Faaremelks-Oste, som ere meget søgte i Randers, dog mere til egen Huusbrug end til Handel. Ikkun, som meldt, de med flere Resourcer begavede Bønder i den gode Egn norden for Randers, samt enkelte andre velhavende Gaardmænd, befatte sig tillige med Qvægfedning; de fede ikke blot Stude, men ogsaa Køer, og holde omtrent et lige Antal af begge. Af de Sidste udseer man til Fedning dem, der ere de ringeste Malkekøer.

Under Krigen gaves mange Heste- og Qvæg-handlere blandt Beboerne af Amtets bedre Egne, især mellem Randers og Aarhus. Men deres Tal er siden betydeligen aftaget; i deres Velmagtsdage levede de høit, og mange af dem maae nu fortjene deres Udkomme ved at arbeide for Andre. Udentvivel er det ogsaa en Daarlighed at ville være Agerdyrker og Qvæghandler tillige; thi det Første fordrer, at Manden stedse er hjemme, og det Sidste, at han altid er ude. En af Delene maa da forsømmes, og det bliver gjerne Avlsbruget, som maa lide derunder, ei alene fordi det er lettere at ride end at gaae, men vel og fordi Personen ikke kan figurere saa meget bag Ploven, som paa Ryggen af en Hest.

Paa Hedestrøgene i de nordlige Herreder udgjøre Faar sædvanligen Bondens Hovedbesætning; imidlertid sælger han ogsaa jevnligen et Ungnød.

Uagtet adskillige Landmænd udenfor Bondestanden have ophørt med den usikkre Studehandel og valgt Køer til Besætning, saa holdes dog endnu paa de fleste Herregaarde alene Stude som Hovedbesætning, i hvor ringe det Udbytte end er, disse for Øieblikket

kaste af sig. Haab om, at en heldigere Tidspunkt igjen kan indtræffe for denne ikkun faa Aar tilbage endnu for de jydsk Landmænd saa indbringende Handelsgreen, afholder vist flere af disse fra at foretage nogen stor Forandring ved deres Qvægbesætning. Andre, som maaskee ønskede at anlægge Meierie, hindres derfra af Mangel paa rummelige og tilbørligen indrettede Melkestuer, samt fornødne Meierieredskaber, hvis Anskaffelse kræver en ikke ubetydelig Bekostning.

Tidsomstændighederne have nødt manges Landmand til at sælge af Besætningen for at tilveiebringe de fornødne Udgifter, og derimod for Sommermaanederne at bortleie nogen Græsning, hvorved dog altid haves en sikker Indtægt. Ved flere større Gaarde ere 50 til 100 Kavallerieheste indtagne paa Græs. Paa Høgholm græssede i Sommeren 1824 endeel i Venssyssel og Salling opkjøbte Stude, tilhørende en Qvæg-handler og bestemte til Udførsel; ogsaa paa Rosenholm var leiet Græsning for 50 Stude.

Til de Gaarde, som nu have Meierie, høre Ruggaard, Katholm, Meilgaard, Vosnæsgaard, Schieringmunkgaard, Clausholm. Meieriebesætningen paa Ruggaard, bestaaende af 150 Køer, er bortforpagtet paa 20 Køer nær. Af hver Koe giver Forpagteren aarlig en Fjerdings Smør og et Lpd. Ost; men han har, foruden fri Boepæl og Brændsel, 10 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg. Paa Katholm holdes 150 Køer; desuden noget Ungqvæg. Paa Vosnæsgaard, der tilforn havde Stude til Besætning, holdes nu 170 Køer, som alle ere af jydsk Race, da man har befundet, at disse malke ligesaa godt som de store Marskkøer, uagtet Græsgangene til denne Gaard ere fortrinlige

Dette Meierie er udentvivl et af de bedste i Jylland; det er i en skøn Orden og giver et efter Tiderne rigt Udbytte. Her regnes en halv Tønde Smør aarligen af hver Koe. Saavel paa denne Gaard, som paa de fleste andre Meieriegaarde, haves Kjærneværker, som drives ved en Hest. Det kan bemærkes, at de Karbørster, som bruges i gode Meierier, ere dels af Lyng, dels af Svinehaar; med hine skruppes Karrene før Kaagningen, med disse efter samme; herved holdes Karrene fuldkomnest rene. Melk og Fløde sies som oftest igjennem Haarsigter.

I Randers Amt, som udentvivl i hele Østeregnet, er Svineavl ikke af nogen Betydenhed. De fleste Gaardbeboere have en grisebærende Soe, men sælge for det meste Tillæget, paa et Par Stykker nær, i en Alder af 4 Uger. Ved Juletider slagtes Soen og en Griis til Bondens Huusholdning; en anden Griis overføres som Grisesoe for næste Aar“.

Priser paa Landejendomme.

Pengekrisens Virkninger var jo paa langt nær ikke overvundne, og trange Tider var det paa alle Omraader. Derfor er Kapitlet om Ejendomspriserne ogsaa ret tragisk.

De lave Priser, hvortil Landmandens Producter ere sunkne, medens hans Udgifter næsten ere forblevne uforandrede, maatte — hedder det — nødvendigvis have en ufordeelagtig Indflydelse paa de faste Eiendommers Værdie. Mangel paa Driftscapital, tildeels ogsaa paa Indsigt og Dygtighed i at drage

det, efter Omstændighederne, størst mulige Udbytte af et Avlsbrug, har endmere bidraget til at forøge dette Onde.

I Randers Amt, som overalt i Landet, ere derfor Eiendommene betydeligen faldne i Prisen, i Særdeleshed de, der ligge i de skarpe Egne og ere blottede for Skov, Kalk, Mergel eller andre Herligheder. Saadanne Eiendomme anseer man næsten for aldeles ingen Værdie at have, naar der er Spørgsmaal om deres Afhændelse. I Nørre-Herred, i Onsild Herred og flere Steder staae saaledes mange til Enkekassen for prioriteret Gjeld udlagte Selveiergaarde ledige, fordi Ingen vil modtage dem, endog uden nogen Betaling. Umuligheden af, under saadanne Omstændigheder, kun paa nogenlunde taalelige Vilkaar at kunne sælge faste Eiendomme, indsees let. Saa meget muligt undgaaer man derfor Gaardsalg, hvor det ikke nødvendigen maa finde Sted ifølge Executioner, hvilke desværre ere temmelig hyppige.

Følgen heraf er, at Bøndergaarde i de ringere Egne kunne kjøbes for nogle faa Daler. Saaledes er en Gaard i Tiirstrup, Sønder-Herred, paa 3 Tdr. Hartkorn, hvoraf alle Skatte-Restancer vare eftergivne, solgt for en Snees Daler, men Bygningerne vare forfaldne. Ved Ryomgaard i Nørre-Herred er dog en Gaard paa 3 à 4 Tdr. Hartkorn, men med gode Bygninger, solgt for 250 Rbd. — De mindre Steder synes at have holdt sig noget bedre i Prisen, især naar de have en for Producternes Afsætning fordelagtig Beliggenhed, og Jorderne ikke ere for ringe. Saaledes er en Udflyttergaard paa Dolmer Mark, tæt udenfor Grenaae, med 2 Tdr. Hartkorn og 18 til 20 Tdr. Land, i 1823 solgt for 500 Rbd. Sedler. Jorderne til

denne Gaard, som i Aaret 1796 havde kostet den daværende Eier 600 Rd. dC., vare og bragte i god Stand ved tilkjøbt Gjødske. En Parcel paa 2 Tdr. Hartkorn med 6 à 7 Tdr. Land i samme Egn solgtes for et Par Aar siden til en Indvaaner i Grenaae ligeledes for 500 Rbd.

I Amtets gode, Egne udbringes en Bondegaard almindeligen til nogle tusinde Rigsbankdaler. En Gaard i Vissing Sogn, Galten Herred, med 30 Tdr. Land fortrinlige Jorder og endeel Engbund, blev for nogle Aar siden solgt for noget over 3000 Rbd.; men Besætningen fulgte med. I Værum, samme Herred, blev derimod noget senere en Gaard med samme Areal solgt først for 1200 Rbd. og atter kort derpaa for 1600 Rbd. — Priserne paa de større Eiendomme ere betydeligen dalede. Gaarden Steenalt, som i bedre Tider ansaaes at være over 100,000 Rd. værd, er i Sommeren 1824 solgt for 61,000 Rbd.; Besætning og Avlsredskaber medfulgte i Kjøbet. — I Nørrehald og Støvring Herreder staae de fleste Bønder sig endnu ret godt og holde fast ved deres Eiendomme. Her mærkes og kun lidet Afslag i overdaadig Klædedragt og Levemaade, saasom: store Gilder, Kaffe og Brændeviin til dagligt Brug.

Ihvorvel Forpagningsafgifterne af Landeiendomme, som en Følge af det Anførte, ere særdeles moderate imod forhen, saa ere de dog ikke aftagne i samme Forhold som den Værdi, der sættes paa en Eiendom, naar den sælges.

Gaarden Hessel ved Grenaae blev i Aaret 1824 bortforpagtet for 400 Tdr. Byg, 300 Tdr. Havre og 300 Tdr. Rug, at erlægge efter hvert Aars Kapitelstaxt; desuden 400 Rbd. Sølv aarligen. Forpag-

terne have selv anskaffet Besætning, hvorimod de ere frie for alle Skatter og Afgifter. Men det skal her, som paa flere Steder, være Tilfældet, at Forpagtningsafgiften ikke endnu er udredet eller skal kunne udredes i sit fulde Omfang.

Af Kaløe Gaard og Gods, som før Krigen havde kostet 217,000 Rd. Cour., var den aarlige Forpagtningssum dengang 4000 Rd. Cour., men i de sidste Aar derimod 1400 Tønder Korn. Denne Eiendom er nu solgt for 80,000 Rbd. Sølv.

Tjenestefolkene

voldte ogsaa den Gang Bryderier. Forfatteren omtaler denne Sag paa følgende Maade:

Der gives neppe nogen Egn, hvor Tjenestefolk savne Leilighed til Erhverv, naar det ellers er deres Attraae at søge den. Tvertimod har man paa mange Steder ondt nok ved at erholde, i det mindste til visse Tider af Aaret, de nødvendige Arbeidsfolk, og disse ere da ofte ublue i deres Fordringer. Man er i saa Henseende værst faren i Egne, hvor der gives mange og betydelige Herregaarde og kun faa Huusmænd og Parcellister, saasom i Nørre Herred, i Gjerlev Herred og flere Steder. I de Egne hvor Almuen er meget huusflittig f. Ex. i Østerlisberg Herred, er det vanskeligt at faae qvindeligt Tyende, fordi Fruentimrene hellere sidde hjemme ved Væven, end de tage fast Tjeneste; kun i Høstens Tid lade de sig fæste. Allermindst skjøtte de om at tjene som Malkepiger, hvilket de ansee som en Slags Fornedrelse; derfor falder det især haardt at faae Tjenestepiger ved

Meierierne, skjøndt de her lønnes godt; saaledes gives paa Vosnæsgaard, foruden $\frac{1}{2}$ Skp. Hørsæd, 25 Rbd. i aarlig Løn til en Malkepige.

Det er alt i det Foregaaende omtalt, at i Egne, hvor megen Udparcellering har fundet Sted, unddrage mange sig fra Tyendeklassen, hvorved der er opstaaet Forlegenhed for at faae faste Tjenestefolk. Imidlertid er den Formindskelse, som paa denne Maade fremkommer i disses Tal, kun temporair, da den vel maa ophøre, naar Parcellisternes Børn naae den Alder, at de kunne tage Tjeneste.

Letheden eller Besværligheden med at faae Arbeidere, beroer iøvrigt meget paa hvert Aars Kornafgrøde; er den riig, da mangler det aldrig paa Fortjeneste for Dagleierne; er det Modsatte Tilfældet, har Landmanden kun lidet at tærse, da kan det vel hænde, at nogle af disse komme til at savne Arbeide i Vintermaanederne. I Skovegnene finde de dog gjerne Fortjeneste ved Skovning, og naar Høsten forestaaer, da vide de ret godt at benytte sig af Huusbondens Forlegenhed for at faae dygtige Arbeidere, hvilken undertiden er saa stor, at den ene Huusbonde overbyder den anden. For Høst og Slet gives i Almindelighed paa Hovedgaardene 2 à 3 Td. Korn foruden Kosten, stundom ogsaa et Læs Høe. Til Beviis paa hvor vanskeligt det i visse Aaringer er at faae Arbeidere om Efteraaret, kan tjene, at Hr. Schmidt paa Schieringmunkgaard bød i Aaret 1820 hver 5te Skjeppe for Kartoffeloptagning efter Ploven, uden at Nogen meldte sig, hvorfor han lod omtrent den halve Afgrøde raadne i Jorden. Paa Grund heraf har han siden den Tid indskrænket sin Kartoffelavl til omtrent $\frac{1}{10}$ Deel. I 1823 maatte man ogsaa ved Vosnæsgaard

lade Kartoflerne raadne i Jorden fordi ingen Optagere var at erholde skjøndt man bød hver anden Skjeppe. Men muligen har og ondt Veirligen afskrækket Folk fra at paatage sig et Arbeide, som i sig selv ikke hører til de behageligste, især naar det skal forrettes sildigt ud paa Efteraaret.

Det er overhovedet en almindelig Klage at Arbeidslønnen er for høi i Forhold til Fødevarernes nærværende Priis. Endnu i de sidste Aar har en Tjenekarl faaet i aarlig Løn, fra 14 til 20 Rbd., ja i Gierlev Herred indtil 30 Rbdlr. Sedler, og en Pige 12, 16 til 20 Rbdlr. og derover. Som oftest bestaaer Lønnen ganske eller for en Deel i Sæd og Huusflidsproducter. En Karl erholder da gjerne 12 Alen Hør- og Blaarlærred, ligesaa meget Vadmel, og Resten i Penge eller Naturalier. En Pige 8 à 10 Rbdlr. constant samt Lærred og Vadmel, stundom ogsaa en halv eller heel Skjeppe Hørfrøe samt et Faar født og græsset. En Dreng faaer fra 6 til 10 Rbdlr. aarligen.

Dagleien er for Markarbeide om Sommeren sædvanligen 12 à 16 β og Kosten, om Vinteren omtrent det halve; For andet Extraarbeide, saasom ved Kalkbrænderier, er Daglønnen i Sommermaanederne noget høiere, og i Høsten kan en duelig Arbeider erholde i Dagløn fra 24 til 32 β og Fruentimmerne 16 til 20 β . I de østlige Herreder lønnes Dagleierne sjeldent med Penge, men faae gjerne 1 à 2 Fjerdingskar Rug i Dagløn. Hvad der gives, naar man accorderer for hele Høsttiden, er foroven sagt. Iøvrigt er Folkelønnen altid høiere paa Herregaardene, end hos Bønderne.

For en Favn Grøft at grave gives 1 à 2 β foruden Kosten, i Forhold til Grøftens Dybde og Bredde

og Jordbundens Beskaffenhed; for Sandmergel at læsse gives paa Rugaard 1 β pr. Læs, men ingen Kost. For at slaae og opsætte en Favn Brænde i Skoven gives $\frac{1}{2}$ Skp. Rug.

Markfreden

synes ikke at have været videre betryggende. Der skrives herom:

Bønderne opgave endnu overalt Ævret¹⁾; deres Higen efter at slaae Kreaturerne løse er saa stor, at de ofte ei engang oppebie Tiden, da alt Kornet er af Marken og Afgrøden tjenlig til at indhøstes; Enhver stræber, ikke at blive den Sidste, der benytter Ævret.

I de østlige Egne, saasom i Nørre-, Sønder- og Mols Herreder, er det vel Brug at lade Kreaturerne vogte Foraar og Efteraar, for at de ikke skulle komme paa fremmede Marker. Men denne Vogtning betyder kun lidet; thi som oftest seer Hyrden med LigeGYldighed paa, at Faarene og Qvæget nedtrampe Rugen eller foraarsage anden Skade. Faarene vogtes indtil Voldborgdag, da de sættes i Tøir. Paa Mols har man smaae Folde, i hvilke Faarene indelukkes om Natten. Dette bruges sjældent paa andre Steder, skjøndt det vel var at ønske, da denne Foldning er at ansee som et Hjælpemiddel til Markfreds Tilveiebringelse og Gjødningens Forøgelse.

I Almindelighed falder det ingen Bonde ind at fordre Fred paa sin Lod. De Faa, som lægge Vind paa Brakfrugtavl, gjøre naturligviis en Undtagelse.

1) slaar Kreaturerne løse paa de høstede Marker.

Disse kunne ikke følge gammel Skik, og maae benytte sig af den Ret, Forordningen af 9de Juli 1817 hjemler dem. Men den Modstand, som de herved møde, og den Forfølgelse, de paadrage sig, er næsten utrolig for den, der ikke veed og seer, hvor indgroede Bondens Fordomme ere. Virkeligen ere de Besværligheder, en Brakfrugtdyrker har at overvinde for at opnaae den for ham saa aldeles nødvendige Fred paa sin Mark, saa store, at mangen Landmand, som kunde ønske at iværksætte en forbedret Drift, alene deri finder Grund nok til at undlade det, og hvis vedkommende Øvrigheder, i hvis Magt det for en Deel staaer at hæmme hiint Uvæsen, ikke med Varme antage sig de faa fremadstræbende Agerdyrkeres Sag, da vil Markufreden endnu længe blive en vigtig Hindring for agricalske Forbedringer.

Tilkjendegiver en Mand de Omkringboende, at han ikke længer taaler fremmede Kreaturer paa sin Ager, maae de nødvendigen sætte disse under stræng Bevogtning. Men stundom hævne de sig grusom paa den, der har paaført dem de med saadan Vogtning forbundne Uleiligheder. Man har Exempel paa, at de om Natten have sønderslaaet hans Plove og andre Avlingsredskaber, ødelagt hans Kartoffelager og den Sæd, der endnu ikke var høstet; kort sagt, grebet enhver Leilighed, der frembød sig, til at udføre deres hævngjerrige Hensigter. Det er saaledes ogsaa hændet, at et heelt Sogns Gaardmænd have forenet sig om, at tvinge Sognets Huusmænd til ikke at optage Kartofflerne for en Brakfrugtdyrker, i det de have truet Huusmændene med, at de i andet Fald ikke længere vilde være dem behjælpelige ved deres Loders Dyrkning. Sandt er det, at den Forpligtelse til

at vogte Kreaturerne, hvilken en enkelt Mand er berettiget til at paalægge de tilgrændsende Lodseiere, og som undertiden kan udstrækkes til flere Sognes Beboere, ikke i mindste Maade gavner disse, fordi de paa den Tid, Vogtningen finder Sted, ikke behøve Fred paa deres Marker. Men maae de ikke tilskrive sig selv, at de ingen Fordele have af al den Uleilighed, de ere underkastede for at tilveiebringe Fred paa en Andens Ager?

Vistnok er Markufreden en af de væsentligste Hindringer for et forbedret Agerbrugs Indførelse. Imidlertid, saalænge Bondens Avl overhovedet er saa ringe, at han ikke, uden øiensynligen at udsætte sig for Fodermangel, kan holde Kreaturer paa Stald strax eller kort efter Høsten, og derfor maa benytte Eftergræsningen til hen i November Maaned, baade til Heste og Qvæg, -- har man formeent, at løs Drift i Ævretstiden ikke hensigtsmæssigen kan ophæves; thi, siger man, Kreaturerne vilde lide dobbelt ved at staae tørede saa sildigt i Efteraaret; naar de gaae løse, kunne de dog i ondt Veir søge Ly. Men — kan ikke hver Mand vogte paa sit Eget? Gjør man ikke bedre i at tage Qvæget ind om Natten (selv om man intet Foder har at give det), end at lade det gaae ude og fryse.

Vel sandt, — ved vort Avlsbrugs nærværende Beskaffenhed kan Græsning paa Stubbene ei vel undværes; men denne lader sig meget vel forene med Markfred. Vogtning og Hegning skulle være Midlerne dertil.

Til de faa Steder, hvor der temmelig strængt holdes over Fred paa uindhegnede Marker, hører Grenaae og Mariager. Paa Grenaae Byejorder taales

ikke løsgaaende Heste eller Faar, og Qvæget er bestandigen under Vogt. Som Følge heraf begynder ogsaa en tidligere Udsæd af Rugen her at finde Sted. Da nogle i og ved Mariager boende Mænd holde over Fred paa deres Marker, saa bevogter man nu her Kreaturerne, selv da, naar man om Vinteren nødes til at udjage det forsultede Qvæg.

I Galten Herred, hvor Bønderne, ligesom andensteds, forhen vare ivrige Modstandere af Markfreden, er det og umiskjendeligt, at Sandsen for denne har udbredt sig i de sildigere Aar, — rimeligviis en Følge af, at Brakfrugtavlens saa betydeligen tiltager her.

Naar man af det Anførte seer, hvor lidet de fleste Agerdyrkere bekymre sig om at tilveiebringe Markfred, saa vil man deraf kunne slutte — hvad virkeligen er Tilfældet — at forsvarligt Hegn omkring en Bondelod er et Særsyn i Randers Amt, hvilket altsaa i denne Henseende staaer meget langt tilbage for de sydligere Egne, endog af Nørre-Jylland. Ei heller mellem Byerne findes almindeligviis noget Hegn, ja ofte end ikke noget synligt Skjel, saa at ei blot mange Sogne, men flere Herreder, kunne siges at ligge i Fælledskab. Høist seer man Tofter, Haver og enkelte Smaalodder indhegnede, for det meste med Steengjerder.

Forordningen af 9de Juli 1817 har dog sikkert hos Mange fremkaldt det Ønske, at indhegne deres Marker. Men Tidsomstændighederne nøde Landmændene til at opgive et saadant Forsæt, ved hvis Udførelse desuden paa mange Steder møder en anden Vanskelighed, nemlig Loddernes mislige Figur. De ældre Hegn kan man neppe engang overkomme at vedligeholde. Derfor sees nu Hegnet om flere Hoved-

gaardsmarker at forfalde. Saaledes ved Rosenholm, hvis Hovmarker vare fra bedre Tider omgivne af høie beplantede Diger. Dette Hegn, som man tilforn skal have regnet blandt de fortrinligste, der fandtes i Jylland, er nu i en meget forfalden Tilstand. Holbekgaard og Estruplund i Rougsøe Herred have og forhen havt Markerne fredede med levende Hegn, hvoraf kun Levninger ere tilbage. Derimod blev Hegnet omkring Stenalt Marker, hvilket ligeledes var forfaldet, for nogle Aar siden istandsat og fornyet ved dobbelte Grøfter og Jordvold; desuden nyt Indhegn reist imellem alle Gaardens Vangskifter. Det levende Hegn om Gaarden Fuglsøes Marker i Gjerlev Herred fortjente ogsaa at vedligeholdes bedre.

Nyt Hegn hører til Sjeldenheder. Omkring Skaføgaaards Hovedgaardsmark er opført omtrent 4000 Favne deels enkelt, deels dobbelt Steengjerde; de enkelte Steengjerder ansees her for de varigste, især naar man kun kan faae smaae Kampesteen dertil; disse Gjerder ere forsynede med Jordvold paa den indre Side. Præstegaardsmarken i Mørke er for faa Aar siden indhegnet med Jorddige og dobbelte Grøfter. Langs med Foden af Diget er omtrent i en Favns Afstand sat Pilestavre, som formodes at ville bedre lykkes her end paa Diget selv. Ved Rugaard er ei alene hele Marken omgivet med Steengjerder, men disse findes ogsaa mellem hver Vang, og de dertil brugte Steen ere alle opbrudte paa Gaardens Marker. En og anden driftig Bonde har ved Hegns Reisning givet et følgeværdigt Exempel. Saaledes et Par Selveiergaardmænd i Attrup Bye, Rosmus Sogn, i Sønder Herred; den ene af dem har især viist, hvad en Bonde, endog uden at være formuende, kan udrette

ved anstrængende Arbeide; i to Aar har han opført omtrent 1400 Favne lovligt Hegn, deels Jordvold og Grøft, deels Steendige. Paa Vivild Mark i Sønderhald Herred sees en Toft af nogle Tønder Lands Størrelse indgjerdet med et velvedligeholdt levende Hegn, det skjønneste, der paa mange Miles Afstand findes om en Bondelod; det er opført af et Par Bønderdrenge, som opmuntredes til dette Foretagende ved at læse Høeghs Anviisning. En Boede i Kreiberg, Hornslet Sogn, i Østerlisberg Herred, har nylig omgivet sin Lod med Jorddige og Grøfter. Et Par Bønder i Gjerlev Herred have ogsaa viist sig virksomme i dette Punkt; den Ene er Sognefogden i Dalbyeover, som er i Begreb med at indfrede sin Mark med levende Hegn, hvoraf han alt har sat en stor Deel; den Anden, som boer i Gjerlev Bye, har i to Aar indhegnet sin Lod, 30 Tdr. Land stor, med Jordvold; saavel paa Diget selv, som ved Foden deraf, har han sat forskjellige Slags villigtvoxende Træer, der slaae godt an.

Ønskeligt var det, om disse faa Exempler kunde lede til Efterfølgelse. Men ligesom Mangel af Evne hindrer Mængden fra at reise nyt Hegn, saaledes maa ogsaa Ufreden aldeles qvæle Lysten dertil; thi saalænge Hegnet er udsat for at ødelægges af løsgaaende Kreaturer, vil dets Reisning eller Istandsættelse kun alt for ofte føre til unyttige Bekostninger.

Til Medlemmerne!

Netop som de sidste Sider af Aarbogen skal gaa i Trykken, indløber den glædelige Meddelelse, at Verdenskrigen er afsluttet. Nu hviler Vaabnene; men det gærer i de store Folkehave, Troner omstyrtes, og famlende Forsøg gøres paa at skabe et nyt Samfundsstyre, hvorunder Menneskenes Kaar skal blive bedre, lysere, end de hidtil har været. Vi véd endnu ikke, hvorledes alt dette vil ende, og hvornaar der igen vil komme rolige Dage med Sindsligevægt og Arbejdstryghed i de Millioner af krigsramte Hjem. Men vi véd dog saa meget, at det nu mere end nogensinde gælder om at være sig bevidst som Nation, at staa samlet om Minder og Modersmaal; thi derefter skal Landenes Grænser afsættes. „Historisk Samfund“ har til Hovedopgave paa en saa kærnesund Maade som muligt at værne om vore dyrebareste nationale Ejendommeligheder, Minderne og Modersmaalet, nemlig ved først og fremmest at vække Interessen for vor Egns Historie og derigennem for hele vort Lands. — Vi beder derfor vore Medlemmer om at agitere for stadig større Tilslutning til „Historisk Samfund“.

— — —

Vort Aarsmøde blev afholdt i „Helligaandshuset“ i Randers den 31. Juli. Det viste sig umuligt at faa en fremmed Foredragsholder, hvorfor Undertegnede selv maatte tage fat og holde et Foredrag om „Svundne Tider i By og paa Land“. Efter Foredraget aflagdes der Besøg i Musæet, og sluttelig samledes de fleste af Deltagerne til en Kop Kaffe i Klubben „Harmonien“s Lokaler.

Paa den til Aarsmødet knyttede Generalforsamling meddelte Undertegnede bl. a., at der i Aarets Løb var tilgaaet godt et halvt Hundrede Medlemmer, og at Samfundets Formue var vokset med over 300 Kr.

Af Bestyrelsen afgik ved Lodtrækning Justitsraad *Møller*, der genvalgtes. I Stedet for Vejassistent Husum, der er afgaaet ved Døden, indvalgtes i Bestyrelsen Købmand *Carl Hansen*, Brødregade, Randers, der i en Aarrække har virket som Samfundets Kasserer.

Revisorerne, d'Hrr. Justitsraad *Lehrmann* og Sparekassedirektør *Skaarup*, genvalgtes.

Engelbert Dröhse,
Samfundets Formand.

Oversigt

over

„Randers Amts historiske Samfund“s Indtægter og Udgifter i det 11. Regnskabsaar fra 1. Januar til 31. December 1917.

Indtægt.	Kr.	Ø.	Udgift.	Kr.	Ø.
Kassebeholdning fra forrige Aar	581	61	Forsk. Porto, Brandforsikring m. m.	11	50
Statsbidrag	200	00	Krans til Husum og Repræsentation ved Begravelsen	15	00
Kontingent af nye Medlemmer	28	30	Diverse Udgifter ved Aarsmødet	84	00
Salg af Aarbøger	136	94	Stempel og Farvepude	3	15
Aarskontingent af 584 Medlemmer	1234	80	Honorarer for Stof til Aarbogen	387	50
Indvundne Renter	23	01	Annoncer ang. Aarsmødet	45	20
			Bidr. t. Restaur. af Paaskesønnernes Grd.	50	00
			Trykning af Aarbogen o. a. Tryksager	743	10
			Porto for og Ekspedition af Aarbogen	157	54
			Kassebeholdning	707	67
			Kr.	2204	66

Randers, i April 1917.

Carl Hansen.

Regnskabet er revideret af d'Hrr. Justitsraad *N. J. Lehmann* og Sparekassedirektør *P. Skaarup*, der bemærker, at en Annonceregning er opført med 2 Kr. for meget, hvilket Beløb paases overført i næste Regnskab. Bankbogen, hvorpaa Beholdningen indestaar, er forevist Revisorerne.

Indhold.

<i>N. Nielsen</i> : Tved Sogn paa Mols for 50 Aar siden. . .	Side 5
<i>Alexander Rasmussen</i> : To Synsforretninger fra Voldum . . .	” 30
<i>K. Jørgensen</i> : Præsterne i Østertørslev siden Reformationen.	” 48
<i>P. M. Pedersen</i> : Et Blad af Skolevæsenets Historie i Feldballe-Nødager Pastorat.	” 60
<i>Hans Birkelund</i> : Om Calløe Amt 1744	” 69
- En Voldsmand i Ørsted 1769.	” 87
Næringslivet i Randers 1735	” 93
<i>N. Nielsen</i> : Kvelstrup paa Mols.	” 108
Landboforhold i Randers Amt for ca. 100 Aar siden. . .	” 118
Til Medlemmerne	” 149
Regnskab for 1917.	” 151
